

FONS

(Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok)

V. évfolyam

1998. 1. szám

E számunk szerzői

Fazekas Csaba (ME BTK, egyetemi tanársegéd)
Hermann Róbert (Hadtörténeti Intézet, tudományos főmunkatárs)
Kenyeres István (BFL, osztályvezető)
Perger Zoltán (ELTE BTK, történelem szakos hallgató)
Ráczi Attila (BFL, levéltáros)

BFL = Budapest Főváros Levéltára; BTK = Bölcsészettudományi Kar
ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem; ME = Miskolci Egyetem

*

Lapunkat támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Szakkollégium
Budapest Főváros Levéltára

*

A címlapon:

Honvédtoborzás (fametszet).

Vargyas Endre: Magyar szabadságharcz története 1848–1849-ben.

A magyar nép számára

Bp., 1879

*

Felelős kiadó: FONS Alapítvány
Szedte és nyomta a Budapest Főváros Levéltára Nyomdája

Felelős vezető: Pesti Márta

ISSN 1217-8020

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

V. évfolyam

1998. 1. szám

Fons (Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok)

Lapinformációk

Alapítás: A folyóiratot 1993-ban alapította a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szent-pétery Imre Tudományos Diákkör (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segéd tudományai Tanszék).

Első évfolyam: 1994

Megjelenés: 1998-ig évente három alkalommal, 1998-tól évente négy alkalommal (számonként 7,5-9 ív), külön füzetben éves összesített tartalomjegyzékkel, hely- és névmutatóval.

Publikációs kör: A történelem segéd tudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámoló.

Cél: A történeti segéd tudományok, a források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.

Kiadó: Fons Alapítvány, 1026 Budapest, Szilágyi Erzsébet fasor 25. Az Alapítvány Kuratóriumának elnöke: PÁLFFY GÉZA, titkára: PETRIK IVÁN.

Szerkesztőség: REISZ T. CSABA főszerkesztő, KENYERES ISTVÁN felelős szerkesztő, GECSÉNYI PATRICIA szerkesztőségi titkár.

Székhely: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segéd tudományai Tanszék.

Postacím: Fons Szerkesztőség, 1052 Budapest, Piarista köz 1. Tel.: 267-0966/5127.

Szerkesztőségi fogadóórák: minden hónap első csütörtök, 10⁰⁰–12⁰⁰.

E-mail: retix@isis.elte.hu és h13897ken@ella.hu

Honlap: <http://isis.elte.hu/~retix/fons.htm>

Recenziók: A publikációs körbe tartozó kiadványok recenziós példányait a szerkesztőség címén várjuk (ismertetési kötelezettség nélkül).

Kéziratok: A folyóirat számára készített kéziratokat 3,5"-es lemezen kérjük benyújtani. A szerkesztőség szívesen veszi, ha a kéziratok Word for Windows (WfW) 2.0 vagy 6.0 verzióban készülnek, de más konvertálható szövegszerkesztő is használható (MS-DOS Word, WordPerfect, WordStar). A kéziratok formai követelményeit a hátsó borítón, a jegyzetelés szabályait a Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. oldalain foglaltuk össze, kérjük szerzőinket, hogy az ott leírtakat alkalmazzák.

A megjelent cikkek tartalmáért a szerzők felelnek, címük a szerkesztőségben. A Fons másodközlésre nem vállalkozik. Újrakiadás csak a szerkesztőség engedélyével történhet. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Különlenyomat: A szerzők 30 különlenyomatot kapnak, további példányok a szerzői díj terhére kérhetők, legkésőbb az első korrektúra visszaküldésével egyidőben.

Korábbi számok: Korlátozott számban beszerezhetők a szerkesztőség címén.

PERGER ZOLTÁN

ASBÓTH SÁNDOR 1848–1849-BEN

Nem a forradalom 150. évfordulója az egyetlen évforduló 1998-ban. 130 éve, 1868. január 21-én hunyt el Buenos Airesben Asbóth Sándor. Nevét kevesen ismerik Magyarországon, pedig élete, tettei révén megérdemelné, hogy emlékezzünk rá: Kossuth hadsegéde volt a szabadságharc utolsó két hónapjában, majd a törökországi internálás ideje alatt, később az Egyesült Államokban neves mérnökként dolgozott, az észak-amerikai polgárháborúban tábornokként harcolt az északiak oldalán, élete végén pedig új hazája nagykövete volt Argentínában és Uruguayban. Asbóth Sándor 1848 tavaszán minden bizonnyal még nemigen gondolt ilyen karrierre. A szabadságharc alatt vett fordulatot az egyszerű mérnök élete, ekkor kezdett kiemelkedni az átlagemberek közül. Történelmi személyiséggé a szabadságharc után, az emigrációban, egy másik ország állampolgáraként vált, de ehhez az első lépéseket a szabadságharcban tette meg.¹

Asbóth Sándor a forradalom kitörésekor a Béga-csatorna helyettes igazgató mérnöke volt, 1844 óta dolgozott itt.² A Temes vármegyei közeletben 1848 előtt is szerepet játszott, már évek óta „részt vett Temesvár és Temesmegye minden hazafias mozgalmában”.³ Nem tudjuk, milyen szerepe volt az utolsó rendi országgyűlés előtti követválasztáson, a forradalmat megelőző időszakban, de vélhetően nem elhanyagolható, hiszen a vármegye már korábban táblabíróvá választotta.⁴ Hogy nem csak passzív szemlélője volt az eseményeknek, valószínűsíti az is, hogy a forradalom után nemzetőrkapitány lett.⁵

-
- 1 Jelen tanulmány az ELTE Tanárképző Főiskolai Karán az 1996/97. tanévben írott szakdolgozatom átdolgozott változata. Itt szeretnék köszönetet mondani tanácsaiért szakdolgozatom konzulensének, Estók Jánosnak, valamint Hermann Róbertnek, akinek segítségével nélkülük munkámnak sem korábbi, sem jelenlegi változata nem készülhetett volna el.
  - 2 *Fodor Ferenc*: Magyar vízmérnököknek a Tisza-völgyben a kiegyezés koráig végzett felmérései, vízi munkálatai és azok eredményei. Bp., 1957. (Műszaki Tudománytörténeti Kiadványok 8.) 259. p.
  - 3 *Lendvai Miklós*: Temes vármegye családjai. II. köt. Bp., 1899. 19. p.
  - 4 Uo.
  - 5 Asbóth Sándor folyamodványa István nádorhoz, Budapest, jún. 13., MOL KKM Közlekedési 1848: 17. kútfő (= kfő), 33. tétel (= t.).

1848 tavaszán, az ország megújult helyzetében Asbóth esélyt látott arra, hogy végre megvalósítsa 1846-ban benyújtott, és mind a Helytartótanácsnál, mind a bécsi építészeti főigazgatóságon jóváhagyott, a Béga-csatorna teljes szabályozását célzó tervét, amelyet azonban korábban nem használtak fel.

Asbóth nem volt véleményével egyedül: mind Temes vármegye (május 4-én), mind Krassó vármegye (május 25-én) kéréssel fordult a közlekedési miniszterhez, Széchenyi Istvánhoz, és javasolták, hogy a miniszter indítsa meg a Béga teljes szabályozására irányuló munkálatokat, egyszersmind javasolták, hogy Széchenyi „a kivitellel pedig Ásboth Sándor (...) mérnököt” bízva meg, „ki ezen csatorna ügye körül eddig is már érdemeket gyűjtött, ki ennek minden körülményeit, a csatornát, és az egész vidéket ismeri, s kihez ismert jeles tehetségeinél fogva tökéletes bizodal munk van”.⁶

Asbóth azonban nem tudott nyugodtan dolgozni, sőt állása is veszélybe került: az erre vonatkozó iratok legnagyobb része nem maradt fenn, így jórészt találgatásokra vagyunk utalva. Ami biztos: január végén — tehát még a Helytartótanács idejében — fizetését zárolták. Májusban pedig fel kellett utaznia a fővárosba, hogy az ellene felhozott vádakra feleljen, állásából pedig felfüggesztették.⁷

Valamelyes képet Asbóth gondjairól a nádorhoz június 13-án intézett kérelméből kaphatunk. Szerinte üldöztetéseinek fő oka a már említett, 1846-ban készített javaslata a Béga csatornázásáról, mert az „elsőbbséget nyert” a Helytartótanácsnál és Bécsben is a budai építészeti főigazgatóság javaslatával szemben. Az építészeti főigazgatóság „engem azóta folytonos üldözésben tart, sőt most legközelebb (...) is minden módot felhasznál, hogy a közigazgatás ezen forduló pontján hivatalomban is, melyet négy év óta buzgón viselek, megingattassak.” — így Asbóth. Szerinte a főigazgatóság az oka a csatorna elhanyagoltságának is, mert nem fizette ki a szükséges összegeket a fenntartásra, elsősorban azért, hogy aztán a csatorna állapotáért felelős Asbóthot megtámadhassa. Ezenkívül — ismét csak

---

6 Krassó megye Széchenyihez, MOL. KKM Közlekedési 1848: 17. kfő, 25. t. Temes megye előterjesztése: uo. 33. t.

7 „(...) tisztí személyzetem a tőlem való függéstől felmentetik; rajtam hagyatván mindazonáltal a tisztemmel járó teher és felelősség.” — írta Asbóth Budapesten, július másodikán kelt, Széchenyihez intézett folyamodványában: MOL KKM Közlekedési 1848: 17. kfő, 30. t. Ezenkívül Asbóth egyik beosztott mérnöke, Vukassovics György május 25-én a megüresedett csatornaigazgatói posztért folyamodott. (Az irat nem maradt fenn, csak a Közlekedési osztály mutatókönyvében maradt nyoma.) Májusi felutazására nézve I. Halden József kérelmét: „Május hóban pedig Ásboth Sándor (...) Pestre utazván”: uo. 56. t. A kérelem szerint Asbóth május 20-án még Temesváron tartózkodott.

Asbóth szerint — többeket titokban felhívtak, hogy vádolják be őt az építészeti igazgatóságnál.⁸

Persze mindez kissé általános, a konkrét vádokról keveset tudunk. Pontosabban egy nézeteltérését ismerjük, lehet, hogy ez volt az egyik ellene intézett vádpont: az 1846-ban a Karas, a Berzava és a Birda folyók felmérésére vásárolt műszerek ügyében voltak nézeteltérései Zelenka Lajossal, a térképészeti műszaki osztály igazgató főmérnökével. Asbóthnak egy fenn nem maradt beadványa szerint ezek a műszerek hasznavehetetlenek, ugyanakkor neki a vásárlásukra befolyása nem volt. A minisztérium vezetése felszólította Zelenkát, adjon oklevelekkel megtámogatott választ Asbóth állításaira.⁹ Zelenka augusztus 5-én válaszolt: Asbóth minden állítását cáfolta, ráadásul szerinte az egyébként eltűnt műszerek Asbóthnál vannak.¹⁰ A minisztérium megadta a lehetőséget Asbóthnak a védekezésre, leküldték hozzá az ügy iratait.¹¹ Ez az egyetlen konkrétan megfogalmazott vád Asbóth ellen, amelynek sikerült a nyomára bukkannom, de hamarosan ez az ügy is elaludt — legalábbis a további iratokban nincs nyoma.

Asbóth többször is a miniszterhez, Széchenyihez fordult (aki egyébként már több mint tíz éve ismerte Asbóthot¹²). Asbóth azt kérte, a miniszter engedélyezze, hogy visszamehessen Temesvárra. Ugyanis a Délvidékről egyre riasztóbb hírek érkeztek: „ma alulról oly magán tudósítást vettem, hogy a naponként éledező komoly jelenetek miatt, a közeledő veszély előérzetéből a Temesvári vár hadi lábra állítatott, a sánczok vízzel megtöltettek, s a lakosok, kik benn a várban kívánnak maradni, három hónapi eleséggel magukat ellátni felszólítatnak.” — jelentette június 15-én a miniszternek.¹³ A hírek Asbóthra nézve már csak azért is veszélyesek voltak, mert a saját lakása Temesvár külvárosában volt, „hol az illírelem [sic!] túlnyomósággal bír”, és itt volt minden vagyona, valamint a csatornával kapcsolatos iratok, térképek, tervek és műszerek.¹⁴

---

8 Uo. 33. t.

9 MOL KKM Középítészeti 1848: 356. kfő, 93. t.

10 MOL KKM Térképészeti 1848:30.

11 MOL KKM Középítészeti 1848: 356. kfő, 155. t.

12 L.: Széchenyi bizonyítványát Asbóth számára: MNM UDgy. 1966. 13. 1. (az irat fényképe megjelent: Szabadság és bátortlét. Gróf Széchenyi István (1791–1860). Szerk.: Kovács Csilla–Lukács Mária. Bp., 1991. 52. p.), másolata: MOL KKM Közlekedési 1848: 17. kfő, 33. t.

13 Uo. 20. t. Asbóth már június 11-én így írt: „az alsó déli részekről minden órán komolyabb hírek érkeznek ide fel.” Uo. 28. t.

14 Uo.

Ugyanakkor — több folyamodványában is¹⁵ — arra kérte Széchenyit, hogy engedélyezze kifizettetni visszatartott fizetését: „egyelőre már keményen büntetve vagyok az által, miképp a mérnöki építési s hajózási főbb hivatalok előttem betöltve állanak”, s ezért kérte, hogy legalább elmaradt fizetését utalják ki számára.¹⁶ Indoklása azért is érdekes, mert megtudjuk belőle, hogy a fővárosban szeretett volna dolgozni. (Két nap múlva írt, már idézett, István nádorhoz szóló folyamodványában is szót ejtett erről, ez ügyben is kérve a nádor pártfogását.) Július 9-én vehette fel elmaradt illetményét.¹⁷ Ugyanezen napon engedélyezték, „miszerint magány ügyei rendezése tekintetéből is a Begecsatornához [sic!], állomása helyére visszautazzék”, egyszersmind megbízták, hogy jelentést tegyen a csatornánál folyó munkálatokról, valamint az ott működő mérnöki személyzetről. Ezenkívül Asbóth tudomására hozták, hogy mivel a jövőben Pesten kívánják alkalmazni a csatornai osztálynál, ezért megbízatása csak ideiglenes — talán miniszteri óhajra találtak neki mégis hivatali helyet a minisztériumban.¹⁸

Még egy érdekes vonatkozása van álláskérésének: István nádorhoz szóló folyamodványában ez áll: „ha (...) méltányos igényeim ki nem elégíthetnének, méltóztassék Fenséged engem a hadi mérnöki osztálynál eddigi rangomhoz mérve, annak útján alkalmaztatni; mely tiszti kötelességnek megfelelni annál képesebbnek hiszem magamat, mert 18 év alatt országos mérnöki hivatalban lévén, előttem Magyarhon földje, részletei és körülményei tökéletesen ismeretesek; e mellett a fegyverforgatásban, lovaglásban és mint jelenlegi nemzetőrség kapitánya egyéb hadi gyakorlatokban is avatott vagyok; ez által Fenséged alkalmat nyújtand nékem, hogy édes hazánk jelen criticus helyzetében azon zászló alatt bizonyítsam be lángoló hazafiúságomat, melyet a magyar kormány az ország minden részeiben feltűzött.”¹⁹ Mivel azonban állást vagy legalábbis állásígéretet kapott a minisztériumban, végül nem állt katonának. Annyit azonban megtudunk ebből a kérésből, hogy Asbóthban már 1848 nyarán felmerült, hogy katonaként szolgáljon.

Egyébként Asbóth nehéz helyzetében sem feledkezett meg a Béga csatornázásáról: ez ügyben is kérte a nádor támogatását már többször idézett kérelmében. István nádor — június 17-én — Széchenyi figyelmébe ajánlotta a mérnököt.²⁰

---

15 Uo. 28. (jún. 11.) és 30. (júl. 2.) t., valamint MOL KKM Középipészeti 1848: 356. kfő, 2. és 130. t.

16 MOL KKM Közlekedési 1848: 17. kfő, 28. t.

17 Uo. 34. t.

18 Uo. 28. t.

19 Uo. 33. t.

Széchenyi, ha nem is túl gyorsan, de beindította a gépczetet — legalábbis erre következtethetünk az iratokból: augusztus 5-én az 1219. számú miniszteri rendelettel szólította fel Zelenka Lajost, hogy adja át Fest Vilmosnak, a csatornai műszaki osztály főmérnökének a vonatkozó terveket, hogy Asbóth javaslatát megfelelően el tudja bírálni.²¹ Zelenka augusztus 22-i válasza szerint ő már korábban átadott több tervet Festnek, a többi szívesen kiadja Fest nyugtatványa ellenében.²² Fest november 5-én jelentette, hogy Zelenka olyan terveket küldött át, amelyek régiiek, nem Asbóth javaslatára vonatkoznak, így nem tudja elbírálni azt. Még annyit tett hozzá, hogy mivel Asbóth terve 1846-ban már be volt terjesztve a nádorhoz, a tervek vagy a nádori levéltárban, vagy Bécsben vannak, ahol szintén elbírálták már azokat, esetleg a volt Helytartótanács levéltárában.²³ December 4-én derült ki, hogy a tervek már 1846-ban Bécsbe kerültek, ahonnan azóta sem érkeztek vissza.²⁴ Ezzel az ügy a szabadságharc idejére le is zárult.

Asbóth fizetésének felvétele után visszatért a Temesközbe. Július végén (24-től) megbetegedett, mint azt augusztus 2-i, Temesváron kelt jelentéséből tudjuk: „már 8 nap óta epés forró lázban sínylődöm”.²⁵ Augusztus végén az egyre nyomasztóbb politikai helyzet és a már jó ideje dúló délvidéki harcok hatására Asbóthban ismét felmerült, hogy belépjen a seregbe. Ezt bizonyítja Fest Vilmos szeptember 5-i felterjesztése, amelyben Fest háromezer forintot kért a Béga töltéseinek kijavítására, Asbóth e tárgyban írt (és sajnos mostanra elveszett) jelentését mellékelve. A felterjesztés végén Fest megjegyezte: Asbóth azon kérelmét, „mely szerint azon esetre, ha az általa javasolt nagyobb szerű munkálatok²⁶ még egy időig nem kezdetnének meg, a táborba szállhatási szabadságért esedezik”, nem támogatja a csatorna rossz állapota miatt.²⁷ Úgy tűnik, Asbóth számára továbbra is a Béga csatornázása volt a legfontosabb — persze könnyen lehet, hogy ekkor már sejtette, hogy a munkálatokra egy ideig nem kerül sor. Mindenesetre egyelőre kénytelen volt a Bégánál maradni. Szeptember 21-re elkészült a „Bege Csatorna-intézet rendes kiadásainak

20 MOL István nádor lta, Miniszteri, 1848:1464., illetve másolata: MOL KKM Közlekedési 1848:17. kő, 33. t.

21 MOL KKM Térképészeti 1848:34. A rendeletet Kovács Lajos írta alá.

22 Uo.

23 MOL KKM Közlekedési 1848:17. kő, 82. t.

24 Uo. 92. t.

25 Uo. 19. t.

26 Azaz a Béga teljes körű csatornázása.

27 MOL KKM Közlekedési 1848:17. kő, 64. t.

fedezésére szükséges előványzete”, azaz a Béga-csatornán a következő évre szükséges költségek előterjesztése. Fest Vilmos november 1-jén azzal a megjegyzéssel terjesztette fel a költségkimutatást, hogy azért is fontosnak tartja a szükséges összeg folyósítását, mert a töltések annyira elhanyagolt állapotba kerültek, hogy az őszi esőzések miatt komoly veszély fenyeget, ha nem javítják ki a megrongálódott szakaszokat, és ha a munkálatok még huzamosabb ideig elmaradnak, féltő, hogy „az egész csatornának végképpeni pusztulása és a termékeny banát [sic!] lapályos vidékének pusztító elöntése bekövetkezendik.”²⁸

Október 10-én Georg Rukavina báró altábornagy, várparancsnok — az uralkodó október 3-i manifesztuma alapján — kiáltványt adott ki, amelyben felmondta az engedelmességet a magyar országgyűlésnek, kihirdette Temesváron az ostromállapotot, és az ellenszegülőket hadbíróssággal fenyegette. Október 10-e fordulatot jelent Asbóth életében: ez a kiáltvány és a nyomában következő események vezettek el végül Asbóth seregbe való belépéséhez.

Kezdetben a helyzet Temesváron meglehetősen zavaros volt: nem lehetett tudni, törvényesen cselekszik-e az uralkodó manifesztumára hivatkozó Rukavina. Az október 10-e utáni napokban azonban egymás után következtek az aggasztó események. 12-én a vármegyeháza és a városháza elé ágyúkat állítottak, 16-án már katonákat is, a vármegyeházáról elvitték a fegyvereket. Október 17-étől megkezdték a környékbeli falvak lefegyverzését. A középületekről levették a magyar zászlókat és császári zászlókat tűztek ki a helyükre.²⁹ Október 23-án a temesvári közgyűlés kimondta a nemzetőrség lefegyverzését, és ezután a közgyűlések is megszűntek, a haditanács, valamint a megyei és helyi vezetőségből alakult Comité gyakorlatilag teljes mértékben átvette az uralmat a város fölött.³⁰ Ezenkívül október második felétől megkezdődtek a letartóztatások: november 8-ig mintegy negyven embert fogtak el.³¹

Asbóth nem hagyta el Temesvárt, valószínűleg kezdetben számára sem volt egyértelmű a helyzet. Egy ideig még kapcsolatban állt a minisztériummal: október 16-án és 17-én, több nappal az ostromállapot kihirdetése után küldte fel jelentéseit Halden József mérnök fizetése ügyében, valamint további 500 forintot kért a ber-

---

28 Asbóth költségkimutatása, valamint Fest felterjesztése: Uo. 79. t.

29 A temesvári eseményekre nézve l.: Bogma István naplójegyzetei Temesvár 1849. évi ostromáról. Közl. Dr. Berkeszi István. In: Történelmi és Régészeti Értesítő, 1904. 67–86. p.

30 *Böhm Lénárt*: Dél-Magyarország vagy az úgynevezett Bánság külön történelme. I-II. köt. Pest, 1867. II. köt. 312. p.

31 *Bogma I.*: i. m. 69–71. p.

zavai kiadások fedezésére.³² Hamarosan azonban megszakadt a kapcsolat a külvilággal, nem jutottak el hírek Temesvárra.³³

A letartóztatások sorában Asbóth november közepén következett. Hogy közvetlenül mi volt az elfogatóparancs kiadásának oka, nem tudjuk, találgatásokra vagyunk utalva. Talán az volt az ok, hogy Asbóth — aki vélhetően a temesvári közélet egyik jelentékeny szereplője volt, és nézetei is ismertek lehettek —, miután világhossá váltak számára az események, nem rejtette véka alá véleményét, és ez nem kerülte el a haditanács figyelmét sem. Bogma István már november 8-án ezt jegyezte naplójába: „Asbóth befogva”.³⁴ Ám Asbóthnak 16-án, Ó-Teleken kelt, Fest Vilmosnak szóló jelentése szerint „épp az órában” sikerült 14-én elmenekülnie, „midőn a bitor hazaáruuló katonai parancsnokság a gyalázatos Comitével egyetemben” el akarta fogatni.³⁵ A két adat között hat nap eltérés van. Bogma István vélhetően csak egy rémhírt jegyzett fel naplójába, a sorozatos letartóztatások közben terjedhetett el a hír Asbóth lefogásáról. Mindenesetre ez is mutatja, hogy Asbóth letartóztatása már egy ideje a „levegőben” volt. Talán ő maga is készült rá, és ezért tudott elmenekülni, mikor 14-én valóban el akarták fogni.

Asbóth menekülése után rögtön Szentmihályra ment, hogy a csatornai intézethez tartozó két hajót az anyagszerlással, valamint az intézet pénzből az ott tartózkodó Heisze János ellenőrnél lévő 2000 forintot megmentse, de a csatorna helyi személyzete ezen tervét nem támogatta, így egyedül menekült tovább még azon az éjszakán egy kisebb hajón. Az utazás nem lehetett veszélytelen: Asbóth jelentése szerint „tömérdek fellazított [sic!] oláh örök közt” kellett éjszakai útját folytatnia.³⁶ Másnap az intézet, valamint Asbóth személyes vagyonát a személyzet Heisze János vezetésével a temesvári haditanács számára lefoglaltatta — vagyis az ellenfél oldalára álltak, Asbóthot pedig gyakorlatilag nincstelenné tették.³⁷

32 MOL KKM Közlekedési 1848: 17. kfő, 81. t., MOL KKM Csatornai 1848:144. és MOL KKM Középtészeti 1848: 356. kfő, 225. t.

33 November 16-án, Ó-Teleken kelt 290. számú jelentését (MOL KKM Közlekedési 1848: 17. kfő, 88. t.) így kezdte: „El valék zárva a szabad magyar hontól, és hallgatni kéntelen valék a rablók fészkébe, hol a küntörtéteknek hírt sem vehettük;”

34 *Bogma I.*: i. m. 71. p.

35 MOL KKM Közlekedési 1848: 17. kfő, 88. t.

36 Uo.

37 Uo. Ezekről az eseményekről szinte szó szerint ugyanezen szavakkal számolt be Asbóth Vukovics Sebő királyi biztos számára szintén november 16-án, Párdányon készített jelentésében is (Uo. 91. t., Vukovicsnak a közlekedési minisztériumba küldött jelentése mellékleteként. Ugyanitt van Asbóth újabb, november 26-i, Fest Vilmosnak írt jelentése is, amely szerint nem

November 16-án találkozott Vukovics Sebővel, a Délvidék főkormánybiztosával, és közölte vele elképzeléseit: egyrészt az államnak és a saját magának okozott kár — mintegy 8000 forint — ellentételezéseként javasolta Vukovicsnak, hogy „Heisze János begei ellenőrnek mint nyilvános hazaárulónak Zsombolyán levő ingó és ingatlan minden vagyonát sietősen bírói zár alá vetetni méltóztatnék”, másrészt bejelentette, hogy másnap megpróbálja megmenteni az intézet még megmaradt vagyonát.³⁸ Vukovics utasította, hogy a megmentett vagyont Nagybecskerekre vigye, és maga is ott foglalja el újból hivatalát.³⁹ Elválva Vukovicstól Asbóth felkészült másnapi teendőire. Hogy szándéka nem volt veszélytelen, azt mutatja éjjel megírt, már idézett jelentése Fest Vilmosnak: „a sükkerről holnapután jelentésemet teendem (...) ha nem — *akkor már csak volt* a hazának hű fia és önnek tisztelője — Ásboth Sándor”. Új elem jelentkezett ekkor Asbóth magatartásában, egy tagadhatatlanul nem éppen nemes, de Asbóth helyzetében érthető érzelmek: a bosszú, az őt ért megaláztatás miatti visszavágás vágya. Ezt bizonyítják saját szavai: „én, kit koldussá tett a haza iránt hűtelen hivatal társaim gyalázatos árulása, bosszúszomjasan el akarom foglalni erővel mindent mi a fellázadt Temes megyében a begei Intézetet illeti, — a hűtelen begei egyéneket pedig kötve akarom átadni a Becskereki törvényes bíróságnak, had [sic!] mondja az felettök ki azon szörnyű ítéletet, melyet a törvény a hazaárulók és lázadókra nézve parancsol.”⁴⁰

A következő napokban Asbóth több kísérletet is tett az intézet vagyonának megmentésére — amennyiben elfogadjuk hitelesnek Asbóthnak e tárgyban írt, november 26-án, Nagybecskereken kelt jelentését.⁴¹ Eszerint 17-én, mivel a bihari nemzetőrség egy zászlóaljának délelőtt Dinyáson kellett volna átvonulnia, itt várt a csapatra maradék személyzetével, hogy a nemzetőrök segítségével elfoglalhassa a szentmihályi anyagraktárt, és az intézeti hajókon Nagybecskerek felé indíthassa. De a zászlóalj Dinyás helyett Csenyére ment. A zászlóalj után sietett, és Csenyén

---

állt át az intézet személyzete közül mindenki. Asbóth ebben a jelentésében megnevezte az intézet személyzete közül mind a hűeket, mind a másik oldalra állókat.

38 Asbóth Vukovicshoz szóló jelentése (l. előző jegyzetet).

39 Vukovics november 21-i jelentése a „Kereskedési és közlekedési ministeriumnak”(?!), uo. Vukovics e jelentésében közölte azt is, hogy Heisze Zsombolyán levő vagyonát lefoglaltatta. Egyébként a levél fogalmazójának tévedése miatt Vukovics jelentését először a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumba kézbesítették, és onnan küldték át megfelelő helyére, a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumba.

40 MOL KKM Közlekedési 1848: 17. kfő, 88. t.

41 Asbóth Vukovicshoz szóló, idézett jelentése: Uo. 91. t. A következő napok eseményeiről ez az egyetlen forrásunk.

elkért annak parancsnokától — Asbóth nem említi a nevét, de minden bizonnyal Gencsy Pál nemzetőr őrnagyról van szó — egy századot terve megvalósítására. A századdal el is indult, de Ó-Teleken a közlegénység megtagadta az engedelmességet a század kapitányának és visszafordulni kényszerítette.

Asbóth a kudarc után Nagysándor József alezredeshez akart fordulni segítségért. November 20-án kereste fel Billéten, az alezredes állomáshelyén, de az csapataival éppen hátrált a knézi ütközet⁴² után és kiürítette a falut, így Asbóth majdhogynem az ellenséggel találkozott Nagysándor helyett. Szerencséjére még idejében értesült az újabb fejleményekről, és Zsombolyára sietett Nagysándor után. Azonban ekkor sem volt szerencséje: Nagysándor az adott helyzetben nem tudott nélkülözni egyetlen embert sem, Asbóth ezért 24-én kénytelen volt Ó-Teleken vesztéglő hajójához visszatérni. Közben más eszközökkel is próbálkozott, és az intézeti személyzet néhány hű emberének „szolgálata által” sikerült „valóban élet veszéllyel” megmenteni néhány iratot és rajzot, valamint néhány bútort, ezenkívül még néhány kisebb raktár tartalma is ellenőrzése alatt maradt.⁴³

Mindezek után Asbóth Vukovics Sebő utasítása nyomán Nagybecskerekre ment, az intézeti személyzet maradékának egy részével. Innen írta november 26-án jelentését, amelyben nemcsak leírta az előző napokban tett kísérleteit az intézeti vagyron megmentésére, hanem javaslatokkal is élt: egyrészt, mivel „a begei országos Intézetnek (...) működése nem szűnhet meg a nélkül, hogy a (...) bánáti megyékre a romladozó begei töltések végképp elhanyagolásával bekövetkező vízözönvész által (...) új károk ne háramoljanak”, kérte Fest intézkedését, hogy az átállások miatt megritkult személyzetet a legszükségesebb posztokon ki lehessen egészíteni (személyi javaslatokat is tett, azok köréből, akik a megelőző napokban segítségére voltak), valamint, mivel az intézet pénztára az ellenség kezébe jutott, a következő évi költségvetés rovására 1000 forintot kért a legsürgősebb kiadások fedezésére.⁴⁴

Asbóth — mint fentebb említettem — már korábban is be akart lépni a seregbe. Szándékát novemberben újabb okok is megerősítették. A bosszúvágyról már esett szó, ehhez csatlakozott egy másik, alapvetően egzisztenciális indok is: vagyonát

42 Az ütközetre nézve l. *Olchváry Ödön*: A magyar függetlenségi harc 1848–1849-ben a Délvidéken. Szabadka, 1902. 94. p.

43 MOL KKM Közlekedési 1848: 17. kfő, 91. t.

44 Uo. A minisztérium számvevősege elutasította a kérést, de a döntés idején, december 27-én már lényegében tárgytalan volt az ügy a szokott tempójú, azaz meglehetősen lassú ügyintézés miatt. (Az elutasítás egyik fő oka az volt, hogy Asbóth a hadseregben szolgál, mint százados — ennek híre előbb jutott el a számvevősegre, mint a kérelem.) MOL KKM Középfőnöki 1848: 356. kfő, 108. t.

elkobozták, állása gyakorlatilag megszűnt, béga-csatornai igazgató mérnöki működési területének nagy részén elfogatóparancs volt érvényben ellene, a magyar csapatok által ellenőrzött területen is teljesen bizonytalan volt a helyzet a hadi események miatt, és ilyen körülmények között a minisztérium sem lehetett hajlandó pénzt kiadni.⁴⁵ A sereg gyakorlatilag az egyetlen megélhetési lehetőséget jelentette számára.⁴⁶

Asbóth a november 26-a utáni pár napban végiggondolhatta helyzetét, és végül döntött. Vetter Antal december 2-i, Nagybecskercen kelt felterjesztéséből tudjuk, hogy Asbóth „beadmányában (...) hivatali állásából a honvéd-tábori karhoz leendő áttétele iránt esedezik”. Vetter támogatta Asbóth kérését: „A folyamodó Bánátban mint szilárd jellemű, elszánt, jó hazafi, és mint eszméletileg művelt, és gyakorlatilag tapasztalt mérnök ismeretes; — én pedig rövid ittléte s oldalam melletti alkalmazása alatt benne mind azon tulajdonokat és ismereteket feltaláltam, melyeket egy hadi mérnöktől igényelhetni”. Vetter megemlítette, hogy Asbóth nem sokkal korábban „a Temesvári vár, annak külvárosai és környéke hű rajzát készíté el, mely a vár megtámadására nézve valódi kincsnek tekinthető.”⁴⁷ A hadügyminisztériumban december 9-én nevezték ki Asbóthot, Vetter kérésének megfelelően tábori századossá, december 1-jei hatállyal.⁴⁸

45 A minisztérium számvevősege már november 15-én úgy döntött, hogy a „Temesvári jelen körülményeknél fogva oda semmi pénz utalványozások nem történhetnek.” (Uo. 223. t.)

46 Fest december 7-én saját helyettesének — főmérnöki segédnek — javasolta minisztériumi osztálya 1849. évre vonatkozó létszám-előterjesztésében: MOL KKM Csatornai 1848:186. Asbóth erről azonban nem vagy már csak katonaként értesült.

47 MOL HM Ált. 1848:10886. Asbóth kérelme, amit Vetter mellékelte felterjesztéséhez, nem maradt fenn.

48 Uo., valamint Közlöny, 1848. 184. sz. és Kossuth Hírlapja, 1848. 142. sz., illetve MNM UDgy. 1966. 13. 2. 2. alatt található a kinevezési iratnak a Bánságba küldött tisztázata. Utóbbi közli: *Hermann Róbert*: 1848–1849-es dokumentumok a Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Dokumentumgyűjteményében. In: *Folia Historica*, 13. Bp., 1987. 123–146. p. A vonatkozó szakirodalom és források nagy része szerint egyébként Asbóth nem szolgált korábban a cs. kir. hadseregben, de *Lendvai M.*: i. m. — és vélhetően ennek nyomán *Bona Gábor*: *Az 1848/49-es honvédsereg Zala megyei születésű tisztjei*. In: *A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849*. Szerk.: Molnár András. Zalaegerszeg, 1992. (Zalai Gyűjtemény 33.) — szerint néhány évig hadfi volt selmecbányai és késmárki tanulmányait követően, de még mérnöki szigorlata előtt. *Bona Gábor*: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–1849*. Bp., 1983. (a továbbiakban: *Bona*, 1983) még nem említi, hogy Asbóth korábban katona lett volna. A *Hazánk 's a Külföld* 1866. 44. száma szerint katona akart lenni, mint Lajos bátyja, de anyja kérésére inkább mérnök lett. Asbóth maga is csak annyit írt a nádorhoz írt folyamodványában, hogy járatos a fegyverforgatásban, pedig bizonyosan említette volna katonai múltját, ha lett

Ami a térképet illeti: Asbóth október 16-án, Temesváron kelt jelentése szerint „a Temesvári külvárosok és környékének erődítése célba vétetvén, az ebbeli külmérések és rajzmunkáknál” a Béga személyzetét, valamint Vukassovics György és Halden József mérnököket is alkalmazta.⁴⁹ Finom túlzás tehát Asbóth részéről, hogy a térképet egymaga rajzolta, bár a munkálatokat nyilván ő vezette. Egyébként Halden, aki október 25-én, Budán hívta fel az Országos Honvédelmi Bizottmány (= OHB) figyelmét az akkor még Temesváron lévő térképre, jelentésében szintén magának tulajdonította a térkép készítésének érdemét. Az OHB Halden jelentése nyomán utasította a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumot a szükséges intézkedések megtételére. A minisztérium Vukovicsra bízta az ügyet, de mivel Asbóth magával hozta a térképet, ebben az ügyben különösebb intézkedésekre már nem volt szükség.⁵⁰

Asbóth a harci cselekményekben először december 5-én vett részt, a tomasevaci szerb hídfő elleni támadásban. A terv a következő volt: a magyar csapatok — összesen mintegy 10 000 fő — három nagyobb oszlopra válnak. A főoszlop Orlovátra tart, feladata a falunál hidat verni, majd a csapat egyik része a Temesen átkelve hátulról támadja meg az ellenséget, másik fele a folyó jobb partján maradva a hídfő bal oldalára támad. Asbóthnak mint mérnöknek a feladata adott volt: a hídpítési munkálatok irányítása. Fontos volt, hogy a híd időre készüljön el, mert a két másik hadoszlop közül az egyik a hídfőt szemből, a másik jobbról támadta, így a csapatok együttműködésének döntő szerepe volt: ha a híd nem készül el időre, akkor a főoszlop kiesik az együttes támadásból, és ez az egész akció kudarcát hozhatja magával.

A híd építéséhez hajnali öt órakor fogtak hozzá és hétre kellett volna elkészülnie, ám elkéstek vele. Asbóth nem volt hídpítő mérnök, legalábbis komoly gyakorlata nem volt ezen a téren, ráadásul a hídpítéshez szükséges anyag is hiányos volt, így a híd csak délelőtt 11-12 órára lett készen.⁵¹ A híd megépítése persze önmagában

---

volna ilyen.

49 MOL KKM Közlekedési 1848: 17. kő, 81. t. A jelentés szerint a mérések még szeptember vége előtt megkezdődtek.

50 MOL KKM Közlekedési 1848: 17. kő, 71. t. A térképet később Asbóth átadta az illetékeseknek (MOL OHB 1849:8107., jún. 13.). Egyébként az, hogy a térképet is magával hozta Asbóth menekülésekor, valószínűsíti, hogy készült a szökésre, hiszen a térképet már korábban el kellett hoznia a hivatalból.

51 *Olcsváry Ö.*: i. m. 101. p. Klapka 1849. június 7-én, Komáromban kelt, Asbóthnak a 3. osztályú érdemjellel való kiüntetését javasoló felterjesztésében (MOL HM Ált. 1849:18937.) két órát írt ugyan, de ez vélhetően egyszerű elírás lehet hét óra helyett.

is komoly fegyvertény volt, hiszen „folytonos ellenséges tüzelés közt”⁵² kellett hidat verni. Megemlékezett Asbóthnak erről a munkájáról Kossuth is 1853-ban, Asbóth számára írt bizonyítványában: „a tomasováczí elsánczolt szerb tábor ellen a heves és folytonos ágyú- és puskatüzelés közepette az ellen szemeláttára hét óra alatt hidat vert a Temesen”.⁵³

A híd késői elkészülte miatt a másik két oszlop hídfő elleni akciója is késett. Végül dél felé Kiss Ernő megelégelte a várakozást és megindította a támadást. Ám mind a tüzérség, mind a gyalogság kísérletei — három egymás utáni roham — eredménytelenek maradtak. A Temesen átkelő, Tomasevacot hátulról megtámadó csapat már csak akkor nyomult be a faluba, amikor a túloldalalon, a hídfőnél már befejeződtek a harcok, így hamarosan nekik is vissza kellett vonulniuk.

A támadás kudarcot vallott. Ebben tagadhatatlanul komoly szerepe volt a híd késői elkészültének, de nem lehet egyedül ezt — és ezen keresztül Asbóthot — felelőssé tenni a sikertelenségért, ehhez más okok is hozzájárultak: az emberek engedetlensége — erre példát már előbb is láttunk a bihari nemzetőrökkel kapcsolatban —, fegyelmetlensége, a tisztek nemtörődömsége. Kiss Ernő és Vetter Antal tábornokok vetélkedései sem hatottak pozitívan a bánásági csapatokra: „Végül az egész expedíció (...) a rögtönzés bélyegét viseli magán” — írta a Kossuth Hírlapja.⁵⁴ Rüstow szerint „előre meg lehetett mondani, hogy a hadoszlopok nem fognak összeműködni.”⁵⁵

A bánásági harcok kapcsán többet nem bukkan fel Asbóth neve. Nem tudni pontosan, hogyan és mikor jutott Debrecenbe. Az OHB már december 20-án felrendelte,⁵⁶ ennek ellenére könnyen lehet, hogy csak a Bánáságból kivont csapatokkal

---

52 MOL HM Ált. 1849:18937.

53 Adalékok a kényuralom ellenes mozgalmak történetéhez 1849–1866. Az Asbóth-család irataiból. Szerk.: Asbóth János. Pest, 1871. 107. p. (a továbbiakban: Adalékok). Az irat angol nyelvű eredetije: MNM UDgy. 1966. 13. 3. 7. Egyébként mivel ez a bizonyítvány az események után négy évvel keletkezett, és nyilvánvalóan határozott célja volt Asbóth szabadságharc alatti mérnöki tevékenységének, illetve képességeinek kidomborítása — hiszen Asbóthnak ajánlólevélként volt szüksége rá az Egyesült Államokban —, több helyen is kritikával kell fogadnunk Kossuth szavait.

54 1848. 144. sz. Az ütközetre vonatkozó egyéb adatok: Közlöny, 1848. 186. és 187. sz., Pesti Hírlap, 1848. 237., 238. és 240. sz., Kossuth Hírlapja, 1848. 143. sz.

55 *Rüstow, F. Wilhelm*: Az 1848–1849-diki magyar hadjárat története. I–II. köt. Pest, 1866., I. köt. 85. p.

56 Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottság élén. Szerk.: Barta István. I. Bp., 1952. (Kossuth Lajos összes munkái XIII.) 823. p.

együtt érkezett a városba. Első adatunk ott-tartózkodására ugyanis Hunfalvy Pál naplójának január 27-i bejegyzése. Hunfalvy itt a bánsági csapatok érkezéséről ír, majd Asbóthtal folytatott beszélgetését részletezi, amelyben Asbóth élesen kritizálta a bánsági hadtest vezetéséről már január elején leváltott Kiss Ernőt: „Asbóth Sándorral beszéltem (...) Ő Kiss-et árulónak mondja (...) mert ha másként dolgozik, a Bánát kezünkben marad.”⁵⁷

Január 31-én Asbóth új beosztást kapott: „a komáromi Vár erődítési igazgatóságával”⁵⁸ bízták meg. Parancsa azonnali indulásra kötelezte, ám egyelőre maradni volt kénytelen, ugyanis anyagi ügyeit kellett rendeznie, hiszen vagyoni helyzete semmit sem javult november, vagyonának elvesztése óta. Másrészt új megbízatása és maga a Komáromba való eljutás is terheket rótt rá.

Ezért február 1-jén a közlekedési minisztériumhoz fordult, hogy még a Béga csatornai mérnöki működése idejéből neki járó, de eddig ki nem fizetett illetményét utalják ki: „kérem a mélyen tisztelt ministeriumot: miszerint (...) hivatali illetményeimnek (...) kifizettetését elrendelni kegyesen méltóztatnék”.⁵⁹ Ám, mivel ugyanebben az ügyben már előző évben beadott kérelme és az ahhoz csatolt számadások⁶⁰ Pesten maradtak, így ebben az időben hozzáférhetetlenek voltak, a pénzügyminisztérium nem volt hajlandó kifizetni, legfeljebb az ügyben intézkedő Kovács Lajos közlekedési minisztériumi osztályfőnök felelősségére adtak volna előleget az összegből.⁶¹ Kovács nem volt hajlandó a felelősséget elvállalni,⁶² ezért a pénzügyminisztérium vezetője, Duschek Ferenc úgy döntött, hogy csak „felsőbb jóváhagyás” esetén hajlandó elrendelni az előleg kifizetését.⁶³ Ezért Asbóth február 3-án, Kossuth engedélyét kikérve⁶⁴ a Honvédelmi Bizottmányhoz fordult.⁶⁵ Február 4-én parancsa értelmében útnak indult⁶⁶ — nyilván arra számított, hogy majd

57 *Hunfalvy Pál*: Napló 1848–1849. S. a. r.: Urbán Aladár. h. n., 1986. 177. p.

58 Stein Miksa báró alezredes utasítása Asbóth Sándorhoz, MOL Asbóth-ir.

59 MOL KKM Vízszabályozási 1849: 17. kfő, 6. t.

60 Ezek nem maradtak fenn.

61 MOL KKM Vízszabályozási 1849: 17. kfő, 2. t., ill. eredeti fogalmazványa: MOL PM Pénztári 1849:1311.

62 MOL KKM Vízszabályozási 1849: 17. kfő, 1. t.

63 Uo. 5. t., ill. eredeti fogalmazványa: MOL PM Pénztári 1849:1361.

64 MOL OHB 1849:1941.

65 Uo. 1849:1445. Ennek melléklete a KKM-hoz benyújtott kérvényének (MOL KKM Vízszabályozási 1849: 17. kfő, 6. t.), valamint Kovács levelének (MOL KKM Vízszabályozási 1849: 17. kfő, 1. t.) másolata.

utána küldik Komáromba az őt megillető összeg kifizetéséről szóló engedélyt, ügyét ugyanis eddig még nem rendezték: az OHB csak 7-én intézkedett.⁶⁷

Asbóth indulása után hamarosan megállni kényszerült az ellenség — minden bizonnyal Schlik hadtestének — hadmozdulatai miatt, és február 8–13. között a tiszafüredi híderődítési munkálatokban vett részt.⁶⁸ Közreműködésére Kossuth is emlékszik 1853. évi, már idézett bizonyítványában: „ő volt az, ki (...) a tiszafüredi erődítéseket tervezte.”⁶⁹ Közben újra illetményei kifizetésén fáradozott: az OHB február 7-i döntése alapján 1000 forint előleget kapott, azzal a feltétellel, hogy olyan nyugtatványt ad a pénz felvételekor, miszerint amennyiben Pest bevétele után követelése jogtalanak bizonyulnának, ezen összeget is vissza köteles fizetni.⁷⁰ Duschek 8-án értesítette a döntésről és az összeg utalványozásáról a közlekedési minisztériumot,⁷¹ amely 9-én üzent Asbóth Lajos alezredesnek, akit öccse valószínűleg még elutazása előtt megbízott ügyének vitelével, hogy az összeget átveheti a pénzügyminisztérium pénztáránál.⁷² Asbóth Tiszafüreden mindezt nem tudta, és ezért 9-én ismét Kossuthhoz írt kérvényt,⁷³ hogy megkaphassa pénzét.

Az ügy ezután még tovább bonyolódott: bár Asbóth Lajos megkapta a közlekedési minisztérium értesítését, mégsem ment be Debrecenbe felvenni a pénzt — valószínűleg a kápolnai csata előtti készülődések miatt nem tudott elszabadulni saját csapataitól. Csak március 1-jén tudott Debrecenbe eljutni. Ám még mindig nem fizették ki neki az összeget, mert a pénzügyminisztériumnak nem volt hivatalosan tudomása megbízásáról, és az általa szerkesztett nyugtatvány sem felelt meg az OHB feltételeinek.⁷⁴ A közlekedési minisztérium március 13-án értesítette a pénzügyminisztériumot, hogy Asbóth Lajos tényleg meg van bízva az összeg felvé-

---

66 Asbóth Sándor Egerben, 1849. április 4-én kelt jelentése Klapka György tábornokhoz, MOL Asbóth-ír.

67 MOL OHB 1849:1445.

68 Asbóth Sándor jelentése Klapka György tábornokhoz, MOL Asbóth-ír.

69 Adalékok, 107. p.

70 MOL OHB 1849:1445.

71 MOL KKM Vízszabályozási 1849: 17. kfő, 4. t., ill. eredeti fogalmazványa: MOL PM Pénztári 1849:1524.

72 MOL KKM Vízszabályozási 1849: 17. kfő, 6. t.

73 MOL OHB 1849:1941. A kérvényt Asbóth Lajos öccse kérését támogató kérvénnyel (uo.) továbbította 10-én.

74 MOL KKM Vízszabályozási 1849: 17. kfő, 7. t., ill. eredeti fogalmazványa: MOL PM Pénztári 1849:2368.

telével.⁷⁵ Hogy Asbóth mindezen viszontagságok után megkapta-e egyáltalán a pénzt — nem tudni.

Február 18-tól Asbóth részt vett a kápolnai csatát megelőző erődítési munkálatokban: „az Baktai szoros elzárása és erődítésével megbiztatván, a mellett legbuzgóbban fáradozott, s azt legnagyobb megelégedésemre el is készítette” — írta Klapka György március 19-én, Törökszentmiklóson kelt bizonyítványában.⁷⁶ Hogyan került Asbóth a felső-tiszai hadtesthez (a későbbi 1. hadtesthez), Eger környékére? Erről csak annyit írt jelentésében, hogy 13-áig a tiszafüredi híd erődítésénél dolgozott, majd 26-áig a baktai szoros megerősítését irányította.⁷⁷ Klapka bizonyítványa szerint viszont csak 18-tól alkalmazták itt. Valószínűleg miután a tiszafüredi híderődítési munkálatok befejeződtek, ismét útnak indult.⁷⁸ Második kísérleténél sem jutott messzire: „az ellenség éppen egész erejét Gyöngyös és Pétervására körül összevonta, és ezen okból útját veszedelem nélkül nem folytathatta”⁷⁹, és így Klapka felső-tiszai hadtestéhez volt kénytelen csatlakozni. Valószínű, hogy az ellenségnek azon mozdulatai, melyekről Klapka írt, nem azonosak azokkal, melyek miatt pár nappal korábban egyszer már félbe kellett szakítania útját Asbóthnak: a Klapka által leírt osztrák hadműveletek a térségben ugyanis csak erre az időre

75 MOL KKM Vízszabályozási 1849: 17. kfő, 8. t.

76 Klapka György bizonyítványa Asbóth Sándor számára, MOL Asbóth-ir. Asbóth Klapkával még a Bánságban ismerkedett meg: MOL HM Ált. 1849:18937. MOL OHB 1849:3292. („A helyben létező főútsz. Urakról kimutatás”) szerint Asbóth 19-én Debrecenben volt, ez azonban tévedésen alapulhat.

77 MOL Asbóth-ir. Kossuth ugyanakkor Asbóth számára írt bizonyítványában a következőt írta: „a kápolnai csata előtt a baddai és szarvaskői utakat megerősítette” (Adalékok, 107. p. A bizonyítványban szereplő Babda nyilván Baktát jelent, Kossuth rosszul emlékezett a falu nevére vagy elírta azt.) A két egykorú forrás, Asbóth jelentése, valamint Klapka bizonyítványa azonban nem említi, hogy Asbóth dolgozott volna a szarvaskői út megerősítésénél.

78 Asbóth Lajos február 10-i, öccse kérését támogató folyamodványa szerint (MOL OHB 1849:1941.): „A most folyamatban lévő T: Füredi híderődítési munkálatok tekintetéből testvér ötsémet, mint gyakorlatilag beavatott szakértőt még néhány napig itt Füreden vissza tartóztatni szükségesnek” tartják. Valószínűleg 13-ra elkészültek a híddal, így Asbóthra itt már nem volt szükség, és ezért újra elindulhatott.

79 Klapka id. bizonyítványa. Valójában nem Windisch-Grätz egész haderejéről van szó, hanem a Colloredo-dandárőr, amelyet azzal a feladattal küldött február 12-én a tábornagy Gyöngyösre, hogy kipuholja a magyar főcsereg mozgását, valamint összeköttetést teremtsen Pétervásárán keresztül Schlik hadtestével, amely már korábban is a térségben tartózkodott. A Schlik hadteste mellett megjelenő új csapatok persze valóban kelthették azt a képzetet, hogy akár az egész ellenséges erő vagy annak jó része érkezett a térségbe. Vö.: *Borus József*: Dembinski fővezérsége és a kápolnai csata. Bp., 1975. 150–151. p.

vonatkoztathatók, február elejére nem, a bizonyítványból ráadásul egyértelműen kiderül, hogy az osztrák csapatok hadműveletei közvetlen okozói voltak Asbóth hozzá csatlakozásának. Nyilván arról van szó, hogy Asbóth többször is elindult Komárom felé, de hiába választott az első kudarc után új útvonalat, újból nem tudott továbbjutni az ellenség miatt. Klapka bizonyítványában pedig azért szerepel csak az egyik út, a második, mert először más irányban próbálkozott Asbóth, nem az ő vonalain keresztül. Ezt erősíti meg Asbóth tiszafüredi közreműködése is: Klapka azért nem emlékszik rá, mert nem az ő működési területén történt. Asbóth jelentésében — amelyhez mellékelte Klapka bizonyítványát — pedig azért van csak az első út leírva, mert Klapka a második kísérletről már amúgy is tudott.

Február vége Dembiński félresikerült támadó hadműveletének, a kápolnai csatának és az azt követő visszavonulásnak jegyében telt el. Kétszer ütközött meg a magyar sereg az osztrákokkal: a kápolnai csatában, február 26–27-én, és a kisebb jelentőségű mezőkövesdi lovassági ütközetben 28-án. Asbóth az összecsapásokban Klapka mellett volt: „a Szalóki és Kövesdi csatákban is oldalam mellett részt vett” — írta Klapka.⁸⁰

Asbóthtal kapcsolatban elsősorban a mezőkövesdi ütközetből vannak forrásaink. Mielőtt azonban rátérnénk ezek tárgyalására, előbb a nap eseményeit kell röviden vázolni. A kápolnai csata második, vereséggel végződő napja után Dembiński elrendelte a magyar sereg visszavonulását Mezőkövesd felé.⁸¹ Ez másnap, 28-án reggel kezdődött meg, a visszavonulást Kmety György hadosztálya biztosította. A magyar csapatokat Deym gróf vezérőrnagy 7 századnyi veresből és 9 lovassági ágyúból álló lovasdandárja követte. Ez a dandár valamivel dél után váratlanul rátámadt Kmety hadosztályára és „egy részét egészen meglepett táborunkig visszavetette.”⁸² A hirtelen támadt zűrzavar azonban nem tartott sokáig, a Miklós-huszárezred⁸³ egyik osztaga Görgey Kornél őrnagy vezetésével megtámadta Deym dandárját, amely rövid közelharc után sietve Szihalom vonaláig vonult vissza, és közben több ágyút is elhagyott, mert azok megrekedtek egy árokban. A magyar huszárok a jobb oldalukon feltűnő és máris ágyúzni kezdő Montenuovodandár miatt abbahagyták az ellenség üldözését, visszafordultak a tábor irányába,

---

80 Klapka id. bizonyítványa, MOL Asbóth-ir. A „Szalóki” ütközet a kápolnai csata egyik mellék-összecsapása volt.

81 *Borus J.*: i. m. 279. p.

82 *Görgey Artúr*: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. I–II. köt. S. a. r.: Katona Tamás. Bp., 1988. I. köt. 392. p.

83 A cs. kir. 9. huszárezred Miklós orosz cár nevét viselte.

a vértések által otthagytott ágyúkat pedig magukkal vitték. Az ütközet előtt ebédelni készülő Dembiński már csak akkor érkezett meg, mikor a huszárok éppen visszaérkeztek,⁸⁴ és noha a magyar sereg a huszárok sikerén felbuzdulva önkéntelenül megindult az ellenség vonalai felé, megállította őket, mivel úgy vélte, csapatai nincsenek olyan állapotban — sem erkölcsileg, sem fizikailag —, hogy egy újabb csatát vívjanak.⁸⁵

Valamivel ezen események után vett észre Asbóth egy meggondolatlanul előrenyomult tisztet, akit vértések támadtak meg. A Hunyadi-huszárok egyik közelálló századához ugratott és felhívta őket a tiszt megmentésére. A századparancsnok, Balla kapitány engedélyével heten tartottak vele „és az ellenséges sereg előtt a már négy vasas által meglámadt tisztet”⁸⁶ megmentették. (Talán nem alaptalan azon feltevésünk, hogy ez a tiszt „a jeles Mezey őrnagy, ki fején egy veszélytelen sebet kapott, miután még gyalog is védte magát, több vasas ellen.”⁸⁷)

Ekkor vettek észre egy árokba borult hatfontos ágyút, amit nyilván a Miklós-huszárok hagytak ott, mert a Montenuovo-dandár miatt már nem volt idejük kihúzni onnan. Kissé visszavonulva Asbóth maradásra szólította fel a huszárokat, majd a magyar sereghez ment segítségért. Kisvártatva két szekeréssel tért vissza, és az ágyút — gyakorlatilag az ellenség orra előtt — jó másfél órányi munka után az árokból kivontatták és a magyar arcvonalhoz szállították.⁸⁸

Az esetre nem ez az egyetlen bizonyítékunk. Görgey Artúr is emlékszik a jelenetre: „Az ellenség Szihalom vonalára visszavetve, nagy önuralommal szemlélte, hogyan bajlódik néhány huszárunk a 9. huszárezred által az ellenségtől elvett félüteg ágyúi körül, hogyan mozdítják ki helyükből a lövegeket, hogyan viszik hátra másfél ágyúlövésnyire levő arcvonalunk felé.”⁸⁹ Görgey leírása nagyon hasonlít a Hunyadi-huszárok bizonyítványára, bár feltűnő, hogy nem egy, hanem több ágyúról beszél. Jobban átgondolva a nap eseményeit azonban megérthetjük ennek okát:

---

84 Dembinski Magyarországon. S. a. r.: Danzer F. Alfonsz. Bp., 1874. 153. p.

85 *Borus J.*: i. m. 283. p. A két sereg ezután estig farkasszemet nézett egymással, de újabb összeütközés nem történt.

86 Balla kapitány és a 13. huszárezred hét közvitézének bizonyítványa Asbóth Sándor tábornokari százados számára, MOL Asbóth-ir.

87 Szemere Bertalan jelentése az OHB-nak, február 28. (Közlöny, 1849. márc. 2., újra megjelent: *Szemere Bertalan: Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. Okmánytár.* S. a. r.: Hermann Róbert–Pelyach István. Ford.: Kurucz György. h. n., 1990. 403–404. p.) Mezey valójában hosszú ideig harcceptelen volt sebesülése miatt.

88 Balla id. jelentése. Az esetet Klapka is megerősítette id. bizonyítványában.

89 *Görgey A.*: i. m. I. köt. 393. p.

Görgey összetéveszti ezt az egy ágyút azokkal, melyeket rögtön a sikeres roham után hoztak vissza a Miklós-huszárok, a két esemény összemosódott az emlékezetében.⁹⁰ Ezt támasztja alá Dembiński is, aki a táborba érkezéséről ezt írja: „egy huszár-csoportra találtam, mely öröm-ujjongva és győzelmesen az ellenségtől elvett három ágyút kísért.”⁹¹ Ezen ágyúkról már csak ezért sem lehet szó, hiszen Balla kapitány is „másfél órányi vitészséges fáradság”-ról ír.

Egyetlen részletkérdést kell még tisztázni: hány ágyút szereztek összesen a magyarok Mezőkövesden az ellenségtől? A Winterfeldzug erről a következőt írja: „három lovassági ágyú, melyek nem tudtak egy árokból eléggé gyorsan előjönni, az ellenség kezébe kerültek.”⁹² Szemere Bertalan kormánybiztos aznapi, idézett jelentésében ugyanakkor — némileg pontatlanul — ezt írja: „elfoglaltunk 4 darab lovagágyút lovastul.”⁹³ Gáspár András ezredes Hernádnémetin, március 15-én kelt jelentésében három ágyúról ír, két, lovakkal, fogatolva behozott, illetve egy fogatolás nélküli, feldőlt ágyúról, mely később érkezett be.⁹⁴ Ez utóbbi lehetne az Asbóth által megszerzett ágyú is, de Gáspár jelentését mint a Miklós-huszárok parancsnoka írta, Asbóth segítőtársai pedig Hunyadi-huszárok voltak, így valószínű, hogy összesen négy ágyúról beszélhetünk. E mellett szól a Dembińskitől imént idézett pár sor is, hiszen ő táborba érkezésekor három ágyút látott, Asbóthék pedig jóval később hozták be a maguk ágyúját. Görgey Artúr — mint láttuk — egy félütegnyi ágyúra emlékszik: itt az a probléma, hogy a magyar seregben egy üteg nyolc, az osztrákban pedig hat ágyúból állt. Ám néhány oldallal később már pontosít: három ágyút említ.⁹⁵ Csakhogy az ő emlékezetében — már írtunk róla — összekapcsolódik a két mozzanat, így a nála olvasható három ágyú is valójában négy megszerzett ágyú mellett szól.

Az is elképzelhető, hogy az ágyúk száma körüli pontatlanságok oka az, hogy közülük egy nem megszerzett, hanem visszaszerzett ágyú volt, és ezért az osztrákok

90 Nem esoda egyébként, hogy Görgey kissé keveri a történeteket, hiszen több, mint egy évvel az események után diktálta tollba öccsének visszaemlékezéseit, ráadásul — Dembińskizhez hasonlóan — kévsé érkezett az ütközet színhelyére, és mindjárt dolga is akadt: egy túlságosan ijedt lövegparancsnokot kellett jobb belátásra bírnia. Vö.: *Görgey A.*: i. m. I. köt. 392–393. p.

91 Dembinski Magyarországon i. m. 153. p.

92 [*Nobil, Joham*]: *Der Winterfeldzug 1848–1849 in Ungarn unter dem Oberkommando des Feldmarschalls Fürsten zu Windisch-Grätz.* Wien, 1851. 320. p. (a továbbiakban: Winterfeldzug).

93 Szemere Bertalan id. jelentése.

94 MOL HM Ált. 1849:23268.

95 *Görgey A.*: i. m. I. köt. 401. p.

ezt nem is tartották számon. Görgey Artúr szerint ez az ágyú az volt, amelyet Guyon Iglón vesztett el a február másodikáról harmadikára virradó éjszaka.⁹⁶ Görgey István is egy ilyen ágyúra emlékszik: „Az országúttól jobbra ott állt a 4 elfoglalt osztrák ágyú — közölük azonban az egyiknek a vetágúynak laffettája vörös-fehérvörösre festve.”⁹⁷ Ezt erősíti meg, hogy az iglói rajtaütés Deym egyik osztagának műve volt. Persze itt sem teljesen tiszta a kép: a Winterfeldzug szerint az osztrákok által elvesztett ágyúk közül kettő volt korábban magyar ágyú, és ezeket Kassán vették el a magyaroktól.⁹⁸

Március 1-jén Görgey felszólította Asbóthot, csatlakozzon kíséretéhez.⁹⁹ Ennek oka lehetett Asbóth előző napi tette, amely nyilván kivívta Görgey elismerését is, de ugyanígy az sem lehetetlen, hogy Asbóth mérnöki képességeire volt szüksége. A következő napokat így Asbóth a tábornok kíséretében töltötte, Görgey társaságában érkezett Tiszafüredre is. Március 5-én Vetter a táborba jött a Dembiński leváltása miatt idesiető Kossuthal. Úgy ítélte meg, hogy most már nincs szükség a főszeregnél Asbóthra, és Debrecenbe küldte, hogy tisztázzák, mi legyen vele: maradjon-e a főszeregnél vagy induljon újra a komáromi várba.¹⁰⁰

Debrecenben — ahova Asbóth március 9-én érkezett, Görgeyt kísérve¹⁰¹ — Vetter Stein alezredeshez utasította, aki kötelezte, hogy azonnal induljon eredeti rendeltetési helyére, Komáromba. Asbóthot erősen felzaklatta a parancs, legalábbis erre következtethetünk Hunfalvy naplójából, ki leírja aznapi beszélgetésüket: „Hogy vagytok ott? kérdém. — Lehető rosszul felelt, mert mit csináltatok ti itt? Vetter áruló lesz, tudja azt a sereg, tudja különösen *Steinről*, kit már Vetter a komáromi várnak parancsolójává nevezett ki.”¹⁰² Asbóth lesújtó véleménye felette-seiről minden bizonnyal parancsaik következménye: rossz tapasztalatai után nem akart ismét elindulni erre a veszélyes útra.¹⁰³

96 Uo. 325., valamint 393–394. p.

97 *Görgey István: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történeti kritika. I–III. köt. Bp., 1885–1888. Idézett hely: I. köt. 278. p.*

98 Winterfeldzug, 320. p.

99 Asbóth id. jelentése, ápr. 4., Eger. A következő napok eseményeiről elsősorban innen tudunk.

100 Uo.

101 *Hunfalvy P.*: i. m. 222. p.

102 Uo.

103 Fontosnak tartom megjegyezni: minden bizonnyal nem jellemgyengeségből fakad, hogy Asbóth Hunfalvyval folytatott beszélgetéseiben rendszerint árulónak nevezett valakit. Úgy vélem, ez sokkal inkább következik a kor meglehetősen zaklatott, minden probléma miatt bűnbakot

Beszélgétése Hunfalvyval így folytatódott: „Meg akartam már kétszer Kossuthot figyelmeztetni, de nem tudok hozzá jutni. — Most elmentek onnan az emberek, Görgey nála van, mondám, menj oda, s beszélj. — Ha fejembe kerül is, beszélek.”¹⁰⁴ Nyilván nem annyira figyelmeztetni akarta Kossuthot, mint inkább engedélyt kérni tőle, hogy maradhasson a főszeregnél.

Hogy végül is elment-e Kossuthhoz, bejutott-e hozzá, nem tudjuk. Ha be is jutott, sikert nem ért el: jelentése szerint 11-én újra elindult. Ezúttal Törökszentmiklós felé próbálkozott — ám ezúttal sem tudott továbbhaladni az ellenség miatt. (Klapka idézett bizonyítványából kiindulva biztosnak mondhatjuk, hogy Asbóth 19-én Törökszentmiklóson tartózkodott.) Kénytelen volt észak felé fordulni: Jászberényen és Hatvanon, Vácön keresztül akart átjutni az ellenség csapatain. Tiszaroffnál átkelt a Tiszán, de Jászkiséren újra kellemetlen hírt kapott az ellenség mozgásáról, s Hevesen át¹⁰⁵ kellett útját folytatnia a Mátra irányába. Kerecsendre, Görgey főhadiszállására március 22-e és 26-a között érkezett (Görgeynek két, Kerecsenden, 22-én kelt levele is ismert,¹⁰⁶ 26-án pedig már Tiszafüredre ment). Asbóth itt azt a tanácsot kapta a tábornoktól, hogy Egerbe, majd onnan Balassagyarmatra menjen, és onnan próbáljon Komárom felé továbbhaladni. Tovább is indult, de Egerben megbetegedett: reumás láz vette le lábáról, így útját ismét meg kellett szakítania. Jelentésében javasolta, hogy addig is, míg megérkezik Komáromba, bízzanak meg valaki mást a vár crődítési igazgatóságával, aki amúgy is már ott tartózkodik.

Jelentése készítésekor (április 4-én) még beteg volt. Felgyógyulása után újból csatlakozott Klapkához, hogy annak oldalán végre eljusson rendeltetési helyére — csatlakozásának időpontját nem ismerjük, így nem tudjuk azt sem, mikortól vett részt a tavaszi hadjáratban. Valószínűleg a tavaszi hadjárat első fele alatt még lábadozott, és csak jókora késéssel indult a Vác irányába továbbhaladó magyar csapatok, köztük Klapka hadteste után.

A magyar hadsereg április 16-án a Garamhoz érve komoly gondokkal találta szemben magát: a kálnai hidat az ellenség szétrombolta és eltávolított a környékről vagy elpusztított minden anyagot, amely alkalmas hídverésre. A magyarok csupán egy hídszerkezetet hoztak magukkal, amely ráadásul nem is volt elég hosszú a

---

kereső közhangulatából. Egyébiránt mind Vetter, mind Stein az egész hadsereg körében népszerűtlen volt.

104 *Hunfalvy P.*: i. m. 222. p.

105 Itt Heves településéről van szó, nem a megyéről.

106 *Görgey I.*: i. m. II. köt. 45–47. p.

megáradt folyó áthidalásához. Ezenkívül mindhárom hadtestnek saját hídra volt szüksége: a jobbszáron lévő 3. hadtestnek Óbarnál, középen az 1. hadtestnek Szecsenél, Kálnával szemben, a 7. hadtestnek pedig Zsemlérnél.¹⁰⁷

Görgey rögvest intézkedett: parancsot adott, hogy bontsák le a Léván és környékén levő nagyobb épületek tetőszerkezetét, és kutassanak fel minden, a hídépítésnél használható mesterembert, ácsokat, hajósokat, még halászokat is.¹⁰⁸ A legalkalmasabb pont a hídverésre a három közül a folyó mentén legmagasabban fekvő óbarsi volt, és a tervek szerint is a 3. hadtestnek kellett átkelnie a folyón, hogy „a folyó jobb partján lefelé húzódva fedezze lejjebb”¹⁰⁹ a másik két hadtest átkelését, ezért a hídszerkezeten kívül minden, a környéken hirtelenjében fellelhető, hídépítéshez felhasználható anyagot Szodtfríed Ferdinánd alezredes, a főhadserg utász-kari parancsnokának kezébe adtak.¹¹⁰

Ennek ellenére mégsem ez, hanem a Szecse és Kálna közötti híd készült el elsőnek, igaz, a meglehetősen nehéz körülmények miatt ez is csak 17-ről 18-ra virradó éjszakán.¹¹¹ Vajon Asbóth építette-e a három közül elsőként elkészülő hidat? Ismét Kossuth bizonyítványához fordulva a következőket találjuk Asbóthról: „ő volt, ki minden különös előkészületek nélkül egy éjen át hidat vert a Garamon, mely 40,000 főnyi hadseregünket a nagysarlói dicső csata mezejére vezetete”.¹¹² Más forrás azonban nem erősíti meg Kossuth bizonyítványát. A híd az első hadtest, Klapka hadteste számára készült, és biztos, hogy Asbóth a napokban csatlakozott Klapkához, de első biztos adatot arra nézve, hogy Asbóth újból Klapka mellett van, Klapkának április 20-i, Asbóthhoz intézett parancsa szolgáltatja: „Azon 6 fontos lovas üteg, amely Fajkürtőre jövéen Csekébe volt rendelve, nem oda, — hanem Asbóth Kapitány úrral együtt rögtön Koltára induljon.”¹¹³ Így csak annyit mondhatunk: elképzelhető, hogy tényleg Asbóth építette a kálnai hidat.

Az imént idézett utasítás egyébként arról is tanúskodik, hogy Asbóth nemcsak hadmérnökként dolgozott, hanem általában különböző segédtszti feladatokat is ellátott Klapka mellett a tavaszi hadjárat végső szakaszában. A parancs hátoldalán ugyanis még különböző, rendszerint ceruzával, sebtében — talán lóháton — fel-

---

107 *Görgey A.*: i. m. II. köt. 27. p.

108 *Görgey I.*: i. m. II. köt. 164. p.

109 *Görgey A.*: i. m. II. köt. 27. p.

110 Uo.

111 Uo. 28. p.

112 Adalékok, 107. p.

113 Klapka parancsa Asbóth tábornokari századoshoz, 1849. ápr. 20., MOL Asbóth-ir.

jegyzett utasítások találhatóak. Például: „Görgey fővezér lakása Koltán (...)”¹¹⁴ házában. Damjanicsal [sic!] közlendő”. Található még itt többek között egy parancs, amely szerint minden zászlóalj adja át a javításra szoruló fegyvereket Vándorfy Miksa őrnagynak, az 1. hadtest tábori térparancsnokának (véltetően Asbóth feladata volt a parancs továbbítása), egyéb üzenetek, utasítások.

Április 22-én Asbóth végre megérkezett Komáromba: e napon „Damjanich és Klapka hadtestei a komáromi várnak a Vágnál levő hídfője előtt szálltak táborba.”¹¹⁵ Hogy volt-e köze Asbóthnak a Dunán a következő napokban épülő tutajhídhöz — erre nézve adatot, utalást nem találtam. Kossuth szerint Asbóth a komáromi csatában (április 26.) is kitüntette magát,¹¹⁶ de ezt más nem erősíti meg, Klapka sem említette meg külön kitüntetési felterjesztésében.¹¹⁷

Asbóth, miután végre megérkezett Komáromba, szerette volna hivatalát, melynek átvételéért annyit fáradt, elfoglalni. Ám ebben megakadályozta Thaly Zsigmond, aki időközben már megszerezte magának ezt a posztot, és igen jól érezte magát Komáromban.¹¹⁸ Ludvig János kormánybiztos a következőképpen emlékezett vissza Asbóth és Thaly találkozására, amelynek szemtanúja volt: Asbóth „Komáromba erődítési főmérnöknek volt kinevezve; de minthogy Asboth csak Görgey táborával érkezett Komáromba, e helyet Thaly Zsigmond (...) már brevi manu elfoglalta volt. Én éppen akkor érkeztem a várba s illetőleg a mérnöki casamattairodába, mikor Asboth sehogy sem tudta: miképpen értesse meg Thalyval, hogy ő ott a bureau-chef (...). Thaly nem tágított s egészen ignorálta az állítólagos betolakodót, reá sem nézett, s Guyon épen nem volt azon ember, ki hajlandó lett volna Görgey emberének helyet engedni.”¹¹⁹ Asbóth nem tudta, mit tegyen. Finoman szólva is nagy kitérőkkel, rengeteg nehézség árán, eljutott rendeltetési helyére, ahol

---

114 Olvashatatlan név.

115 *Görgey A.*: i. m. II. köt. 35. p.

116 Adalékok, 107. p.

117 MOL HM Ált. 1849:18937.

118 Puky Miklós komáromi kormánybiztos már február 14-i levelében azt javasolta az OHB-nak, hogy a már amúgy is a várban tartózkodó Thalyt „a komáromi vár erősítéshez mérnök őrnagynak kinevezni szíveskedjék, s a múltkor ajánlott Asbot százados urat (...) otfogni [sic!], s helyette itteni mérnök kari főhadnagy Baranyai Józsefet kapitánynak kinevezni.” (MOL OHB 1849:3600.) Lehet, hogy Puky később az OHB tudta nélkül kinevezte Thalyt. (Nem valószínű, hogy az OHB nevezte ki Thalyt, mert ebben az esetben Asbóthot nem kötelezték volna március 9-én, hogy ismét induljon Komáromba.)

119 A Hon, 1866. 66. sz.

viszont ebben a helyzetben nem volt semmi keresnivalója. Főmérnöki kinevezése teljesen hasznavhetetlennek bizonyult.

Ekkor történt Damjanich lábtörése: Kossuth meghívta Görgeyt hadügyminiszternek, Görgey azonban nem akarta a sereget elhagyni, ezért Damjanich elvállalta helyettesítését a hadügyminisztériumban. Ám még indulása előtt, április 28-án, utazókocsijának kipróbálása közben, „szerencsétlenül leugorva, összetörte a lábát, s egyszer és mindenkorra szolgálatképtelenné vált.”¹²⁰ Bármilyen furesán hangzik is, e szerencsétlen esemény következtében került ki Asbóth kellemetlen helyzetéből.

A baleset után ugyanis Klapka ajánlkozott Görgey helyettesítésére, és ebbe a főparancsnok beleegyezett. Asbóth számára pedig kiút nyílt szorult helyzetéből: Klapkát kísérve visszamehetett Debrecenbe, és ismét hasznosíthatta magát. Április 30-án Görgey 442. számú napiparancsában — Asbóthot már őrnagyként említte — „a helyettes hadügyminiszter kíséretébe és mellette való szolgálattételre” vezényelte több más tisztársával együtt.¹²¹ Őrnagyi rangra való jelölésének fő oka alighanem az, hogy a tavaszi hadjáratban végképp felhívta magára a tábornok figyelmét mérnöki működésével. (Előléptetését — igaz, április 16-i hatállyal — csak május 20-án erősítette meg Kossuth.¹²²)

Még aznap el is indultak Debrecenbe. Pesten két napot töltöttek, és ötödikén érkeztek meg a kormány székhelyére.¹²³ Klapka hatodikán átvette a minisztérium vezetését. Asbóthot május 9-én kinevezte szárnysegédjéül.¹²⁴ Ugyanezen a napon Asbóth esküt is tett.¹²⁵

Asbóth májusi hadügyminisztériumi, szárnysegédi ténykedésének nem sok írásos nyoma maradt: mindössze néhány iraton találni a nevét. Ezek általában kisebb személyi ügyek, Asbóth ezekben rendszerint „megbízásból” intézkedik.¹²⁶

Májusban még egy esemény keltheti fel érdeklődésünket: Klapkának a békepárt képviselőivel való, néhány nappal Klapka Debrecenbe érkezése után történt talál-

120 *Görgey A.*: i. m. II. köt. 69. p.

121 *Görgey I.*: i. m. II. köt. 244. p.

122 MOL HM Ált. 1849:15319., ill. Közlöny, 1849. 113. sz.

123 *Hunfalvy P.*: i. m. 261. p.

124 MOL HM Ált. 1849:13075.

125 Uo. 1849:13069. Egyébként Asbóthnak május 25-én kifizették a Komáromba való eljutási kísérletei során felmerült költségeit: MOL HM Ált. 1849:16519.

126 Uo. 1849:14668., 14783., 15014., 15653., 16603.

kozója, mivel ennek létrejöttében Asbóthnak és bátyjának, Jánosnak is volt bizonyos szerepe.

Asbóth megérkezése után találkozott bátyjával, aki elbeszélte neki a Habsburgok trónfosztásának körülményeit. Ezt Asbóth továbbadta Klapkának, akit a hír arra indított, hogy megbeszélésre jöjjön össze a békepárt vezetőivel.¹²⁷

Klapka megbízta Asbóth Jánost, hogy közvetítsen az ügyben. János elment Hunfalvyhoz, hogy megbeszélje vele a dolgot: „S ma reggel Asbóth János hozzám jött, titkos beszédre. Öccsétől meghallotta, hogy Klapka tegnap éjjelig Kossuthnál volt s belőle azt hozta ki, hogy a külföldi politikától legkisebb biztosítást sem bír függetlenségünkre nézve; Klapka tehát szomorúan győződött meg, hogy seregünket s egész nemzetünket végetlen háborúnak tesszük ki, melyben el fogunk vesz-ni.”¹²⁸ Klapka azt a következtetést vonta le, hogy az egyetlen lehetséges út, ha a képviselőház visszavonja a trónfosztást. Ezért akart tárgyalni a békepárttal, főleg miután értesült a trónfosztás történetéről. Hunfalvy úgy érezte, nem ismeri eléggé „a titkos rúgonyokat”, és ezért nem akart részt venni a tárgyaláson, hanem inkább Kovács Lajosnak szólt, aki elvállalta, hogy Kemény Zsigmond társaságában tárgyal Klapkával.¹²⁹

Maga a találkozó nem különösebben érdekes a mi szempontunkból, kivéve egy apróságot, amiről Kemény írt visszaemlékezéseiben: „Míg a beszélgetés tartott, Asbóth Sándor alezredes kétszer jött be a szobába. S Klapka ilyenkor elejté a tárgyalgás fonalát.”¹³⁰ Mire utalhat ez? Klapka talán nem bízott meg saját szárnységében? Nyilvánvalóan nem, hiszen akkor nem tartotta volna maga mellett, és nem osztotta volna meg vele komoly aggályait a szabadságharc kimenetelével kapcsolatban.¹³¹ Inkább arról lehet szó, hogy a békepárttal való tárgyalásának témáját teljes titokban kellett tartani.

---

127 Kovács Lajos a következőket írta emlékirataiban a találkozó előzményeiről: „Alig volt Klapka Debreczenben, egy napon megjelent köztünk Hunfalvi Pál és elmondja nekünk, hogy Klapka Asbóth Sándor által értesülvén az ápril 14-ki eseményekről, szeretne pártunk embereivel találkozni és értekezni.” (*Kovács Lajos: A békepárt a magyar forradalomban. Válaszul Irányi Dániel röpiratára.* Bp., 1883. 116. p.) Hogy Hunfalvy hogy került a képbe, erről még lesz szó. Asbóth nyilván bátyja révén értesült az eseményekről.

128 *Hunfalvy P.*: i. m. 262. p.

129 Uo. Hunfalvy egyébként még arról is beszámol, hogy Asbóthnak Kovács Lajos iránt „kis scrupulusa van, őt rókának ismerve” (i. m. 263. p.). Ez Asbóth februári pénzügyeivel lehet kapcsolatban.

130 *Bekszics Gusztáv*: Kemény Zsigmond, a forradalom s a kiegyezés. Bp., 1883. 142. p.

131 Hunfalvy már idézett naplójegyzetére utalunk: „Klapka tehát szomorúan győződött meg, hogy

Még egy fontos dolog kötődik Asbóth debreceni tartózkodásához: Kossuth minden bizonnyal ekkor figyelt fel a tehetséges, jól képzett tisztre, bár február elején találkoztak már, amikor Asbóth engedélyt kért Kossuthtól, hogy kérvényét a honvédelmi bizottmányhoz beterjessze.¹³² Ez az ismeretség vezetett Asbóth szabadságharcos pályafutásának kiteljesedéséhez: Kossuth szárnysegédje lett — igaz, már csak a szabadságharc végső két hónapjában.

Hogy kiben merült fel először a gondolat Asbóthot a kormányzó vezérsegédévé kinevezni — pontosan nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy június 10-én, amikor Görgey a hadügyminisztériumból Győrbe utazott Klapkához, a defenzív haditerv szerzőjéhez, hogy meggyőzze a támadás szükségességéről,¹³³ Szabó Imre ezredes vette át a minisztérium vezetését, és Asbóth az ő helyére került a kormányzó katonai irodájába.¹³⁴ A források alapján úgy tűnik, hogy Asbóthot ajánlották Kossuthnak, és nem a kormányzó gondolt először arra, hogy Asbóthot maga mellé vegye. E mellett szól Ludvig János kormánybiztos június 8-i, Kossuthhoz szóló levele, amelyben arról is írt, hogy több tisztnek nem tetszik, hogy Asbóthot Klapka kitüntette a harmadik osztályú érdemjellel,¹³⁵ és amelyben egyébként igen meleg szavakkal méltatta Asbóth képességeit: „Asbóth Sándor ellen azért hogy a harmadik érdemjellel feldíszítettet nagy felingerlést tapasztaltam egy pár tisztnél, kik őtet gyávnak mondják és nem akarják eltűnni hogy e jelt viselhesse, most pedig miután, nem tudom ki által, megtudták, hogy neked adjutánsnak és hadügyi referensnek van ajánlva, ellene nagyon kikelnek, sőt Görgeynek is e szempillanában ellene iratott.”¹³⁶

---

seregünket s egész nemzetünket végetlen háborúnak tesszük ki, melyben el fogunk veszni.” (*Hunfalvy P.*: i. m. 262. p.) Eszerint Klapka Kossuthal folytatott beszélgetéséből levont következtetéseit nem félt megosztani Asbóthtal. Egyébként érdekessége a találkozóknak, hogy Klapka később tagadta, hogy bármiféle szervezkedésben részt vett volna a békepárt oldalán. Vö.: *Klapka György*: Emlékeimből. Bp., 1886. 161. p.

132 MOL OHB 1849:1941.

133 *Pusztaszeri László*: Görgey Artúr a szabadságharcban. Bp., 1984. 449. p.

134 Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Szerk.: Barta István. Bp., 1955. (Kossuth Lajos összes munkái XV. = KLÓM XV.) 502. p. Szabó Imrét egyébként már június 2-án hadügyi államtitkárrá nevezte ki Kossuth, így nyilván már korábban is felmerült Szabó utódlásának kérdése. Vö. *F. Kiss Erzsébet*: Az 1848–49-es magyar minisztériumok. Bp., 1987. 595. p.

135 MOL HM Ált. 1849:18937., ill. MOL OHB 1849:8170.

136 A forradalom és szabadságharc levelestára. Szerk.: V. Waldapfel Eszter. IV. köt. Bp., 1965. 46. p. Hogy Asbóth gyáva volt-e, erre nézve talán elég, ha a mezőkövesdi ütközetre gondolunk. Minden bizonnyal ennek a nagy felháborodásnak az oka Asbóth kitüntetése és előlépése ellen

Ugyancsak e mellett szól Klapkának Komáromban, június 6-án kelt levele, melyben melegen ajánlotta Asbóthot Kossuth figyelmébe: „Asbóth Sándor tábor-kari őrnagy ma reggel Görgey hadügyminister és fővezér úr által Kormányzó Úrhoz rendeltetett mint katonai előadó. Én Asbóth őrnagyot, ki hazafiúi tiszta szilárd jelleménél és fáradhatatlan buzgalmánál fogva szabadság harcunkban átaljában példásan működött, és különösen utolsó havakban oldalam mellett mint karszegéd és hadügy ministeri helyettesitésem alatt mint szárnysegéd leghasznosabb szolgálato-
kat tett, igen nehezen nélkülözndem, és megnyugtatósomra csak az szolgál, hogy Kormányzó Elnök úr mellett nyíló új pályáján jeles tehetségci, becsületes tiszta jelleménél és buzgalmánál fogva a hazának még üdvösebb szolgálato-
kat fog te-
hetni.”¹³⁷

Asbóth június 10-én már a kormányzó vezérsegédeként dolgozott.¹³⁸ Kineve-
zését június 14-én kapta meg: „Kormányzói hivatalomhoz álladalmi tanácsosul
egyszersmind a miniszteri tanács ülések előadó jegyzőül a katonai ügyekre nézve
Asbóth Sándor őrnagy, és kormányzói vezérsegéd általam kineveztetvén, kineve-
zése ezennel közhírré tétetik.”¹³⁹

Asbóth irodavezetői munkájával kapcsolatban a következőket érdemes tudni: a
kormányzói hivatalnak — amely korábban az OHB hivatalaként működött — volt
része a katonai iroda. Eredetileg a hivatalt csak a honvédelmi bizottmány admi-
nisztratív segédhivatalának szánták, de szerepe egyre fontosabb lett Kossuth hon-
védelmi bizottmányi elnöksége alatt, Kossuth vezetésével fokozatosan átvette a
honvédelmi bizottmány szerepkörét, és közben a bizottmányi ülések fontossága
egyre csökkent. Májustól viszont Kossuth jogkörének megnyírbálásával a hivatal
és így a katonai iroda szerepe már kevésbé volt jelentős.¹⁴⁰ Június közepe táján,
Asbóth belépésekor tehát az irodának már nem volt olyan központi szerepe, mint

---

nem más, mint a minden civilt gyávának tekintő hivatásos katonatisztek irigysége a csak pár
hónapja katona Asbóth gyors karricrje miatt. Az ügynek egyébként további következménye
nem volt.

137 MOI. OHB 1849:7993.

138 KLÖM XV. 502. p.

139 Uo. 526. p., Másolata: MNM UDgy. 1966. 13. 2. 10. (közli: *Hermann R.*: i. m. 155. p.)
Kihirdették: Közlöny, 1849. 137. sz. Asbóth minisztertanács előadó jegyzői feladatkörével
kapcsolatban adatot nem találtam a forrásokban és a szakirodalomban. Kossuth csak annyit
ír, hogy Asbóth „kötelességeit mindig állandó buzgalom- és ügyszeretettel teljes meglege-
desre teljesítette.” (Adalékok, 107. p.)

140 A katonai iroda történetére nézve l.: *Fekete Miklós*: Kossuth katonai irodája. In: *Hadtörténelmi
Közlemények, Új folyam, 25. (1978) 385–402. p.*

korábban. Ez persze nem jelenti azt, hogy unatkoztak volna, rengeteg munkája volt a katonai iroda személyzetének, így Asbóthnak is.

Asbóth a katonai irodához tartozó ügyek elintézés terveit készítette, persze titkárok, fogalmazók segítségével, de sok iratot saját maga fogalmazott.¹⁴¹ Kossuth nélkül döntés természetesen nem született, Kossuth minden iratot átnézett, a sürgős, fontos ügyeket maga intézte, a nem általa írt vagy diktált fogalmazványokba is gyakran belejavított.¹⁴² A kevésbé fontos ügyeket a katonai osztály intézte, valamilyen önállósággal, de rendszerint Kossuth útmutatása alapján. Ezekben az ügyekben általában „Kormányzó ur megbízásából” intézkedett Asbóth. Erre a rendszerre jó példa Duschekhez, a pénzügyminiszterhez június 15-én intézett felkérés Luzsénszky Pál felső-magyarországi kormánybiztos kérése ügyében. Luzsénszky ugyanis június 13-án jelentette, hogy a lőfalvi táborban kolerajárvány tört ki, miért is vörösbort vásárolt a katonaság számára. Mivel azonban a környéken nem talált elég bort, Budáról kért utánpótlást. Luzsénszky jelentésén ott van Kossuth hátirata: „A vörösbort iránti kérés teljesítésére a finanszminister felszólítandó.” Asbóth Kossuth kívánságának megfelelően intézkedett, felkérte a pénzügyminisztert, hogy küldessen 150 akó vörösbort a felső-magyarországi sereg táborába.¹⁴³ Ugyancsak június 15-éről található erre a rendszerre egy másik példa: a Pest megyei Tótfaluból hét önkéntes jelentkezett katonának, noha a falura kivetett újonclétszám már ki volt állítva. A hét fiatalember kérvényének hátoldalára Kossuth a következőt írta: „Asbóth ur köszönetem kijelentésével intézkedjék — a foglalópénz a státuspénztárból adassék ki.” Asbóth Kossuth utasítása nyomán intézkedett az önkéntesek besorozásáról, valamint a köszönetnyilvánításról (tudósítást írt a Közönybe az ügyről — ez azonban nem jelent meg).¹⁴⁴

Asbóthra bízták a budai vár rombolási munkálatait is: a vár lerombolásáról június 11-én határozott a kormány. Asbóthot ugyanezen a napon — mint arról Csány László közmunka- és közlekedésügyi minisztert értesítette — Kossuth bízta meg a munkálatok vezetésével: „az egész munka tervezése és kivitelének főfelügyelését Asbóth Sándor őrnagy és vezérsegédemre bízom, ki a kellő elméleti és gyakorlati képességeket bírja; és miniszter urat ezennel megkeresem, miszerint neveztem ő-

---

141 F. Kiss E.: i. m. 139. p.

142 Vö.: Uo. 137. p.

143 KLÖM XV. 531. p. A budaörsi állami pincéből egyébként elküldték a 150 akó bort.

144 KLÖM XV. 531. p. A kötet nem jelzi, de ezt az ügyet is a katonai osztály intézte. Egyébként azok az ügyek, amelyeket Asbóth személyes intézkedéseként közöl, szintén a katonai osztály intézkedései (bár természetesen Asbóth írta alá az iratokat).

nagy úrnak e tekintetben mindenben segédkezet nyújtani, nemkülönben alkalmas egyénnel az általa kívánandó számban ellátni szíveskedjék.” A várfalak lerombolásának fő okáról is Kossuth tudósít: „Buda ős várát az ifjú és virágzó Pest városa biztosítására fel kell áldoznunk; a vár falait tehát le kell rombolnunk (...), hogy a vár a jövőben egyhamar védelmi állapotba ne tétethessék.”¹⁴⁵

A teljesség igénye nélkül nézzünk meg néhány intézkedést Asbóth irodában töltött első napjaiból: 15-én például a hadügyminisztériumnak írt a máramarosi újoncozással kapcsolatban,¹⁴⁶ e napon kérte fel a hadügyminisztériumot, hogy az újoncozásban erősen elmaradt egri újonctelephez tartozó hatóságokat, amelyek június 8-ig 734 újoncot állítottak ki 8300 helyett, „hanyagságukra komolyan figyelmeztetve, hátralévő újoncaik lehetőleg rövid idő alatti kiállítására szigorúan utasítsa.”¹⁴⁷

Több ízben intézkedett Asbóth fegyvergyártási ügyekben: június 15-én a petróci¹⁴⁸ szuronygyárban végzett vizsgálatról készített jelentést küldte át a hadügyminisztériumnak, hozzátéve, hogy a fegyvergyárak Láhner György „vezérlete alá helyeztessenek, s egyszersmind tétessenek meg az iránti czélszerű intézkedések, miszerint a munkabérnek a munkások által történt többszöri felcsigázása (...) tekintetéből” a honvédek és a hadifoglyok közül a hozzáértőket a fegyvergyárakba vezényeljék, megfelelő pótdíj ellenében. Így „nem csekély summák fognak megkíméltetni”.¹⁴⁹

Június 16-án Luzsénszky Pálnak írt a szepességi szuronygyártás ügyében: mivel a Szepességben tartottak a már ekkor előrelátható újabb osztrák vagy orosz betöréstől, csak úgy voltak hajlandók az itteni fegyvergyárosok termelni, ha olyan parancsot kapnak, amely szigorú büntetéssel fenyegeti meg őket a gyártás megtagadása esetén, hogy magukat az ellenség előtt tisztázhassák. Asbóth némileg ironikusan fogalmazott az ügyben: „Nehogy tehát veszélyeztetve higyjék sorsukat a fegyvergyárosok nem kapott parancs miatt (...): felkéretik Kormánybiztos Ur, hogy

---

145 MOL KKM Középipészeti 1849: 19. klő, 3/a t. Az eredeti tisztázat alapján közli: *Kossuth Lajos: Írások és beszédek 1848–1849-ből*. S. a. r.: Katona Tamás. Bp., 1994. 443–444. p., valamint az eredeti fogalmazvány alapján (MOL OHB 1849:8033.): KLÖM XV. 503. p., itt az előbbi alapján idézzük az irat részleteit.

146 KLÖM XV. 529. p.

147 Uo. 530. p.

148 Másképpen: Petrósz.

149 KLÖM XV. 528. p. Kossuth kiegészítette Asbóth fogalmazványát.

(...) a szépeességi fegyvergyárosok számára azonnal és minél szigorubb parancsot kiadni sziveskedjék.”¹⁵⁰

Nagyobb önállósághoz az ügyek intézésében Asbóth és a katonai osztály abban a néhány napban jutott, amikor Kossuth Nagyváradra utazott, hogy Bemmel találkozzon (június 18-a és 22-e között). Például június 20-án írt Asbóth a belügyminisztériumnak Hillebrand Flórián posztógyárának ügyében.¹⁵¹ Ugyanezen a napon intézkedett Dembiński lemondásának és útlevelének ügyében, természetesen azonnal jelentést küldve a kormányzónak, felkérve Kossuthot a végleges döntésre. (Dembiński ugyanis június 18-i levelében lemondott a felső-magyarországi hadsereg parancsnokságáról, és Konstantinápolyba készült utazni.)¹⁵² E napok kivételével igen ritkán hiányzik a katonai osztály által intézett ügyek iratain Asbóth aláírása elől a „Kormányzó ur megbízásából” formulája.

A július 2-a és 8-a közötti napokban Kossuth hol Cegléden, hol Pesten tartózkodott. (Kossuth július 2-i útjához Asbóth már 1-jén megrendelte Csánytól a szükséges négy vasúti kocsit.¹⁵³) Nemigen lehet megállapítani, hogy Asbóth 2-án lement-e Kossuthtal Ceglédre. A kormányzó másnap délután visszatért Pestre,¹⁵⁴ e napon Asbóth szintén Pesten tartózkodott.¹⁵⁵ Kossuth 5-én utazott ismét Ceglédre: ezúttal Asbóth is vele ment.¹⁵⁶ A következő két napot Asbóth ismét Pesten töltötte.¹⁵⁷ Véglegesen 8-án hagyta el Kossuth — és vele Asbóth — a fővárost. Kossuth ceglédi tartózkodásáról Degré Alajos visszaemlékezéseiből szereshetünk információkat, elsősorban arról, hogy milyen mennyiségű munkát végzett el naponta a kormányzó, és vele együtt hivatalának személyzete. (Degré ezekben a napokban huszár alszázados volt.)¹⁵⁸

---

150 Uo. 541. p.

151 Uo. 557. p.

152 Uo. 556–557. p.

153 MOL OHB 54/Kossuth-misc.

154 *Hunfalvy P.*: i. m. 284. p.

155 MOL OHB 1849:9000., 9001., 9003., 9004. (Az iratokon szereplő „Áth” monogramból lehet tudni, akárcsak a következő napokban.)

156 Például a MOL OHB 1849:9011. számú iratot még Pesten keltezték, a MOL OHB 1849:8912. számút már Cegléden.

157 Pl. MOL OHB 1849:8921. (júl. 6.), és MOL OHB 1849:9118. (júl. 7.).

158 *Degré Alajos: Visszaemlékezéseim.* S. a. r.: Ugrin Aranka. Bp., 1983. Degré egyébként Asbóth Lajosról beszél, de nyilvánvalóan összetéveszti a két Asbóthot: nem tudunk arról, hogy Asbóth Lajos Kossuth mellett teljesített volna szolgálatot, a Degré által Asbóth Lajosnak tulajdonított

Cegléden Degré századát rendelték ki díszőrségül Kossuth mellé. Persze nemcsak őrséget állt a század, de rengeteg dolguk is volt: „Folytonosan annyi küldözgetés, üzenet volt, hogy egy szakasznak állandóan nyeregben kellett lenni.”¹⁵⁹ Degré írói képességei remekül jöttek a teljesen leterhelt katonai irodának: „Asbóth az irodába hívott, hogy segítsék, mert nem győzik az írást. Egyik levél a másikat érte; egyik rendelet a másik után ment.”¹⁶⁰

Délután Degrét teára hívták a kormányzóhoz, majd ismét nekiláttak a munkának. „Éjfél után három óra felé pihentünk le, ötkor már talpon volt a kormányzó, s az egész személyzet, hogy az azon idő alatt felszaporodott ügyeket elintézzék.”¹⁶¹

Július 9-én továbbindultak Szegedre (ide 11-én érkeztek meg). Itt Kossuth szállása közelében helyezték el a hivatalt, magánlakásokban.¹⁶² Asbóth Kossuthal volt annak aradi útján is (július 17–21. között).¹⁶³ Július végén Asbóthot alezredessé léptették elő.¹⁶⁴ Nemsokára Szegedet is el kellett hagyni, a további hátrálást választó Dembiński kérésére, akit az emlékeztető július 29-i minisztertanácson bízott meg Kossuth a fővezérséggel.¹⁶⁵

Ami az ügyintézkést illeti: fővárosból való távozás után feltűnően megrikkultak a katonai osztály által intézett ügyek, Kossuth szinte minden ügyben maga intézkedett: valószínűleg a többszöri költözködés miatt nem tudott az iroda normáli-

---

feladatkör pedig egyértelműen Asbóth Sándoré volt. Ezért a Degré által írt keresztnevet elhagyom az idézetekben.

159 Uo. 268. p.

160 Uo.

161 Uo. 269. p. Sajnos nem keltezhető pontosan Degré története: Degré dátumot nem említ, ráadásul meglehetősen pontatlan: szerinte három napig szolgált a kormányzó mellett, de Kossuth nem tartózkodott egyvégtében három napig Cegléden.

162 *F. Kiss E.*: i. m. 142. p.

163 Pl. MOL OHB 1849:9601., 9602., 9603., 9604. Kossuth július 19-én a temesvári táborban járt, ahonnan még aznap visszatért Aradra.

164 Először július 31-én írt alá iratot Asbóth alezredesként (KLÖM XV. 810. p.) Előléptetése július 16-i hatállyal lépett életbe: *Bona*, 1983. 94. p.

165 Kászonyi Dániel visszaemlékezései szerint ekkor érkezett Nyíregyházáról, Görgey levelét hozva, ám a minisztertanácsra nem akarták beengedni, de mikor Asbóthtal találkozott, annak bejelentése nyomán rögtön beengedték. Kis szépséghibája a történetnek, hogy a Kászonyi által megadott dátumok meglehetősen pontatlanok (Kászonyi azt írja, hogy július 27-én indult Nyíregyházáról, Görgey viszont csak napokkal később ért oda), s így hitelessége erősen kérdéses. Vö.: *Kászonyi Dániel: Magyarhon négy korszaka*. Ford.: Kosáry Domokos, bev. Márkus László. Bp., 1977. 252. p.

san működni. Július 31-én például, mikor — az éppen csedékes költözést előkészítve — a kormányzói hivatal számára Aradon lefoglalták az egyik magánházat (a Csernovics házat),¹⁶⁶ addig Asbóth még Szegeden intézett ügyeket.¹⁶⁷ Csak a szegedi napokból van néhány, a katonai osztály — és így Asbóth — által, vélhetően nagyobb önállósággal intézett, rendszerint nem túl fontos ügy.¹⁶⁸

Arad már az utolsó napok helyszíne. A vég egyre közeledett — a kormány magára maradt: Dembiński Arad helyett az osztrák kézen levő Temesvárra hátrált az augusztus 5-i szőregi vereség után. Görgey már csak a temesvári csata napján tudott megérkezni Aradra seregeinek egy részével, az 1. hadtesttel. A vereség hírére Kossuth augusztus 11-én lemondott.

Délután négy órakor az immár volt kormányzó a várparancsnok Damjanich kocsiján elhagyta Aradot.¹⁶⁹ Egyedül Asbóthot vitte magával. Kossuth megkedvelte az együttes munkában eltöltött két hónap alatt Asbóthot, feltétel nélkül megbízott benne. Annak másik okára, hogy Asbóthtal együtt indult Kossuth, Hajnal István világít rá: „Lugosi ember létére az jól ismeri a déli vidékeket. Mint mérnökember, a szabályozás munkáinál megismerte a magyar határ Dunáját és környékét is.”¹⁷⁰ Asbóth az úton végig Kossuth mellett tartózkodott.

Először Lugosra indultak, Bemmel találkozni. Útközben összefutottak Poeltenberg Ernővel és Beniczky Lajos alezredessel, akik a kormány üzenetét vitték az oroszokhoz augusztus 6-án (ebben az államiratban ajánlotta fel a kormány burkolatlan a magyar koronát a cári családnak). Tőlük megtudta Kossuth, hogy nem jártak sikerrel az oroszoknál. Beniczkyt magával hívta Kossuth, de hiába.¹⁷¹

Még ezen a napon Radnára értek, ahonnan a Maroson átkelve még éjjel folytatták útjukat Szemere Bertalannal és Batthyány Kázmérral Lugos felé.¹⁷² Ide 12-én,

166 KLÖM XV. 811. p.

167 Uo. 810. p. Wysocki tábornoknak írt Kossuth megbízásából.

168 Uo. 746. p. és 753. p.

169 *Imrefi (Vahot Imre):* A magyar menekültek Törökországban. Pest, 1850. 24. p. Margitay Gábor hadmérnök százados emlékirataiban, részletesen elbeszélve, Asbóth és Kossuth indulásának időpontját éjfél utánra teszi, ez azonban nyilvánvaló képtelenség, a meglehetősen színes történet a fantázia műve, vö.: Aradi vésznapok. Margitay Gábor emlékiratai. Szerk.: Nagy Izsó. Bp., 1890. 125–127. p.

170 *Hajnal István:* A Kossuth-emigráció Törökországban. Bp., 1927. 21. p.

171 Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezzredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. S. a. r.: Steier Lajos. Bp., 1924. 354. p. A találkozó részletesen leírja — elsősorban Beniczky alapján — *Hajnal I.*: i. m. 22. p.

172 Uo. 23. p.

a reggeli órákban értek, de Bemet már nem találták itt, ezért éjjél után nem sokkal továbbindultak a lengyel légio védelme alatt. A cél immár a magyar határ volt: Orsova. Ide 15-én jutottak el.¹⁷³ Kossuth 16-án átment Mehádiára, de kénytelen volt még aznap visszatérni. (Egyes adatok szerint Kossuth 15-én ért Mehádiára, ahonnan Herkulesfürdőre utazott, és másnap korán reggel indult Orsovára.)¹⁷⁴

1849. augusztus 16-a éjszakáját még Orsován töltötték. Másnap Kossuth elszánta magát, és estefelé átlépte a határt. Új szakasz kezdődött ezzel Asbóth életében is: az emigráció, a számkivettség időszaka, majd az amerikai élet, annak nehézségeivel és sikereivel. Soha többé nem lépett Magyarország földjére.

Levéltári források, rövidítések

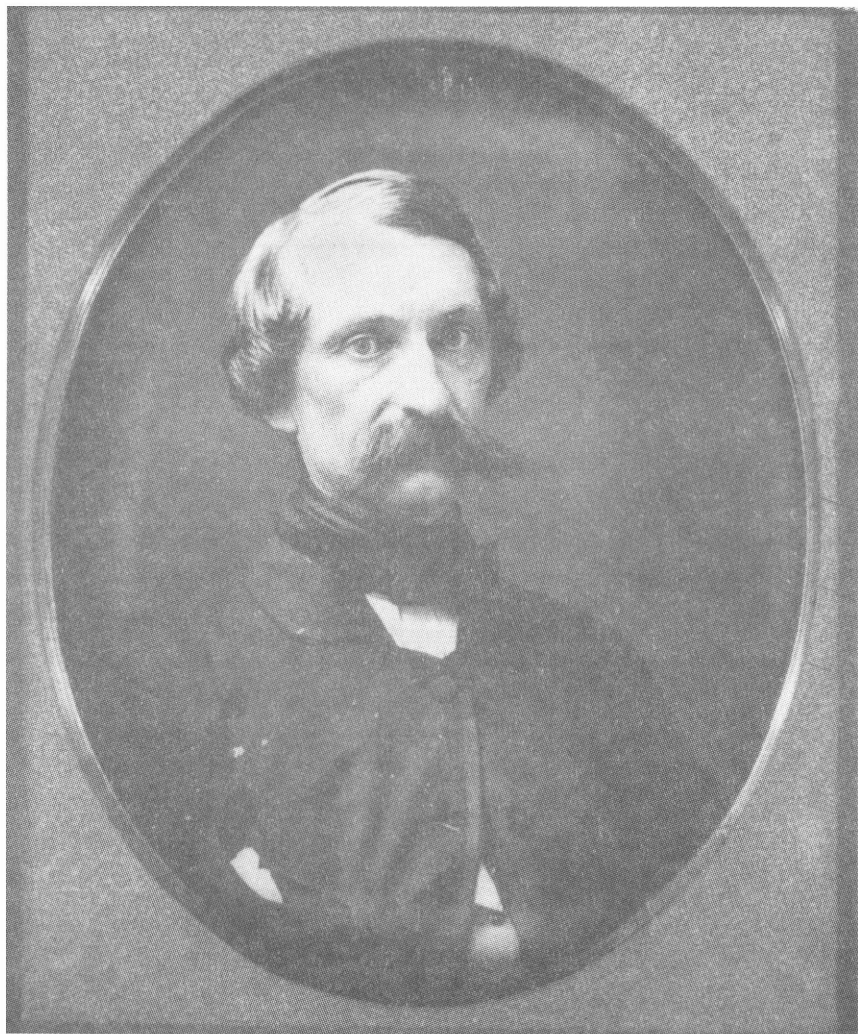
Asbóth-ir.	MOL R 171 Asbóth Sándor iratai.
HM Ált.	MOL H 75 Hadügyminisztérium. Általános iratok 1848–1849.
István nádor lta, Miniszteri	MOL N 31 István főherceg nádori levéltára. Miniszteri iratsorozat 1848.
KKM	Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium
KKM Csatornai	MOL II 42 KKM Csatornázási műszaki osztály 1848.
KKM Középipítészi	MOL II 37 KKM Középipítészi osztály 1848–1849.
KKM Közlekedési	MOL H 34 KKM Közlekedési osztály 1848.
KKM Térképészeti	MOL H 43 KKM Térképészeti műszaki osztály 1848–1850.
KKM Vízszabályozási	MOL H 36 KKM Vízszabályozási, Hajózási és Csatornaépítési osztály 1849.
Kossuth-misc.	MOL H 2 Kossuth-Miscellanen
MNM UDgy.	Magyar Nemzeti Múzeum, Újkori Dokumentumgyűjtemény.
MOL	Magyar Országos Levéltár
OIH B	MOL H 2 Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzóelnökség iratai 1848–1849.
PM Pénztári	MOL H 29 Pénzügyminisztérium. Pénztári osztály 1849.

---

173 Uo. 29. p.

174 *Boleszny Antal: A priboji vagy az utolsó magyar csata és az emigráció 1849-ben.* In: Krassó-Szörényi Lapok, 1868. 38. sz.

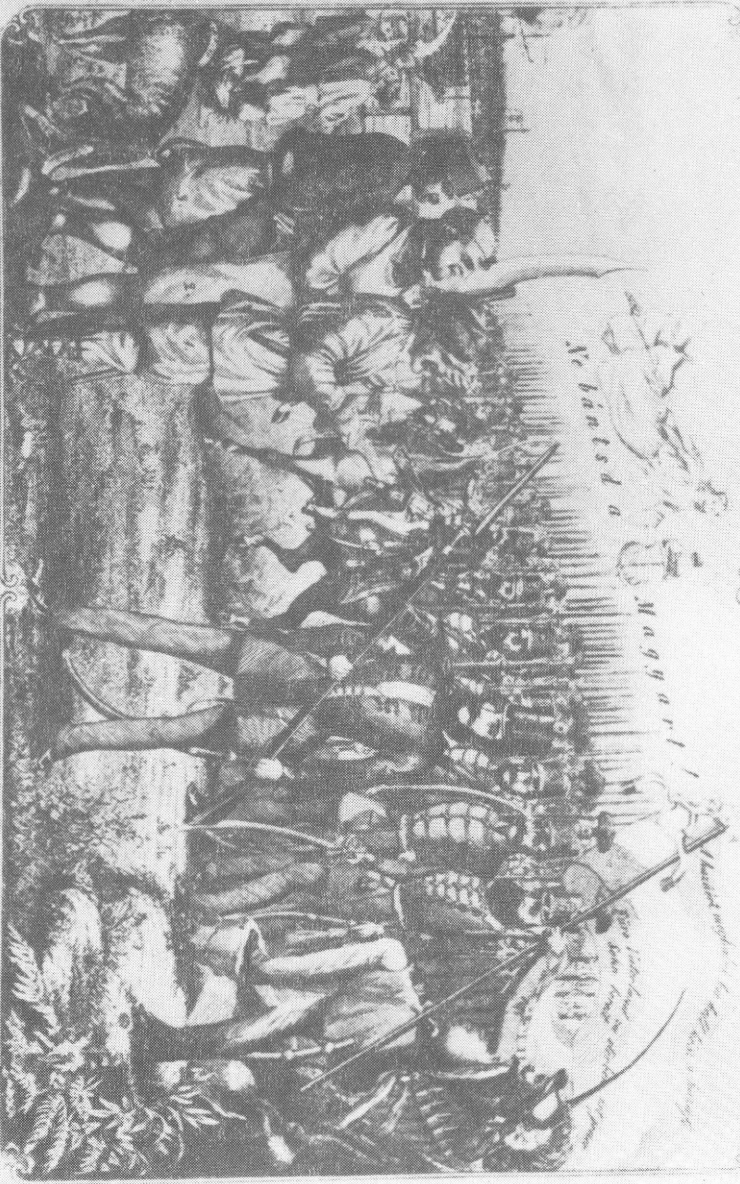

Asbóth Sándor honvéd alezredes

Kossuth

Kossuth

1) Hosszú, álló, vállán... 2) ... 3) ... 4) ... 5) ... 6) ... 7) ... 8) ... 9) ... 10) ... 11) ... 12) ... 13) ... 14) ... 15) ... 16) ... 17) ... 18) ... 19) ... 20) ... 21) ... 22) ... 23) ... 24) ... 25) ... 26) ... 27) ... 28) ... 29) ... 30) ... 31) ... 32) ... 33) ... 34) ... 35) ... 36) ... 37) ... 38) ... 39) ... 40) ... 41) ... 42) ... 43) ... 44) ... 45) ... 46) ... 47) ... 48) ... 49) ... 50) ... 51) ... 52) ... 53) ... 54) ... 55) ... 56) ... 57) ... 58) ... 59) ... 60) ... 61) ... 62) ... 63) ... 64) ... 65) ... 66) ... 67) ... 68) ... 69) ... 70) ... 71) ... 72) ... 73) ... 74) ... 75) ... 76) ... 77) ... 78) ... 79) ... 80) ... 81) ... 82) ... 83) ... 84) ... 85) ... 86) ... 87) ... 88) ... 89) ... 90) ... 91) ... 92) ... 93) ... 94) ... 95) ... 96) ... 97) ... 98) ... 99) ... 100) ...

„Kossuth Lajos az ország őtén”. Karikatúra 1948 nyára

FAZEKAS CSABA

EGY KISEMBER A NAGY NAPOKBAN

Cseremiszký Miklós levelei feleségének 1849-ből

Cseremiszký Miklós Bécsben élő magyar hivatalnok (valószínűleg legtöbbször hűz), hogy enyhítse az otthoniaktól való távolság fájdalma, hosszú leveleket írt Kaposváron maradt szeretett feleségének, Csorba Herminának. Mindez önmagában érdekessé tehetné az általa írtakat, alábbi két levélnek közlését mégis elsőrendűen az indokolja, hogy tisztviselőnk a magyar történelem egyik legmozgalmasabb és legérdekesebb periódusában, 1849 májusában vetette papírra a vele történeteket.¹

A magyar hivatalnok levelei több szempontból is hasznos dokumentumok. Sorai segítségével arra a kevésbé ismert kérdésre kaphatunk választ, hogy hogyan fogadták Bécsben a tavaszi hadjáratot megkoronázó budavári viadalról és az egyelőre csak diplomáciai szinten kibontakozó orosz szövetségről érkező híreket.² Másrészt Cseremiszký a magyar szabadságharc ügye iránt mélyszélesen elkötelezett személy volt, aki egyúttal a Schwarzenberg³ vezette külügyminisztérium tisztviselőjeként tevékenykedett, vagyis életét érdekes, kettős szerep jellemezte. Továbbá soraiból egy tipikus átlagember képe rajzolódik ki, vagyis egyfelől élénken érdeklődött a közélet eseményei iránt, azokat a maga szemszögéből fel is dolgozta, ugyanakkor levélében valósággal keveredtek a történelemformáló nagy események és a számára ugyanúgy rendkívül fontos magánéleti problémák. Nem tűnik „forradalmár” alkatnak, aki meggondolatlanul mindent sutba dob a magasztos eszmékért, ellenkezőleg: nyugodt, polgári vagy talán kifejezetten kispolgári életre, tisztességes karrierre és családi életre vágyhatott, ugyanakkor titkon elkésérték az „édes hazát”

---

1 Magyar Országos Levéltár, R 329 Kornai István irathagyatéka. 1. cs. 3. tétel. Ezúton köszönöm Hermann Róbert szíves segítségét, aki számos hasznos tanácsával, kiegészítésével, illetve pontosításával járult hozzá közleményem elkészítéséhez. (Különösen a 8., 59. és 61. lábjegyzetekben foglaltakkal kapcsolatban.)

2 Bécs 1849. évi eseményei általában kevésbé ismertek. L. erről általánosságban pl.: *Macartney, C. A.: The Habsburg Empire 1790–1918.* London, 1969. 426. skk.; *Mayr-Harting, Anton: Der Untergang Österreich–Ungarn, 1848–1922.* Wien–München, 1988. 112–134. p.

3 Felix Schwarzenberg herceg (1800–1852), altábornagy, 1848 novemberében, a liberális Wessenberg-kabinet távozása után haláláig miniszterelnök és külügyminiszter.

fenyegető osztrák abszolútizmus intézkedései, illetve lelkesítették a Függetlenségi Nyilatkozatról és a honvédsereg katonai sikereiről érkező információk. Jellemző, hogy első levelében csak futólag említi Noszlopy Gáspár somogyi felkelését, majd az általa „főtárgynak” minősített témára, házassági évfordulójukra és felesége gyógykezeltetésének megszervezésére tér, azután részletezi az orosz szövetséggel kapcsolatos diplomáciai híreket stb.

Magáról a levélíróról keveset tudunk. Egyes utalások alapján egyelőre csak feltehetően tudjuk, hogy 1800 körül született és minden bizonnyal Tolna megyéből származott. Mint leveleiből is kiderül, jó kapcsolatban állt az ottani reformellenzék egyes meghatározó személyiségeivel, elsősorban Gindly Rudolfal, de bizonyára ismerte Bezerédy Istvánt, Perczel Mórt stb., illetve a megye konzervatív személyiségeit is.⁴ Az 1820-as években bölcsészhallgató volt, kisebb írásai is megjelentek, részben a korban divatos névnapi és egyéb köszöntők, illetve tudományos ismertetések.⁵ Az 1830-as évek elején kerülhetett Bécsbe, ahol fogalmazóként (Concipist) hamarosan a Metternich kancellár vezette szerv, a birodalom külügyeit intéző államkancellária (Staatskanzlei) tisztviselője lett. Lakóhelye a bécsi hivatalnokok kedvelt negyedében, az Alserglacis 197. számú házában volt.⁶ (Meggjegyezzük, a Habsburg örökös tartományok belügyeit a — Metternichhel gyakran konfliktusba kerülő — Kolowrat gróf vezette udvari kancellária /Hofkanzlei/, a magyar ügyeket pedig a magyar kancellária /Ungarische Kanzlei/ intézte.⁷) Úgy tűnik, ismerős volt a császárvárosban élő nagyszámú hivatalnok körében, munkáját igye-

4 L. erről pl.: *Csapó Mária*: Tolna megye a reformkori politikai küzdelmekben. Bp., 1989. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat, 111.)

5 L. pl.: *Cseremiszy, Nicolaus*: Symbolum amicitiae, in onomasi [...] Antonii Gindly de Tengelitz [...] Pestini, 1819; *Cseremiszy Miklós*: A virtus, vagy méltóságos klobusitzki Klobusitzky Péter úrnak [...] tisztelettel benyújtott névnapi ajándék. Pesten, 1819; *Cseremiszy, Nicolaus*: Epithalamium, quo solemnia nuptiarum [...] Ferdinandi Quinti [...] Vindobonae, 1831. Az ő fordításában jelent meg egy lótenyésztési szakkönyv: *Amnon, [Georg] [Gottlieb]*: A legjobb mód tsak nagy és jól kifejldött lovakat nevelni. Béts, 1830. Cseremiszy több ismertetése megjelent a Tudományos Gyűjtemény hasábjain, ezzel kapcsolatban nevezetesen a lap szerkesztőjéhez, Horvát Istvánhoz intézett levelei is: Országos Széchényi Könyvtár Kéziratára (= OSZKK), Levelestár. 1822–1837.

6 Hof- und Staats-Handbuch des österreichischen Kaisertums. Theil I-II. Wien, 1847. (= Handbuch, 1847) I. 196. p.

7 L. erről pl.: *Vörös Károly*: Abszolútizmus és centralizáció Ausztriában. In: Magyarország története, 1790–1848. Főszerk.: Mérei Gyula. Bp., 1980. (Magyarország története 5.) I. köt. 611–612. p.; illetve: *Beidtel, Ignaz*: Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung, 1740–1848. Bd. II. 1792–1848. Innsbruck, 1898.

kezett lelkiismeretesen ellátni.⁸ Cseremiszký levele is megerősít két érdekes, továbbgondolásra serkentő tendenciát: egyrészt azt, hogy Metternich 1848. márciusi bukása és menekülése után a korábban általa irányított külügyi apparátus gyakorlatilag változatlanul együtt maradt az újonnan felálló külügyminisztériumban is, másrészt azt, hogy a Szent Szövetség rendszerében gondolkodó nagy hatalmú államkancellár közvetett és közvetlen beosztottai közül többen szimpatizáltak 1848 előtt a reformellenzékkel, illetve később a magyar szabadságharc ügyével.⁹

Ugyanakkor rendkívül érdekes, hogy Cseremiszký Miklós milyen úton jutott el oda, hogy 1849-ben lelkesen ünnepelje a budai vár visszavételét és megvetően nyilatkozzon a Habsburg-abszolutizmusról. Ehhez röviden ismertetnünk kell a bécsi udvar hivatali rendszerének egyik legfontosabb intézményét, a Központi Információs Irodát (Zentral-Informations-Büro, illetve Kommission), amelyet azért hoztak létre, hogy az uralkodót és az államapparátus csúcsein helyet foglaló kancellárokat (az államkonferencia /Staatskonferenz/ tagjait) információkkal lássa el. A birodalom különböző térségeit reprezentáló titkárok jelentéseit az államtanácsosok átnézték, kivonatoltatták, majd miután az Informationsbüro Metternich elnökelete alatt hetente két-három alkalommal ülésező értekezletein a reszortfelelős titkárok referáltak az egyes témákról, a jelentéseket litografált formában továbbították az illetékesekhez. Az irodának létezett egy magyar-erdélyi szekciója (Ungarisch-Siebenbürgisch Sektion), amelynek titkári teendőit az 1830-as évek közepétől 1848-ig Cseremiszký végezte, mégpedig felettesei elégedettségére meglehetősen alaposan, aprólékos felvilágosító jegyzetekkel látva el valamennyi ügy iratait.¹⁰ 1832-ben távollévő főrendek (Széchényi Pál és Orsich Jozefa) képviselő-

8 Egy bizonyos Cseremiszký Mihály 1840 augusztusában a bécsi udvar informátoraként a pesti megyegyűlésen járt, könnyen elképzelhető, hogy névelírás folytán a mi levélírónkrol (vagy talán közeli rokonáról?) van szó. Kossuth Lajos iratai, 1837. május–1840. december. Hűtlenségi per, fogság, útkeresés. Szerk.: Pajkossy Gábor. Bp., 1989. (Kossuth Lajos összes munkái VII.) 649. p. Vö. 13. jegyzet. — Levelezése mellett Cseremiszký 1848. évi naplója is fennmaradt: Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien. Alte Feldakten. Karton 1816. Die Wiener Nationalgarde. 1848-13-31. Tagebuch des Nikolaus Csereminski [sic!] secret. Minist. d. Aussern 12/2-29/10 1848., illetve a folytatása: Hadtörténelmi Levéltár. Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc iratai. 4/98.

9 1832-ben például Teleki László is ugyanott, a Metternich-féle kancellárián dolgozott, mint később Cseremiszký Miklós. Vö.: *Szabad György: Miért halt meg Teleki László?* Bp., 1985. (Labirintus) 12. p.

10 Az információs irodáról: *Szekfü Gyula: A házi, udvari és állami kancellária Bécsben. I. In: Levéltári Közlemények, 2. (1924) 48–49. p. (A tanulmány folytatásai Miskolczy Gyula nevéhez fűződnek: Levéltári Közlemények, 4. (1926) 4. sz. 44–79. p., Uo., 5. (1927) 5. sz. 104–127. p.);*

jeként érkezett Pozsonyba, bár a kortársak szemében is nyilvánvaló volt, hogy Metternich küldte az országgyűlésre a precíz, lelkiismeretes hivatalnokot. A Bécsbe szinte naponta érkező „Cseremiszkys Berichte” az államkancellár és a későbbi történészek számára egyaránt nagy haszonnal forgatott anyagokká váltak. Pontosan beszámolt az ellenzék meghatározó személyiségeinek tevékenységéről, az ülésen, illetve a társasági élet kevésbé nyilvános színterein elhangzottakról stb. 1836-ban megjutalmazták, jelentéseit pedig úgy minősítették, hogy azokból az udvar „az országgyűlés menetét megfigyelhette, s annak megfelelőbb irányt adhatott”, felszólították továbbá az elmúlt pozsonyi diéták történetének a kancelláriai levéltár számára történő összeállítására is.¹¹ 1839-ben az újabb országgyűlési követválasztásokról szerkesztett részletes, jegyzetekkel ellátott beszámolót.¹² Talán nem járunk messze az igazságtól, ha megjegyezzük, hogy az évek múlásával ez az ízig-vérig hivatalnok ember sem vonhatta ki magát a kor szellemének hatása alól, és bár munkakörét továbbra is becsülettel ellátta, elege lett Metternich rendszeréből és szimpátia ébredt benne a reformok ügye iránt. (Tudjuk, a magyar reformkorban számos nevesebb közéleti személyiség is járt meg különböző politikai irányzatokat oda-vissza.) Az pedig, hogy 1849-re eljutott a szabadságharc ügyének őszinte támogatásáig, nyilván annak is betudható, hogy a tavaszi hadjárat sikerei nyomán ő is biztosra vette a magyarok győzelmét, és karrierjét az új magyar külügyi apparátusban szeretne volna folytatni. Érdekes dolog: a hivatali szolgálatban eltöltött évek nyomán, bécsi környezetben a tisztviselő szívében felébred a hazaszeretet érzése.¹³

Sándor Pál: Deák és a titkosrendőrség. Titkosrendőri adalék politikai koncepciójáról (1843). In: *Történelmi Szemle*, 23. (1981) 592–610. p., vonatkozó rész: 598–599. p.; *Inventare des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs*. 4. Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs. Hrsg.: Bittner, Ludwig von. Bd. I. Wien, 1936. (= Gesamtinventar HHStA) 462. p. stb. Szekfi és más elemzők a Staatsarchiv anyagának különösen a „Vormärz”-re vonatkozó iratait nevezték értékesnek. L. még erről: *Reinöhl, Fritz*: Die österreichische Informationsbüros des Vormärz, ihre Akten und Protocolle. In: *Archivalische Zeitschrift*, 1925. 3. Folge, Bd. 5., ill. klny.: München, 1929.

- 11 Cseremiszkys 1832–36. évi szerepvállalásáról l. többek között: *Kacssovits Lajos*: Életem leírása. (Sőj, 1887) OSzKK Fol. Hung. 1329. 46. p. Idézi: *Pajkossy Gábor*: A reformkori Országgyűlési Tudósítások. In: *Levéltári Közlemények*, 65. (1995) 1–2. sz. 121–136. p., 2. jegyz. Továbbá: *Táborosy Ottó*: Az 1836:21. t.-c. létrejötte. In: *Századok*, 64. (1930) I–II. 7–8. sz. 738–767., 9–10. sz. 840–876. p., vonatkozó részek: 752–753., 874. p. Vö. 50. jegyzet.
- 12 Gesamtinventar HHStA, 464. p.
- 13 Megjegyezzük, hogy Cseremiszkys személyének pontosabb tisztázásáig elvben elképzelhető, hogy az 1832–36. évi országgyűlésen jelentést író és az alább közölt leveleket papírra vető

Cseremiszký Miklós 1849. május 24-én, illetve 31-én kelt, a dolgozat végén teljes egészében közölt leveleiben (utóbbihoz másnap, június 1-jén terjedelmes utóiratot fűzött) nem csupán megnyugtanni akarta távoli szeretteit saját jó sora felől, hanem informálni is kívánta az otthoniakat minden, általa fontosabbnak vélt bécsi eseményről. Számos, magánéleti természetű bekezdés elhagyásával a politikai hírcikket szinte szó szerint átmásolta egyidejűleg barátainak, itthoni ismerőseinek írott leveleibe is. A hivatkozott levéltári állagban megtalálhatók a Tengelicen lakó, már említett Gindly Rudolfnak, rövidebb formában Pais Boldizsár boronkai és Laczkóczy Lajos sárvári táblabíróknak írott levelek is, utóbbiak részben német nyelven, kevésbé bizalmas stílusban.¹⁴ (Például Gindlyt „Édes Rudolfom!”-nak, Paist „Tisztelt Polgártársunk”-nak szólította.) Míg korábbi leveleit postai úton juttatta el Kaposvárra, az utolsót — nyilván kifejezetten Habsburg-ellenes politikai tartalma miatt — csempészve akarta hazajuttatni. Gondosan ügyelt arra, hogy megszervezze a levelek útvonalát, amennyire rajta állt, igyekezett elérni, hogy csak a címzett bonthassa fel (pl. korábban is tértivevénnyel küldte stb.), mégis alábbi sorai valahogy a rendőrség kezébe kerültek. A levelek német másolatai a bécsi Kriegsarchivban találhatóak, vagyis bizonyítékként használták fel azokat a szerzőjük ellen indított perben. Cseremiszký Miklóst alábbi leveleinek megírása után letartóztatták és előbb halálra, majd kegyelemből több évi várfogságra ítélték.¹⁵ A szigorú ítéletben minden bizonnyal szerepet játszott, hogy a tisztviselő fontos diplomáciai és államtitkok birtokába juthatott. Mégis úgy tűnik, egyelőre nem akart különösebben

---

Miklós nem ugyanaz a személy, esetleg apa és fia (emellett szólna, hogy 1849-ben még csak öt éve él házasságban, illetve hogy korábbi aktái udvari titkárnak — Hofsecretar — nevezik, később bukkan fel írnoki beosztásban), ennek azonban ellentmond, hogy az Informationsbüro Cseremiszký-aktái 1848-ig egységes sorozatot alkottak, az 1847. évi Handbuch (I. 6. jegyz.) viszont csak egyetlen ilyen nevű tisztviselőt említ. Feltehető, hogy titkári címet csak a nem önálló hivatali szervként, hanem bizottságként működő Informationsbüroban viselt. — Cseremiszkýhez hasonló életutat (a vármegyétől elszakadó és bécsi tisztviselőként dolgozó hivatalnokot) a korábbi időszakból ismert, kiemelve, hogy egy írnok hivatalos titkárrá való előléptetéséhez hosszú idő, olykor 18-20 év is kellett: *Vörös Károly*: Zmeskáll Miklós udvari titkár élete és hivatali pályafutása. In: Levéltári Közlemények, 44. (1974) 621-622. p.

- 14 A szöveghez fűzött lábjegyzetekben közöltük azokat a fontosabb mondatokat, melyekkel Cseremiszký kiegészítette a Gindlynek írt levelét a feleségéhez képest. A Cseremiszký által Gindlyhez intézett egyik levelet német nyelven, terjedelmesebb magyarázatok nélkül közölte: *Andics Erzsébet*: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-49-ben. III. köt. Bp., 1965. (a továbbiakban: *Andics*, 1965) 270-275. p. Az alábbi közlés és valamennyi kiegészítés a magyar eredetiből készült. Megőriztük az eredeti helyesírást; a rövidítéseket, elírásokat [...]lel oldottuk fel, a dőlt betűs kiemelések az eredetiből származnak.
- 15 *Andics*, 1965. 275. p.

kémkedni a magyarok javára, csupán egyszerű hétköznapi emberként személyes benyomásait és politikáról kialakult elképzeléseit vetette papírra.

Bécsben dolgozó tisztviselőnk házassága társadalmi állásának megfelelő volt: Somogy vármegye híres főorvosa, Csorba József (1787–1858) egyetlen lányát, Herminát vette feleségül. (Csorbának mellette kilenc fia született, többségük a vármegye által kínált tisztviselői pályára lépett, vagyis Cseremiszký kifejezetten hozzá hasonló értelmiségiek családjába került.) A megyei főorvosnak fontos szerepe volt Somogy egészségügyének történetében, komoly érdemeket szerzett az első kaposvári kórház alapítása, az 1831. évi kolerajárvány visszaszorítása stb. körül, családjával együtt 1834-ben kapott nemesi címet az uralkodótól.¹⁶ Sokirányú munkásságából ki kell emelni, hogy nevéhez fűződik az 1848. évi fordulat után az első, alaposan kidolgozott javaslat a magyar egészségügy szervezetének átfogó modernizálására, amely polgárosodott szemlélete miatt is a hazai orvostörténet kimagasló teljesítményei közé tartozik.¹⁷

Cseremiszký és apósa sorsán keresztül az is jól tanulmányozható, hogy mennyire átförmálják a történelmi események a hétköznapi emberek családi viszonyait. Csorba József ugyanis lelkesen támogatta az 1848-as fordulatot egészen addig, amíg az év végén nyilvánvaló nem lett az uralkodóház és Magyarország szembe-fordulása, katonai konfliktusa, Cseremiszký pedig a trónfosztás után lelkes Kossuth-pártinak bizonyult. 1849 elején Windischgrätz Somogy megye élére császári biztosként a rendkívül konzervatív és népszerűtlen Czindery Lászlót (1792–1860), korábbi főispánt nevezte ki. Czindery négy hónapos működése alatt Csorba és családja többször is udvarhűségéről tett tanúbizonyságot,¹⁸ olyannyira, hogy amikor Noszlopy Gáspár szolgabíró április végén indított népfelkelése felszabadította Dél-Dunántúl nagy részét, a főorvosnak családjával együtt menekülnie kellett. A császárpártiak többségétől eltérően nem Horvátország, hanem Zala megye felé indult, ahol a felkelők (egyébként Czindery tisztartójának társaságában) hamar utolérték, és április 29-én Noszlopy fogságába került. A felkelők különleges bánásmódban

16 *Baranyai Béla*: Somogy vármegye nemes családai. In: Somogy vármegye. Szerk.: Csánki Dezső. Bp., é. n. (Magyarország vármegyéi és városai). 612. p.; *Reiszig Ede*: Somogy vármegye története. In: Uo., 513. p.

17 *Csorba József*: Észrevételek az álladalmi egésség rendezéséről hazánkban. Pécsset, 1848. Méltatására I. pl.: *Frankl József*: Fejezetek Somogy megye orvostörténetéből a XVIII–XIX. században. Kaposvár, 1973. (Somogyi Orvostörténeti Szemle) 63. p.

18 Vö. 49. jegyzet.

részesítették Csorbát, Kaposvárt ugyan nem hagyhatta el és a megyeházán kellett laknia, de tovább praktizálhatott, sőt májusban egy ízben Pestre is utazhatott.¹⁹ Bécsben élő veje azonban — mint alábbi leveléből kiderül — minderről semmit nem tudott, csak értetlenül kommentálta, hogy felesége miért szűkszavú „levélkéket” intéz hozzá és miért nem említette Noszlogy csodálatra méltó felszabadító vállalkozását. Sőt, június 1-jén kelt utóiratában a magyar ügy sikerében bizakodva arra is kérte apósát, járjon közbe karrierje érdekében Pesten Szemerénél és Csány Lászlónál, és hogy bizonyítsa hazaszeretetét, kilátásba helyezze egyes bizalmas adatok kiszivárogtatását is — miközben Csorba József éppen Noszlogy fogságában várta a felmentő osztrák seregeket. Egy szakirodalomban megjelent rövid utalás szerint Cseremiszký levelei „Kaposváron is megfordultak”,²⁰ ami ha megfelel a valóságnak, feltételezhető, hogy valamelyik családtagja juttatta azokat a rendőrség kezébe, esetleg azok környezetében élő személy vagy a levelet szállító valamelyik közvetítő „láncszem”. Az bizonyos, hogy após és veje eltérő politikai felfogása és 1849 utáni sorsa (egyiknek kitüntetés, a másiknak várfogság) gyökeresen alakította át korábbi családi viszonyaikat.

A Csorba Herminának írt levelekben, mint említettük, érdekesen keverednek a magánélet és a nagypolitika eseményei, személyiségei. (Cseremiszký mintegy második anyanyelveként beszélhette a németet, több kifejezésnél zárójelben megadta a német megfelelőt, talán bizonytalan volt a magyar szó használatában — egyébként minden esetben alaptalanul.) Beszámol hétköznapi emberek hétköznapi cselekedeteiről, a bécsi tisztviselők életéről (nem is sikerült valamennyit azonosítanunk), hivatali előrelépésének kilátásairól, időjárásról, várható drágaságról, arról, hogy hogyan ültette át új cserépcbe a — minden bizonnyal kedvelt — virágait, mély

19 *Frankl J.*: i. m. 66–72. p.; *Andrássy Antal*: Noszlogy Gáspár kormánybiztossága (1849. március–augusztus). In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv, 12. Kaposvár, 1981. 203., 212. p. Noszlogy felkeléséről l. még többek között: *Szabó Gyula*: Noszlogy Gáspár, az 1848/49. évi magyar szabadságharc Somogy megyei partizánvezére. Kaposvár, [1953]; *Vörös Károly*: Noszlogy Antal visszaemlékezései. Adalékok az 1849. évi dunántúli népfelkelés történetéhez. In: Századok, 87. (1953) 2–3. sz. 319–376. p.; *Andrássy Antal*: „Mert én (a) forradalom embere vagyok.” Noszlogy Gáspár jelentései Kossuth Lajosnak 1849. május 4.–június 15. In: Somogy, 1989. 3. sz. 75–82. p. stb. Csorba egyébként 1849 augusztusáig fogságban maradt, majd kiszabadulása után ő adta meg a császáriaknak Noszlogy részletes személyleírását, sőt 1852-ben is ő azonosította a letartóztatott, majd halálra ítélt gerillavezért a pesti Újépületben.

20 *Kanyar József*: Harminc nemzedék vallomása Somogyról. Történelmi olvasókönyv. Kaposvár, 1967. 218. p. Az is elképzelhető azonban, hogy az értesülés tévedéscen alapul, és Cseremiszký leveleit lefoglalták, mielőtt elérték volna Magyarországot.

apai érzelmekről árulkodó sorokban emlékezik meg távoli kisgyermekéről stb. Érezhetően gyors egymásutánban papírra vetett beszámolóját minduntalan megszakítják a szabadságharcral kapcsolatos események, információk, vélemények. (Ezeket a szövegközlésben igyekeztünk értelmező-magyarázó lábjegyzetekkel ellátni.) Cseremiszký érdekes módon csak részben (és kizárólag külpolitikai vonatkozásban) említette a hivatalában szerzett információkat, a magyar hadiesemények vonatkozásában két, a nyilvánosság számára is elérhető forrásra támaszkodott: egyrészt a társasági életben hallott szóbeszédre, másrészt a sajtóra. Ami utóbbit illeti, mivel számára ellenséges közegben élt, meg kellett tanulnia a „sorok között olvasni”, vagyis a tavaszi hadjárat sikerei idején feltűnően szűkszavú és a tényeket is gyakran torzító, a szabadságharcot lejáratni igyekvő bécsi sajtó (elsősorban a Wiener Zeitung) alapján a magyarok sikereit objektívan felismerni és ünnepelni.²¹

Összességében azt mondhatjuk, hogy bizonyos eseményeket kitűnő realitásérzéssel, másokat alaptalan optimizmussal ítélt meg. Előbbihez sorolhatjuk például azt a megállapítását, amikor az osztrák kézre került magyar tisztviselők és katonatisztek kivégzésének hatásáról írt, és helyesen ismerte fel, hogy mindez csak fokozta a magyarok elkeseredett ellenállását, inkább szembefordította az udvarral az ingadozókat.²² Utólag kevésbé érthető, ugyanakkor a magyarok körében elterjedt vélemény volt, hogy Nyugat-Európa államai nem fogják tétlenül szemlélni az orosz beavatkozást, hanem a szabadság utáni egyetemes vágytól hajtva segítségünkre sietnek — minek következtében alaposan eltúloztak minden ilyen vonatkozású hírt. A valóságban Anglia és Franciaország vezetőinek nem állt érdekében egy független Magyarország megteremtése, és közömbösen vették tudomásul a cári intervenciót.²³ Ez azért is érdekes, mert ugyanakkor Cseremiszký jól látta, hogy a nyugati

21 A Wiener Zeitung többnyire sokkal bővebb terjedelemben foglalkozott a nagyvilág más tájain történetekkel, mint a magyarországi hadszíntér eseményeivel. 1849. május 20–25. között például a lap egyetlen magyar vonatkozású információt sem közölt, utóbbi esetben is csak egy április végi kassai hírt a köztársaság tervezett kikiáltásáról (!): Wiener Zeitung, 25. Mai 1849. 1466. p. Később l. a témára pl.: *Rózsa Mária*: Az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc eseményeinek értékelése néhány bécsi napilapban. In: Töprengések Kundera „szépséges szép üveggyölyőjé”-ről. Kapcsolatok, hasonlóságok, jelenségek az irodalom Monarchiájában. Szerk.: Fried Miklós–Kelemen Zoltán. Szeged, 1997. 47–65. p.

22 A honvédtiszteket például Haynau júniusi kivégzései döböntették rá, hogy mire számíthatnak vereség esetén. L. erről pl.: *Deák István*: A törvényes forradalom. Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben. 2. kiad. Bp., 1994. 299. p.

23 L. pl. *Deák I.*: i. m. 306–315. p. Vö. 37–38. jegyzet. Az orosz beavatkozásra l. pl.: *Andics Erzsébet*: A Habsburgok és Romanovok szövetsége. Az 1849. évi magyarországi cári intervenció diplomáciai előtörténete. Bp., 1961. (a továbbiakban: *Andics*, 1961); illetve legújabban:

államok egyensúlypolitikát folytatnak, ami a kis államokra nézve nem sok jót ígér. Nem vall továbbá mély katonai ismeretekre, amikor kifejezetten előnyösnek tartotta Haynau kinevezését, mondván, hogy az új tábornoknak ismerni kell a csatateret, és kissé illuzórikusan fogta fel a magyar tisztikar változatlan voltát is.

Jellemző, „kisemberi” magatartás, hogy az abszolútizmus terjedését és a magyarság elnyomásának jeleit a hétköznapi élet külsőségeiben vélte felfedezni. Például súlyos jelként (a gyűlölt „muszka rendszer” terjedéseként) értékelte a ruházat és a hajviselet szabályozására irányuló törekvéseket, a katonaság kirendelését a császár elé stb. Figyelt ugyanakkor azokra a jelekre is, amelyek az abszolútizmus rendszerének féltreállítását tükrözték, például észrevette a vendéglátóhelyek korlátozását, a korábbinál is erőteljesebb sajtóellenőrzést, a Habsburgokat támogató papság politikai hangulatfelmérésre való felhasználását (gyóntatáskor) stb., amelyek jól mutatják, hogy Buda bevételét után tényleg kisebb pánik uralkodott a bécsi körökben, még ha teljesen alaptalanul is: a honvédsereg ugyanis valószínűleg képtelen lett volna bevenni a császárvárost.²⁴ Jellemző az is, ahogy „ellenállási” törekvéseiről beszámolt. Nyilván nem hirdette alábbi meggyőződését fennhangon hivatalnok ismerősei körében, legfeljebb óvatos utalásokat tett mások előtt arra, hogy talán Jellačić mégsem menthette fel Hentzi budai védőit, kilátásba helyezte, hogy mások füle hallatára mondja el véleményét a gyóntatójának... Feleségét persze rendkívüli körülményekre intette az apósának írt említett sorokkal kapcsolatban. Az otthoniak szemében (akiket odaadó Kossuth-pártiaknak hitt) azonban érthetően úgy akart feltűnni, mint aki bátran kiáll a haza érdekéért. A feleségének írt levelekben talán magába fojtott véleményét (gyűlöletét az „édes hazát” eláruló főurakkal, katolikus főpapokkal, császárhű hivatalnokokkal stb. szemben, reményeit a szabadságharc sikereit illetően) is ki akarta adni magából. Erre utal az a tipikus értelmiségi vonás is, hogy az amerikai függetlenség párhuzamaiban, olvasmányaiiban keresett vigasztalást saját kora eseményeivel kapcsolatban.

Cseremiszký Miklós leveleiből tanulságosan rajzolódik ki a szabadságharc mindennapjait átélő hétköznapi ember világa. Bár 1849-es álmai megvalósulatlanok maradtak (mind Magyarország katonai és külpolitikai sikereit, mind pedig saját diplomáciai karrierjét illetően), százötven év távlatából is egyetérthetünk az egyko-

---

Roberts, Ian W.: Nicholas I. and the Russian intervention in Hungary. London, 1991. (Studies in Russia and East Europe); *Kovács, Stefan*: Az 1849. évi orosz katonai intervenció Magyarországon. A magyar forradalom és szabadságharc az európai nagyhatalmi érdekek középpontjában. In: Századok, 115. (1991) 3–4. sz. 266–297. p.

24 L. erről pl.: *Deák I.*: i. m. 304. p.

ri bécsi tisztviselő vágyaival: „rendezze minden nemzet függetlenül minden befolyástól a maga kül- és belügyeit, és emelkedve tökéletesedjék.”

Cseremiszký Miklós két levele feleségéhez

I.

Bétsben, pünkösöd hav[a] 24. 1849.

Kedves drága Minkám!

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy ez a nyoltzadik levelem, mert írtam a lefolyt hónapnak 27. és 30., e folyó hónapnak pedig 2. 4. 5. 10. és 17. napjain.²⁵ Ezt szükséges előrebótsítani, hogy lássam, vajon nem vészett-e el levelem mind amellet, hogy tértivevény mellett küldettek? Én tőled csak két egynéhány sorból álló levélkét kaptam, amelyekben meg sem említetted, hogy Noszlopy Somogyban sereget gyűjt.²⁶

Ezen megjegyzésem után a fő tárgyra jövök, t.i. az esketésünk napjának a negyedik ünnepére, amelyen egyszersmind az édes szüléid is a magokét megülik. Erre nézve szívemből kívánom, hogy ez a következő életünkben mind reánk, mind pedig édes Szüléidre és édes Hazánkra nézve kedvezőbb alakban előkerüljön, főképpen pedig, hogy az egészséged alapja megújuljon, melyet az utolsó év nagy megrázott. Amit az által is el fogunk érni, ha te Kaposvárott maradsz egészen mához egy hónapra, feltévé azt, hogy a környülmények megengedik. Az oka pedig ezen óhaj-tásomnak az, mivel az idén Gleichenbergben²⁷ szintűgy, mint más hegyes vidéke-

---

25 Sajnos Cseremiszký Miklós korábbi levelei egyelőre ismeretlenek.

26 A Gindly Rudolfnak írt levélben még beszúrva: „bámulnom kell azon híreken, hogy a magyarok nem várják az oroszokat és a beléavatkozásokat, melyről én téged is ezelőtt öt héttel értesítettelek.” Ebből úgy tűnik, Cseremiszkýnek valóban voltak bécsi udvari körökből származó bizalmas információi. Schwarzenberg osztrák miniszterelnök és külügyminiszter ugyanis — hosszas diplomáciai tapogatózást követően — április 21-én kért fegyveres segítséget az oroszoktól, amelyet az április 24-i minisztertanács jóváhagyott, és május 1-jén nyilvánosságra is hoztak. *Andics*, 1961. 360–365., 373–374. p. A május 12-i közös manifesztumra l. pl.: *Márki Sándor*: Az 1848–49-ik évi szabadságharc története. In: *A modern Magyarország. (1848–1896) Bp., 1898. (A magyar nemzet története, X.) 322. p.*

27 Gleichenberg: stájerországi község, vastartalmú, illetve különböző ásványi sókban gazdag gyógyfürdői miatt kedvelt üdülőhely, nagyon sok magyar is felkereste. Éppen 1849 tavaszáról–nyaráról van egy adatunk, miszerint (Cseremiszkýék tervezett útjához hasonlóan) sok magyar

ken hideg van az új hó miatt, és mivel a füredi²⁸ víznek is több foganatja lesz, ha használása után még odale maradhatsz, ámbár reám nézve az elmaradástok nincs kedvező befolyással; mert édes Hazánk sorsa és a magány igen nagyon hat a kedélyemre, amit annál inkább megérzek, mivel az idő sem igen kedvező, hogy lehetne használni a mezei sétálásra. A többi állapotomra nézve is mindeddig csak azon változás történt, hogy báró Werner reám bízta azon iratok fogalmazását, amelyek a diplomáciai téren még deák nyelven folynak, ilyenek: az uralkodás általvétele, a követküldés, a házassági, születési és meghalózási esetek, a békekötések és más szövetségi esetek, mind ezen tárgyakat első osztályon diplomáciai tárgyaknak nevezük. Nébauer figyelmeztetett engemet ezen tárgyakra, azt mondván, hogy Pilát-ra akarják bízni, holott én jobb deák vagyok.²⁹ Báró Werner annál inkább teljesítette a kérésemet, mivel a tárgy ügyis báró Pflüglhez tartozik, aki alatt én is dolgozom; báró Messhengen Piláték mellett van, míg nem jelentém magamat. A ministerségben csak négyen tudunk deácul, úgymint: én, Fissko, (lengyel, a magyarok eránt rokonszenvvel viseltetik), és két Pilát, akik a Jézsuiták alatt végezték tanulmányjaikat.³⁰

---

nemes indult üdülni Grazon át Gleichenbergbe. Joseph Andrew Blackwell magyarországi küldetési, 1843–1851. Szerk.: Haraszti-Taylor Éva. Bp., 1989. 182. p.

28 Feltehetően Balatonfüredről van szó.

29 Értsd: jobban beszél latinul.

30 Cseremiszký itt az 1848 előtt Metternich által vezetett államkancellária számos együtt dolgozó tisztviselőjét megnevezte, amiből az is következik, hogy a nagy hatalmú kancellár távozását követően a külügyi apparátus együtt maradt a bécsi forradalmak utáni időszakban is. A Cseremiszký által említett személyek és beosztásuk 1847-ben: Joseph Werner báró és Franz Menbhengen báró egyaránt a Metternich után következő hivatali ranglétrán található hét udvari tanácsos (Hofrat und Staats-Offizialen) közé tartoztak; rangban őket követte Ernst von Niebauer kancelláriai tanácsos (Staatskanzlei-Rat); Wilhelm Pflügl báró és Joseph Anton von Pilat a kancellária külországi szolgálatában álló személyekként (követekként; im ausserordentlichen Dienste) szereztek számos udvari elismerést; Clemens von Pilat a kancellária udvari titoknok (Hofsecretar), Peter Carl Fissko pedig egyszerű hivatalnok (írnök; Offizial) volt. Handbuch, 1847. I. 19., 194–198. p. Megjegyzendő, hogy a jezsuita rend visszatelepítésének kérdése a XIX. század első felében az egyik legtöbbet vitatott belpolitikai kérdés volt Európa számos államában. Ausztria 1820-ban engedélyezte a rend letelepedését Galíciában (Magyarországon erre a közvélemény ellenállása miatt csak 1853-ban nyílt lehetőségük), a rendtagokat, illetve az iskolákban végzett tisztviselőket a kortársak egyértelműen a polgári erővel szembenálló abszolutizmus iránti elkötelezettséggel azonosították. L. erről: Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum Novum, 2851. rakt. sz. Religionis Jesuitae, 1811–1923. 1820.; *Petruch Antal S. J.*: Száz év a magyar jezsuiták múltjából. A magyar jezsuiták a közös rendtartományban. 1–2. köt. Kecskemét, 1992. (Anima una könyvek, 4–5.) 53. p., illetve részletesen: *Fazekas*

A politikai téren az utolsó levelemtől nevezetes volt a két tsászárnak édes Hazánkat érdeklő nyilatkozványja, mind a kettő gyalázza édes hazánkfiat, akik védik annak törvényes önállását, és úgy van szerkesztve, hogy az egész világ, amely nem esmeri édes Hazánk törvényeit, szerződéseit, viszonyjait és háromszáz esztendői elnyomatását, kárhoztassa mindazokat, akik édes hazánkat meg akarják menteni a lengyelországi sorstól. Nem is tett ezen két nyilatkozvány kedvező benyomást a közönségre, kivéven a petsovitsokat,³¹ akik a muszka segítségben találnak boldogulhatást. Ezt látják a fejedelmek, meg azt is, hogy a magyarok már Erdélyben és Jordánovonál Trentsin vármegye szomszédságában visszaverték az oroszokat;³² hogy a török nem engedte meg Rájácsics kérésére az oroszok bementét a Bán-ságba;³³ hogy a németországi népek a tavaly vett ígéretek teljesítettését sürgetik,

---

Csaba: A szerzetesrendek reformkori megítélése, különös tekintettel a jezsuitákra. In: Történelmi Szemle, 40. (1998) (megjelenés előtt).

- 31 Pecsovics: a konzervatívok, illetve az eszközökben nem válogató, elvtelenül udvarhű személyek gúnyneve, amely a konzervatívok 1839. évi Tolna megyei főkortesének nevéből köznevesült. L. pl.: *Csapó M.*: i. m. 102. p.
- 32 Cseremiszký információja téves, túlzáson alapul. Május közepén Jordanów galíciai helyesgnél a 3. orosz hadtest (Zasz tábornok parancsnoksága alatt álló) egyik portyázó csapata tévedésből lépte át a magyar határt, majd az útjába kerülő nemzetőr egységet szétverte és visszatért Galíciába. Ez a hír torzulhatott a bécsi tisztviselő gondolataiban az oroszok visszaverésévé. Június elején egyébként az oroszok valóban megszállták (az egyébként nem Trencsénhez, hanem Árvához közel eső) Jordanówt, hogy megtámadják a Rózsahegyen állomásozó magyar alakulatokat. A betörő kozákok akciója a polgári lakossággal való kegyetlenkedések miatt is elhíresült. Az erdélyi magyar sikerekről szóló információk vagy téves híreken alapulnak, vagy pedig még arra vonatkoznak, amikor Bem február–márciusban kiverte a mintegy hatezer fős, Havasalföldről érkezett orosz sereget. L. minderről pl.: Sass báró május 16-iki levele Divéky Antal árvamegyei alispánhoz. In: *Árvamegyei Hírlap*, 1889. 10. sz.; *Hegyesi Márton*: Első mérközéseink az oroszokkal 1849-ben és a héthársi ütközet. In: *Századok*, 33. (1899) 652–657. p.; *A magyarországi hadjárat, 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról*. Szerk.: Rosonczy Ildikó–Katona Tamás. Bp., 1988. 268–269., 460. p.
- 33 Az értesülés igaz, bár hozzá kell tenni, hogy Törökország szimpátiája nem volt teljesen önzetlen. Amikor 1849 tavaszán az oroszok első ízben avatkoztak be az erdélyi harcokba (l. előző jegyzet), a formailag török fennhatóság alatt álló Havasalföldet használták bázisul. (1848 júliusában szállták meg a román fejedelemségeket.) A Porta Oroszország elleni mozgósítást is elrendelt, amit csak Anglia határozott ellenzésére állított le. Josip Rajačić (1785–1861) karlócai szerb pátriárka, a szerb nemzeti mozgalom egyik meghatározó egyénisége. Cseremiszký véleménye azért is túloz, mert igaz, hogy Rajačić többször fordult a magyarok elleni segítségért I. Miklós cárhoz, de utóbbi ezt mindvégig határozottan elutasította, mert Oroszország hatalmi érdekei stabil Habsburg-birodalmat kívántak és nem a nemzeti mozgalmak megerősödését, beleértve még a szlávokat is. L. erről: *Andics*, 1961. 82–84. p.; illetve részlete-

mégpedig erővel sürgetik, amelyhez sok helyen a katonai erő tsatlakozott, és Kolb követ a fránkfurti nemzeti gyűlésben a magyarok példáját ajánlotta;³⁴ hogy Olaszországban új háború keletkezik, ahol a frantziák a muszkák példáját követve beléavatkoznak,³⁵ és Radetzkynek tudósítása szerint mintegy éjtszakán által a földből teremnek; hogy a magyar népnek a hangulata a tsászáriakra nézve éppen nem kedvező, amely ezeknek semmi áron nem akar adni élelmezést, az erőszak használása pedig még rosszabb, sőt a bankjegyeket mindég elfogadja abban a reményben, hogy a magyarok győznek, és ez ellen Welden édes Hazánkban is a rögtön ítéletet kihirdetete.³⁶

Meglehet, hogy boldogul, de én telyességgel nem hiszem. Ily eszközök nem vezetnek tészlra. Mindezeket, mondom, látván a fejedelmek és azt is tapasztalván, hogy az angol és a frantzia gyűlés Osborne és Flocon indítványjait édes hazánkra nézve el nem mellözte, sőt, hogy a ministerek pártolólág nyilatkoznak,³⁷ és hogy

---

sen: *Thim József*: A magyarországi 1848–49-iki szerb fölkelés története. I–III. köt. Bp., 1930–1940.; *Szerbek és magyarok a Duna mentén. Tanulmányok a szerb–magyar kapcsolatok köréből.* Szerk.: Bona Gábor. Bp., 1983.

- 34 Németországban valóban sor került ekkoriban felkelésekre (Drezda, Pfalz, Baden stb.), a forradalmi mozgalommal kapcsolatos várakozások azonban túlzottak. Kétségtelen viszont, hogy a „magyar példának” valóban óriási népszerűsége volt a német területeken. L. erről pl.: *Varnhagen, Karl August*: Tagebücher. Leipzig, 1862. Bd. VI. 137., 316. p. stb. A frankfurti birodalmi gyűlés egyébként május 31-én áttette székhelyét Stuttgartba, majd június 18-án végleg felszámolták tevékenységét.
- 35 Piemont 1849. március 20-án mondta föl a fegyverszünetet, amelyet az olaszok gyors vereségei követtek, vagyis a levél írásakor már az „új háború” nem keletkezett, sokkal inkább vége felé járt. Két forradalmi góc volt még Itáliában: Róma és Velence. Előbbi ellen tényleg a franciák indítottak csapatokat, és április elejétől több sikertelen partraszállást, illetve csatát követően egy hónapos ostrom után vették be, július 2-án. Az egyébként Magyarországgal szövetséges Velencét (Daniele Manin április 2-i diktátorra választása után) május 27-től augusztus 22-ig ostromolták az osztrák csapatok.
- 36 Az ún. Kossuth-bankóról van szó, amely valóban kiszorította az egyéb fizetőeszközöket Magyarországon, ezért széles körben el is fogadták azt. Cseremiszký értesüléséhez azonban hozzá kell tenni, hogy Welden május 20-i hirdetménye csak haditörvényszék elé állítást helyezett kilátásba — egyébként ugyanúgy, mint a Szemere-kormány azokkal szemben, akik nem fogadják el fizetségként a magyar bankjegyet, vagyis a polgári lakosság gyakran nehéz helyzetbe került a fizetőeszközök tekintetében. L. erről pl.: *Faragó Miksa*: A Kossuth-bankók kora. (A szabadságharc pénzügyei.) Bp., [1912] 240. p. Az udvar egyébként a szabadságharc bukása után valóságos hajszát indított a Kossuth-bankók elkobzására. L. pl.: *Sashgyi Oszkár*: Az abszolutizmuskori levéltár. Bp., 1965. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai I. Levéltári leltárak 4.) 296. p. Welden pénzjegyekkel kapcsolatos rendeleteit l. *Andics*, 1965. 228. p.

különösen a francia választások minden vesztegetés datzára is, amely az orosz és osztrák részről használtatik, nem ígérnek kedvező sikert,³⁸ azért Varsóban tanácskozmányt tartanak a népek boldogítására nézve.³⁹ Csak vigyázzanak, hogy veszedelmekre ne forduljon ezen törekvésök, mely annál nagyobb ellenhatást fog okozni, mennél nagyobb erővel fognak dolgozni a népek elnyomásán. Ezek is jól látják, hogy az eddigi állapot nem maradhat, mivel a roppant seregartás őket tenkre juttatja. Ily körülmények között még az sem fog sokat használni, hogy édes Hazánk ellen még Haynau vezért is, aki Velentzét ostromlotta, kihívták Olaszországból.⁴⁰ Előttem egy külföldi követ azt mondta, hogy csak jöjjön ki Rá[de]tzy is, ha a hírét nevét el akarja veszteni; mert a magyar nemzet különbözik az olasztól, a magyar lelkes, vitéz és erős nép. Meglehet, hogy tsalatkozunk, én legalább részemről mind eddig nem tsalatkoztam, hanem ha édes hazánkat vagy 500 000 oroszral

- 37 Ralph Bernal Osborne angol képviselő május 11-én interpellált először a londoni alsóházban a magyar szabadságharc ügyében, majd a nyár folyamán többször tiltakozott az orosz intervenció ellen. Kérdéseire Palmerston miniszterelnök többnyire kitérő válaszokat adott. Más magyarbarát angol politikusokhoz (Richard Cobden, Lord Dudley Couets Stuart stb.) hasonlóan őt is a Kossuth által Londonba küldött Pulszky Ferenc nyerte meg a szabadságharc ügyének. Ferdinand Flocon (1848-ban az ideiglenes kormány tagja, 1849-ben kereskedelemügyi miniszter, a *La Réforme* c. lap szerkesztője) ugyanígy, a Párizsban tartózkodó Teleki László tevékenysége nyomán adott hangot a magyarok iránti szimpátiájának, május 12-én interpellált Drouyn de Lhuys külügyminiszterhez, aki szintén legfeljebb aggodalmának adott hangot, de egyáltalán nem kívánt diplomáciai lépéseket tenni a magyarok érdekében. (Már csak azért sem, mert a rövidesen összeülő új francia parlamentben jelentősen változtak az erőviszonyok. Vö. 38. jegyzet.) Az azonban már Cseremiszký torzítása, hogy a miniszterek támogatták volna az orosz- és Habsburg-ellenes fellépést. L. minderről: *Horváth Jenő*: Anglia és a magyar szabadságharc. I–II. In: *Századok*, 59. (1925) 2. sz. 592–612. p., 3. sz. 720–738. p.; *Haraszti Éva*: Az angol külpolitika a magyar szabadságharc ellen. Bp., 1951. 79., 82–83. p.; *Waldapfel Eszter*: A független magyar külpolitika, 1848–1849. Bp., 1962. 227., 301–306. p.; *Kovács Endre*: Szabadságharcunk és a francia közvélemény. Bp., 1976. 163–166. p.
- 38 Franciaországban 1849. május 13-án tartottak parlamenti választást, mely Louis Bonaparte, a konzervatívok, illetve a monarchia híveinek elsöprő sikerét hozta. Ebben azonban — levélírónk feltételezésével ellentétben — alig volt szerepe az osztrákok és az oroszok befolyásának, sokkal inkább annak, hogy a lakosság az anarchiától és a pénzügyi nehézségektől való félelmében elfordult a forradalmi, illetve a köztársasági mozgalmaktól és „rend” után áhítozott. L. pl. *Bainville, Jacques*: Franciaország története. Bp., é. n. 413–414. p.
- 39 Ferenc József és I. Miklós cáρ május 21-i varsói találkozásjáról van szó, ahol az osztrák császár — emlékezetes módon — kézcsokkal köszönte meg az orosz segítséget.
- 40 Haynau valóban többször kiténtette magát az itáliai fronton. Radetzky alatt részt vett a piemonti döntő vereségét hozó custozzai ütközetben (1848. július 23–25.), majd 1849 márciusától a második olaszországi hadjáratban is.

előzönlük,⁴¹ és azt egészen pusztává teszik, akkor legyőzik édes Hazánkat, mert nem lesz benne nép. Azonban ilyen irtó háborút a mívelt nemzetek sem fognak tűrni, amint Görögországban láttuk. És nem hinné az ember, mire nem vetemednek, hogy édes Hazánknak ártsanak. Csak gondold el, már esztendeje, és mégsem engedik meg innen, hogy a pápa a kinevezett magyar püspököket és érsekeket megerősítse.⁴² Ezt pedig csak azért, hogy ezek a tsászáriakkal tartsanak. De a nép okosabb és a Hazánkkal tart. Az sem talál sok követőre, hogy egynehány magyar főrendű vadászcsapat felállítására adózott, és hogy hertzeg Esterházy Miklós katonának állott és Weldenhez segédül jő.⁴³ Az nagy szerentsétlenség, hogy Buda vára még mindég ostrom alatt áll,⁴⁴ és így sok idő és sok erő vész a magyarok részéről, azonkívül pedig még Pest városa is szenved.

Még egy nevezetes eseményről tudósítlak, amely itten történik, és nem tsak Orosz- és Törökországban, de amely édes Hazánkban nem történik és nem is képzelhető, hogy történne. T. i. a skótusok tanodájában a fekete táblán van rendelvény, melynél fogva a dcákok tiltatnak attól, hogy hosszú haját, galléros inget, bizonyos sapkát, kabátot s a [többi] viselhessenek. Törökországban tsak egyszer volt ily rendelvény szükséges, amidőn Mahmud⁴⁵ [a] török birodalomnak általános

41 Bár a cári orosz hadsereg jelentős része részt vett az intervencióban, ez a szám érzelmektől fűtött túlzás. Hozzávetőlegesen 200 ezer orosz katona lépett Magyarország földjére, hogy megsegítse a mintegy 175 ezres császári hadsereget, az utóbbinál valamivel kisebb magyar csapatok ellen.

42 1848. június 25-én V. Ferdinánd kinevezte a Batthyány-kormány által előterjesztett öt főpapot az üresedésben lévő egyházmegyék élére, ám ennek szentszéki megerősítése valóban nem következett be. L. pl.: *Meszlényi Antal: A magyar katolikus egyház és állam 1848–49-ben.* Bp., 1928. (Szent István könyvek, 58.)

43 A magyar konzervatívok május 17-i pozsonyi gyűléséről van szó, amelyen a Habsburgok további anyagi és fegyveres támogatására, illetve önkéntes szabadsapatok szervezésére tettek fogadalmat. (Korábban Szirmay István gróf toborzott sikeresen ilyen alakulatokat, bár a császári hadvezetés ezek harci értékét és megbízhatóságát nem értékelte túl nagyra.) L. pl. *Höke Lajos–Szabó Ferenc: Magyarország újkori története.* Nagybeccerek, 1893. I. köt. 359–360. p.; *Andics, 1965.* 73–76., 93–95. p. — Esterházy Miklós (1817–1894), Esterházy Pál hercegnek, a Batthyány-kormány miniszterének fia. Cseremiszký vonatkozó értesülése pontos, 1849-ben valóban az osztrák hadseregben szolgált mint lovassági főhadnagy. Világos után őrnaggyá léptették elő, illetve a Szent István-rend kiskeresztjét kapta. L. róla: *Esterházy János: Az Esterházy család és oldalágainak leírása.* Bp., 1901. 133. p.

44 Ez a megállapítás a levél keltekor már nem volt helytálló. A magyar csapatok május 21-én reggel bevették a budai várat.

45 II. Mahmud török szultán (1808–1839) több felvilágosult reform kezdeményezője, megerősítette a központi hatalmat, megszüntette a janicsárságot stb.

átalakulását felfogta; Oroszországban azonban mindég fennáll p[éldának] o[káért] az a parancsolat, mely osztálynak szabad bajuszt viselni. A kérdéses rendelet tehát muszkától van költsönözve,⁴⁶ és nagy rosszallást idézett elő. Kiveszem a petsovi-tsokat, akik közül túlzó mértékben Barlanghi barátom is tsaládostól tartozik, úgy annyira, hogy nehéz velök beszélni, és azért tsak egyszer voltam nálok ebéden, és akkor is kimentek a szobából, amidőn Baranyay meg én kezdtünk mutogatni, hogy Jellachich nem jöhetett a budai őrizetnek segítségére, mert az asszony nagy örömmel elbeszélte, hogy a tsászáriak Budán nagy segítséget kaptak és felmentettek az ostromtól.⁴⁷

Még egy nevezetességről értesítlek, amely annál fontosabb, mivel a vallás le alatsonyítását illeti. Azt hallom t.i., hogy a papok az embereket a gyónásban kikérdezik, beléavatkoznak-e és beszélgetnek a politikáról? Azokat megdorgálták, akik ezt tselekedték. Hát már erről az oldalról is működnek az absolutismusra nézve! Ha nem is mentem volna gyónni, most megteszem és lehordom a gyóntató atyát oly fennszóval, hogy a többi nép is hallhassa.

Az esmerősink mind kérdezősködnek, hogy vagytok, és köszöntetnek benneteket. Bártschné⁴⁸ már kétszer felszólított, hogy látogatnám meg őket, és vinnélek

46 A következtetés ebben a formában túlzás, de kétségtelen, hogy 1849-től az osztrák abszolutizmus sokkal nagyobb gondot fordított alattvalóinak „megfelelő” öltözködésére és ruházatára. Világos után Zichy Ferenc (I. 59. jegyzet) előírása nyomán például a nagyváradi püspök külön körlevélben szabályozta papságának öltözetét, különös tekintettel a nemzeti színek tiltására. L. *Andics*, 1965. 394–396. p. Köztudott volt továbbá az „ellenzékinek” minősített korszakáll tilalma stb.

47 Jellačić április 24-én hagyta el Budát, és a Duna jobb partján Eszék felé vonult, valóban azzal az utasítással, hogy kedvező pillanatban kísérelje meg a főváros felmentését. Jellačić erőit azonban ehhez túlzottan is lekötötték a délvidéki hadműveletek. Az ostrom hetei alatt a várban nagy reménységet fűztek a felmentő csapatok érkezéséhez, és jellemző módon többször hallani is vélték azok megérkezését. L. erről: Budavár bevételének emlékezete, 1849. Szerk.: Katona Tamás. Bp., 1989. (Pro Memoria) (a továbbiakban: Budavár bevétele i. m.) 11., 225–226. p. — Barlanghi László: 1847-ben a magyar kancelláriához kinevezett udvari ügyvivő (ágens; Hofagent bei der Kön. Ungarische Hofkanzlei), számos megye táblabírája. A Barlanghiak udvar iránti elkötelezettségét mutatja, hogy az önkényuralom korában nevük felbukkan az Arad megyei bíróság tisztviselői között is. Handbuch, 1847. I. 660. p.; Magyarország és a hozzá kapcsolt részek tisztii névtára 1845^{dik} évre. Buda, 1845. (= Tisztii névtár, 1845) 98. p.; Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich für das Jahr 1859. Theil 4. Wien, 1859. 241. p. Baranyay Ferenc: az osztrák pénzügyeket irányító udvari kamara (Hofkammer) fogalmazója. Handbuch, 1847. I. 246. p.

48 A név gyakorisága miatt (illetve azért, mert az sem bizonyos, hogy a jelzett Bártschékat Cseremiszkya a munkája következtében ismerte meg), az illető beazonosítása nehéz. Felté-

azután benneteket is hozzájok. Minden esmerősünk egészségesek. A házmesternek a sógorasszonyja halálán van és nehezen épül fel.

Én a virágokat történetesen megszaportítottam, a borostyánt (Efeu) nagyobb tserpbe ültettem, és azolta hajt, a kis tavirózsa virágzik, és egy nagy szépen virágzó tserjénk is van.

Pepi örült a levelemnek, válaszolt reá és megkért, hogy ezután is írnam meg neki a hazai eseményeket. Ő betegen feküdt Veronában, és most elmegy Majlandba, onnan pedig Páviába. — Hát ti hogy vagytok? A kedves babánknak az emlékező tehetségét kell az által gyakorolni, hogy tanuljon megemlékezni a távollévőről, naponkint gyakrabban emlékeztetni kell őtet arra, mit tsinál az apja, előadván neki azokat, amiket velem tett, p[éldának] o[káért] virágot szedett s a t[öbbit]. Így emlékeztünk meg a nagyanyjáról is, noha róla nem emlékezhetett. Ezen bánásnak igen jótékony hatása lesz, úgy tanul szeretni távollévőket is, és érántok háládatos lenni. Ezen kérésem mellett őtet, a nagyszüléit és Eduárdot⁴⁹ tsaládstól együtt tsókoltatom. — Én majd 23. júniusban innen Sopronyba indulok, és 24ikben Sárvározt leszok, ahova ti is a nagymamával legalább 25ikben meg fogtok érkezni. — Ma mertem kimenni Vallnerrel Neustiftig és rútol megáztunk. Alig van nap, hogy nem esnék, és hirtelen kerekedik a zápor égi háborúval. Ugyanott láttam Braulikot Fersttel leányjával, de nem köszöntöttem őket.⁵⁰ — A vetések igen szépek, de azt

---

telezhetjük, hogy esetleg Friedrich von Bartschról, az udvari könyvtár (Hofbibliothek) egyik könyvtárosáról (Custod) van szó. Handbuch, 1847. I. 121. p.

49 Csorba Ederől, Cseremiszký egyik sógoráról van szó. Az üdvözlés érdekessége, hogy az illető a levél keltekor apjával együtt már régen császárpárti nézeteket vallott, sőt a Cseremiszký által megvetett Czindery még február elején aljegyzővé is kinevezte. *Dobai András*: Somogy megye politikai igazgatása az önkényuralom korában (1849. január–1865. szeptember). Kaposvár, 1989. (Somogyi almanach, 50–51.) 9. p.

50 Neustift: Neustift an der Rosalia (Újtelek). A számos Wallner nevű bécsi tisztviselő közül feltehetően Wallner Antalról, a magyar kancellária korábbi ágenséről van szó, de elképzelhető még az udvari kancellária kiadói hivatalának járulnoka (Accessist), Wallner József is. Abban, hogy Cseremiszký udvariatlanul nem köszönt két ismerősének, mintegy politikai állásfoglalása is kimutatható: Carl Braulik és Leopold Valentin Ferstl korábban egyaránt a Joseph Sedlnitzky gróf által harminc évig irányított, hírhedt központi rendőri és cenzúrahivatal (Polizei und Zensur-Hofstelle) tisztviselőjeként dolgozott, előbbi fogalmazóként, utóbbi tanácsosként. Mivel 1848 előtt köztudottan Sedlnitzky kezében futottak össze a kiterjedt és befolyásos besúgóhálózat szálai, feltehető, hogy beosztottaitól emiatt is tartott környezetük. Handbuch, 1847. I. 230., 239., 284. p. Sedlnitzkyt egyébként egyik történetírónk találóan nevezte „felkapaszkodott, félművelt és kivételesen rossz szellemű” embernek. Cseremiszký és Ferstl személyes konfliktusa egyébként jóval régebbi eredetű lehet. Utóbbit ugyanis főnöke már az 1832–36. évi diéta előtt a megyegyűlések ellenőrzésének koordinálásával bízta meg, majd Ferstl 1832-től

mondják, hogy Morvaországban a muszkáknak takarmányul lekaszálják. Ugyan értekezzél édes szüléiddel, valyon nem lehetne-e számunkra onnan lisztet hozatni oly módon, hogy az úton el ne romolnék, és lenne-e érdemes ezt tenni, mert a liszt és a zsiradék télen nagyon drága lesz.⁵¹ Hiszen Te igen jól tudod, mennyire volna szükségünk, és mi ezt valamely ajándékkal kipótolhatnók, ha a pénzt el nem fogadnák. Sapienti pauca sufficient!⁵² A vám mázsájától nem nagy, és én lisztes ládát tsináltatnék neki. — A szolgálónk igen szorgalmatos, megmossa a függönyöket, és számomra köt harisnyát mindamellet, hogy egy héttől Hermánnyéknak is szolgál, akiknek a tselédjük a kórházban van.

Ezt is tudodra adván, édes feleségem, szívémből öllelek és vagyok

leghívebb férjed és barátod
Miklós

Pozsonyban az országgyűlési rendőrség vezetője lett, beosztottait jellemző módon az ellenzékiek csak „hidrának” gúnyolták. Feltételezhetjük, hogy a reformellenzékéről szintén szorgalmasan adatokat gyűjtő, jelentéseket író, ám az államkancellária tanácsosaként dolgozó Cseremiszy nem volt jó véleménnyel a „közönséges” besúgónak tartott Sedlnitzky-beosztotokról. *Sándor P.*: i. m. 592–593. p.

51 A Gindly Rudolfnak írt levél így folytatódik: „Itten nagy drágaság lesz; mert édes Hazánk el van zárva, és a katonaság mindent felemészt. Ugyan azért kérelek, írd meg nekem, nem lennél-e kész arra, hogy számomra a gőzösön lisztet küldenél Tolnárol, ha egyszer vége szakad a háborúnak és a közlekedés helyreáll. Ingyen nem kívánom, de tsak jutányosabban szeretném beszerezni, mintsem itt lesz. Így az úton sem romlanék el, mert rövid idő alatt megkapnám. Ha édes Hazánk kivívja a függetlenségét, akkor légy rajta, hogy Bezerédynek, Perczelnek, és másoknak befolyásuk által a hazai szolgálatba felvétessem. Én képes vagyok édes Hazánknak a külügyi körben tetemes szolgálatokat tenni, mert igen jártas vagyok benne. Tsak láthatnád az írományokból, mely erőlyesen működtem én már e téren különösen Oroszország ellenében, ahol félszázados elhanyagolt követeléseink és örökségeink is vagynak! Elég nagy szerentstlenség a kedélyemre nézve, hogy a politikát kelle tanulnom esmerni.”

52 Az okosnak kevés is elég, vagyis kevés szóból is ért az okos ember.

II.

Bétsben, pünkösöd hav[a] 31. 1849.

Kedves drága Minkám!

Olvasván a tegnap estvéli bétsi újságban Somogynak állását édes Hazánk szent ügyére nézve, feltettem magamban, hogy ezen kilentzedik leveletem rendkívüli úton juttatom kezeidbe, mivel Gervay barátunk az utolsóról azt mondá, hogy talán még által tsúszik. E jelen leveletem Laczkóczy veszi a postán, és Sárvárról elküldi Jósa barátomhoz Keszthelyre, onnan Pfefferhez küldendőt, hogy így végtére Kaposvárra érthessen, ahol az én kedvesim múlatnak, és hogy június 23ikáig ott múlassanak, szívemből kívánom. Miért ezt tegyétek, azt az előbbi levelem magába foglalja, és itt ismételve csak azt jegyzem meg, hogy én 23ikban indulok Sárvárra. Azonban mindamelltt ne késedelmeskedjete, ha a környülmények oly fordulatot nyernének, amely veszélyeztetné az otlételeteket.

Ezt előrebotsátván, használok e soraimat némelyek közlésére; amelyek reád nézve nem lesznek érdektelenek. Ilyen többek között azon környülmény, mely édes Hazánkfiaira nézve nem csak ámitó, hanem kábító, t.i. Welden, Jellachich, Rohonczy⁵³ és mások kezdik nagyon használni a hirdetményeikben a *király* nevet, holott itten csak a [tsászár] címet szabad használni.⁵⁴ Ezen urak tehát a népet a mostani szükség esetében a tévútra vezetik, igen jól tudván azt, hogy a magyar *királyjéért, alkotmányjéért, szabadságáért és Halzáljéért él és hal.* Ha majd le lesz győzve édes Hazánk, akkor bizonyosan muszka módon fognak bánni a néppel, és nem lesz többé király, hanem csak tsászár és a magyar *ausztriai*, holott most Welden azt is mondja, hogy fentartja a *magyar alkotmányos szabadságot és nemzetiséget.* Ez már igazi hazugság.

Ilyen Buda várának elfoglalása, mely 21ikben ment végbe. Akár mind a két városban leírhatatlan, de amennyire a pusztításnak a leírásait olvastam, úgy látszik, hogy azon a tájon nem történt rombolás, ahol édes Szüléidnek házok fekszik, sőt a nemeshegyi féle ház is épen maradt. A vérontás nagy volt, de nagy a szellemi befolyás is, amelyet ezen történet okozott édes Hazánkban. Nagy lelkesedést tá-

53 Rohonczy Ignác, 1848 előtt a Konzervatív Párt egyik tevékeny figurája, előbb Sopron vármegye főjegyzője, majd 1845–1848 között adminisztrátora, 1848 végétől Sopron és Vas megyék császári biztosa, Világos után pécsi kerületi főbiztos.

54 Így jelent meg pl. a Petőcz György kivégzéséről kiadott közlemény is, l. alább, 59. jegyzet.

masztott a nemzetben. Ezenkívül nyert a nemzet sok ágyút, fegyvert s egyébeket, amelyekre igen nagy szüksége volt.⁵⁵ Ezen történetnek az elterjedése arra bírta a bétsi újságot, hogy azt a közönségnek rendkívüli lapban tudtára adta.⁵⁶ Ezen alkalommal mondott egyszer igazat, és mi történt? Letiltatták a lapnak az árulását, ameddig csak lehetett, tízezer kelt el belőle. De állallatták, hogy lehetetlen eltitkolni, és azért a bétsi újságnak a szerkeztetője, aki be volt zárva, nyilván megmondotta, hogy felsőbb meghagyásnál fogva tette a közlést. Azért minden újságok közlik a várnak elfoglalását, de oly módon, hogy árnyék essék a magyarra, [példának] o[káért] azt mondják, hogy Ceccopieri olasz ezerede elárulta, holott úgy látszik, hogy ezek azért nyújtottak kezét a magyaroknak Sándor házánál, hogy meg ne ölessenek, amint Görgey felszólításában megmondotta, ha meg nem adják magukat.⁵⁷ Ezen felül már a bétsi és fejérvári kapu is el volt foglalva rohanással, és így a védelmezés felesleges. A lántzhídnál volt aknának (Mine) az elsütése nem tett kárt, maga az őrnagy (Major) sütötte el, mivel a legénység nem akarta megtenni,

-
- 55 Cseremiszký megjegyzése helytálló. Megjegyezzük, a budai vár ostromának szükségességéről szóló közismert vitában az egyik fő érv éppen a magyarok birtokába került fegyverzettel kapcsolatos: az összesen 248 ágyú és több ezer gyalogsági fegyver a hadianyagellátás szempontjából fontosnak bizonyult.
- 56 Extra-Blatt zur Wiener Zeitung, am 27. Mai 1849. Ugyanez a hír szó szerint megjelent még a másnapi lapszám hírovatában is, az utolsó oldalon: Wiener Zeitung, 28. Mai 1849. 1493. p. Az újság szerkesztője egyébként ekkor Dr. Georg Seuffert (Seyfert) neves újságíró, számos korabeli — Magyarországon is olvasott — német lap (Augsburger Allgemeine Zeitung, Neue Prussische Zeitung stb.) bécsi levelezője volt, akinek 1850-ben távoznia kellett az osztrák kormánylap szerepét betöltő Wiener Zeitungtól. *Stamprech, Franz*: Die älteste Tageszeitung der Welt. Werden und Entwicklung der „Wiener Zeitung“. Wien, [1972] 24., 44., 234. p. Buda ostromával és a különkiadással kapcsolatban szükséges közleményt adott ki: Wiener Zeitung, 31. Mai 1849. 1513. p. A Wiener Zeitung 1848–49. évi történéseiről részletesen l.: *Salomon, Ludwig*: Geschichte des Deutschen Zeitungswesens von den ersten Anfängen bis zur Wiederaufrichtung des Deutschen Reiches. Bd. III. Das Zeitungswesens seit 1814. Oldenburg–Leipzig, 1906. 626–628. p.; illetve általában: *Paupié, Kurt*: Handbuch der österreichischen Pressgeschichte. Bd. I–II. Wien–Stuttgart, 1966.
- 57 Cseremiszký értesülései pontosak, véleménye megalapozott. Igaz, hogy a Várba betörő honvédségnek elsőként a rést védő 23. Ceccopieri-zászlóalj adta meg magát, azonban az ostrom kimenetelét nem ez döntötte el. Az (egyébként megbízhatóan Habsburg-hű) olasz katonák árulásának vádja azért terjedt széles körökben, mert sokan ezzel vélték enyhíteni az osztrák kudarc súlyosságát. L. minderről részletesen: Budavár bevetele i. m. számos helyen, különösen a bevezető tanulmány; *Andics*, 1965. 263–264. p.; *Hermann Róbert*: A 47. honvédzászlóalj története. In: A szabadságharc zalai honvédei, 1848–1849. Szerk.: Molnár András. Zalaegerszeg, 1992. (Zalai Gyűjtemény 33.) 161–162. p. Sándor háza: a budai Sándor-palotáról van szó.

ügy is már akkor parantsoltatott, amidőn a vár el volt foglalva, az őrnagy szörnyű halált szenvedett.⁵⁸

Ezen történetnek az elterjesztése, úgy látszik, azt okozta Bétsben, hogy ma felzöllíttatnak a kortsmárosok és kávéosok, hogy lódítsák ki a szólókat, ha szükséges, még a rendőr segítségével is. Budán a várban az is árthatott Hentzi vezérnek, hogy öt magyar tisztviselőt agyonlövetett. Azonban azon agyonlövés, mely Pozsonyban történt, az egész országban nagy benyomást fog tenni és a tsászáriaknak nagy kárt okozni. Ezen szomorú eset Petőcz György Pozson vármegyei alispányt érte e folyó hónapnak 24ikén. Én ötlet 1832-től mint igen betsületes és igazságszerető embert esmertem. Vétkül azt tulajdonították neki, hogy Tsallóközben a magyar kormány parantsolatjára a magyaroknak élelmezést kiszolgáltatót, 111 újontzot elvinni engedett. Ifjabb gróf Zichy Ferentznek tulajdonítják ezen rettenetes kivégzést.⁵⁹ Ugyanonnan hozták vason Bétsbe Udvarnokyt tsaládját, és báró Riefel Ferentz azt mondta, hogy majd itt agyon lövik.⁶⁰ Még valamit történetesen megtud-

58 A Lánchíddal kapcsolatos eseményt Cseremiszký pontosan ismerteti, téved viszont a rendfokozatot illetően: a hidat Alois Allnoch ezredes akarta felrobbantani, de csak az aknában tárolt lőporos hordót tudta meggyújtani, aminek ő maga is áldozatul esett. Ez is bizonyítja, hogy Cseremiszký a Wiener Zeitung alapján értesült a történetekről, a lapban megjelent híradások nevezik őrnagynak a lánchídi akció főszereplőjét. (L. 56. jegyzet.) A híd tervezett felrobbantásáról egykorúan: *Szilágyi Sándor*: Pest ágyúztatása és Buda megostromlása. Pest, 1849. 63. p.; részletesen l. pl.: Budavár bevétele i. m. több helyen, pl. 126–127. p., illetve: *Gracza György*: Az 1848–49-iki Magyar Szabadságharc története. IV. köt. Bp., é. n. 386–388. p.; *Zelovich Kornél*: A budapesti lánchíd. In: A Magyar Mérnök- és Építész Egylet havi értesítője, 1898. november. 29–34. p. stb.

59 Pontos leírás. Petőcz Györgyöt (aki egész pontosan Pozsony vármegye másodalispáni tisztét viselte) május 24-én, 44 éves korában végezték ki, mivel — miközben a császári élelmezési bizottságnak is elnöke volt — két csallóközi járásban sikeres újoncozást rendelt el a magyar honvédsereg számára, továbbá az utóbbiak utánpótlását is szervezte. (Más források 117 újoncot említenek.) *Andics*, 1965. 264. p.; *Kumlik Emil*: A szabadságharc pozsonyi vértanúi. Pozsony-Bp., 1905. 38–44. p.; *Burián Pál*: A legújabb kor. In: Pozsony vármegye. Bp., é. n. (Magyarország vármegyéi és városai) 654. p. Zichy Ferenc gróf (1811–1897) 1848-ig a helytartótanács alelnöke, 1848–49-ben Pozsony megye császári biztosa (ebben a minőségében végeztette ki Petőczöt), majd az oroszok mellé beosztott országos hadsereg-főbiztos, közkeletű gúnynevével „muszkavezető”. Cseremiszký értesülésének forrása ezúttal is a bécsi sajtóban megjelent közlemény volt, melyet a „császári-királyi katonai vizsgálóbizottság” (Militär-Untersuchungs-Commission) adott ki: Wiener Zeitung, 30. Mai 1849. 1509. p.

60 A Gindly Rudolfnak írt levélben még beszúrva: „a koros aszszonyt vesszőzéssel kényszerítik a vallatásnál.” Az Udvarnokyt család további sorsa egyelőre ismeretlen. Franz Riefel báró szintén bécsi tisztviselőként dolgozott, korábban az osztrák kamarai igazgatóság (Cameralgessällen-Verwaltung) számfelletti fogalmazója volt, vagyis Cseremiszký tőle is közvetlenül

tam, t.i. Sebastiani találkozott Szőlősy nevű földimel Salzburban, aki mint honvédtiszt a máramarosi határon őrt állott.⁶¹ A tsászáriak Gálíziából éjjel reárohantak és ötet tsapatostól együtt elfogták. Ő tehát Sebastianit megkérte, hogy kérne meg engemet arra, hogy tudósítanám az öreg anyját hollétééről, mert neki nem szabad írni. Így tesznek Oroszországban, ahol Szibériába küldik az embereket, anélkül, hogy a tsalád tudná hová lett egyik vagy másik tagja. Az előtte Ausztriában még a várbeli fogolynak is szabad volt felvigyázás mellett levelezni tsaládi viszonyokról.⁶² Lám, mennyivel estünk hátrább októbertől a kényuralkodásba! Nem tsuda tehát, ha az efféle kegyetlenségek még azokat is elhidegítik az uralkodó háztól, akik eddig ragaszkodtak hozzá.

Mindezeket pedig azoknak köszönheti, akikre édes Hazánk sorsa van bízva, akik azonban azt nem esmerik, vagy ha esmerik is, oly gonoszok, hogy önérdékükben dolgoznak, a közjót pedig fel sem veszik. Ezek közzé tartozik Czindery is, akit nagy szerentséltenségemre már kétszer láttam, egyszer Schwarzenbergnél volt.⁶³

---

hallhatta az információt. Handbuch, 1847. I. 462. p.

- 61 Bár Cseremiszký „földim”-nek nevezi Szőlősyt, vagyis utóbbi bizonyára Tolna megyei származású volt, személyazonosságát egyelőre nem lehet megállapítani. Szőlősy (vagy Szőlősy) néven több honvédtisztel is találkozhatunk a különböző névtárakban: Lajos és Miklós főhadnagy, József hadnagy. *Mikár Zsigmond*: Honvéd Schematismus, vagy is: az 1848/9-ki honvédseregéből 1868-ban még életben volt főtisztoknak névkönyve. Pest, 1869. 152., 179. p.; Szőlősy Miklós főhadnagy, Lajos és Imre hadnagyok. *Virányi (Virmay) Vilmos*: Honvédtiszti koszorú az 1848/9. évből. Pest, 1867. 199. p. Az említett tiszt — Cseremiszký leírása alapján — a március 20-i toronyai vagy a március 26-i verbiási ütközetben eshetett fogságba. Vö.: *Lehoczky Tivadar*: Bereg megye és a munkácsi vár 1848–49-ben. Munkács, 1899. 85., 88–90. p. — Sebastiani József: számos magyar vármegye táblabírójá, korábban udvari titoknokként (Hofsecretar) egyszerre állt az államtanács és a magyar kancellária alkalmazásában, feltehetően Cseremiszký közelebbi ismerőse a bécsi tisztviselők körében. Handbuch, 1847. I. 236. p.; Tiszti névtár, 1845. 89. p.
- 62 Cseremiszký ismét téloz, a Habsburg-birodalomban korábban is gyakran előfordult, hogy a politikai foglyoknak megtiltották még a családtagokkal való levelezést is. Erre jellemző példa volt az 1836-ban letartóztatott, majd elítélt országgyűlési ifjak elleni eljárás, a levélírást nekik sem engedélyezték. L. pl.: *Walther Imre*: Az 1836-ban elfogott országgyűlési ifjak felség-sértési pöre. II. In: Hazánk s a Külföld, 1869. 28. sz. 439. p.; *Rédei József*: Magyar tragédia száz év előtt. Lovassy László pere és rabságának titkos iratai. Bp., 1938. 65–68. p.
- 63 A Gindly Rudolfnak írt levélben ez a mondat bővebben szerepel: „Ezek közé tartoznak: Ürményi, Majthényi, Czindery, Scitovszky, Lonovics, Andrassy és mások, főképpen főrendűek. Elgondolhatni, miket nem kohlak édes hazánk ellen. Ide tartoznak azon tisztviselők, akik megszöktek Budáról, és még három millió pengő forintot is magokkal hoztak.” Ürményi József (1807–1880) Fejér megye alispánja, alnádor, 1849. augusztustól császári biztos. Majthényi László (1820–1908) Hont megye főispánja, 1849-ben császári biztos. Scitovszky János (1785–

Elgondolhatni, miket nem kohol édes Hazánk ellen. Ilyen volt azon író is, aki azt írta, hogy a magyar nemzet mindég pártütő volt. Ezt nekem Seeburger⁶⁴ ajánlotta olvasásra, de még nem tudom a nevét, mert jött valaki, és nekem el kelle mennem. Csak gondold el, milyen nagy befolyása van ilyen munkának az udvarnál, ahol nintsen férjfiú, aki merné megmondani az igazat. Én védtem a szegény magyar nemzetet, mint a leghívebbet,⁶⁵ azt mondtam a többek között, hogy nintsen szükségem ilyen munkákra, minthogy igen jól esmerem az országot és a népét. A vejének is egynéhány tsapást adtam, szintúgy mint Rolletschek nevű papnak,⁶⁶ aki kikelt a Kálvinisták ellen. Seeburger leányjának leány gyermeke van. Ott még több kiállhatatlan petsovits volt jelen, akiknek szinte tettem egynéhány jegyzéskét. Seeburger most önálló ts[ászári] főorvos és udvari tanácsos.

Édes Hazánkra nézve még két környülmény megjegyzésre méltó, t.i. hogy egy angoly futár volt itten, aki a muszka beavatkozás visszahúzását kívánta, és hogy Welden helyett a kegyetlen Haynau veszi által a fővezérséget Magyarországon,⁶⁷ Wallmoden⁶⁸ pedig a lovasság vezérlését. Ezen változás édes Hazánkra nézve ked-

1866) rozsnói majd pécsi püspök, 1849. július 21-én a korábban lemondott Hám János helyett Ferenc József által kinevezett esztergomi érsek. A szabadságharcra szemben a bécsi udvar egyik legodaadóbb támogatója, 1849. május 20-án a magyar kormány hazaárulónak nyilvánította. Lonovics József (1793–1867) 1834-től csanádi püspök, 1848–49-ben egri érsek, bár a Habsburg-ház és a konzervatív erők aktív támogatója, a szabadságharc alatt az udvar és Magyarország megbékélésének híve, érseki rangjáról lemondatták, Világos után eljárás is indult ellene. Andrassy György (1797–1872) Sáros megyei főispán, 1849-ben császári főbiztos. Ami a pénzt illeti, Cseremiszkya információja helytálló: az osztrák hadsereg közreműködésével a főkinestárat és bankpénztárt erőltetett menetben vitték Budáról Bécsbe. L. erről pl.: *Andics*, 1965. 209–210. p.

- 64 Johann Seeburger, báró, híres bécsi orvos, 1848 előtt a császárvárosban élő magyar nemesek, tisztviselők kedvelt háziorvosa. Cseremiszkyaival való ismeretsége is nyilván innen ered, illetve talán onnan, hogy Cseremiszkya házassága révén is kapcsolatba kerülhetett a korabeli orvostársadalom képviselőivel. Seeburgert 1847-ben második, 1849-ben első udvari orvosává nevezték ki, a Ferenc József elleni 1853. februári merénylet során tanúsított odaadása miatt az uralkodó kitüntette. A személyéről l. pl.: *K–i*: Dr. Seeburger János báró. In: Vasárnapi Újság, 1866. 8. sz. 83–84. p.
- 65 A Gindly Rudolfnak írt levélben ez a mondat így folytatódik: „hivatkozával az 1741. és 1809. évekre, amidőn [a magyar nemzet] független lehetett volna, ha nem ragaszkodott volna az uralkodó házhoz és a törvényekhez, védtem a bánkjegyek és a katonai élelmezés tekintetéből, amelyek a népet tenkre juttatják.”
- 66 Ignaz Rolletschek a bécsi katonai akadémia tábóri lelkésze (Hauscaplan), legfőbb egyházi előljárója volt. *Handbuch*, 1847. II. 127. p.
- 67 Haynau 1849. május 30-án vette át az osztrák csapatok fővezérségét.

vező, mert minden új vezérnek tanulni kell esmerni a tsatatért, mialatt a magyarok vezérei megmaradnak. Én mindamellet leginkább attól tartok, hogy a tsászáriak lassan lassan előrenyomulván, mindenütt vesztegetni, és új tisztviselőket beiktatni fognak, ami a magyar ügyre nézve rossz következesű lesz. Egyébként pedig a ts[ászári] seregben sok beteg van, még pedig epemirigyes és hagymázos (typhus).⁶⁹ Ezen betegségek itt is a katonaság között uralkodnak, és ez is egy ok arra, hogy nektek kedveseim a kaposvári múltást javaslom, de azután Gleichenbergbe mulhatatlanul kell menned, és ha a mama nem jön fel, talán én kísérlek oda és ott maradok, mert Seeburger azt mondja, hogy nekem is fog használni, neked pedig elkerülhetetlenül szükséges.

Végtére az idevaló viszonyokra nézve annyit mondhatok, hogy a muszka rendszer nagyon terjed, és édes hazánkban még inkább el fog terjedni, ha legyőzték. Ennek a rendszernek egyik szüleménye a máii rendelet a kotsmárosokra és kávéházakra nézve. A másik azoknak az ifjaknak az elfogatásuk, akik hosszú haját s a t[öbbsi] viselnek.⁷⁰ Egy asszony Seeburgernél azt mondotta, hogy 25 botot kellene tsapatni egynéhányra, amint az imádott Rádetzky tett.⁷¹ Továbbá azt mondják, hogy a tisztviselőkre nézve is be fog hozatni azon rangmegállapítás és formaruha, melyek Oroszországban fennállanak.⁷² Végtére sok muszka tiszt rendet kapott, akiket Bem kivert Erdélyországból. Ma itten kiugrasztották a katonaságot egy óranegyedre a mezőre a tsászár elibe, amint muszka országban szokott történni. Ennyi elég ezen

---

68 Teljes nevén Ludwig Georg Wallmoden-Gimborn (1769–1862) altábornagy, Schlick hadtestében hadosztályparancsnok.

69 Epemirigy: kolera. 1849-ben valóban komoly méretű tífusz- és főleg kolerajárvány szedte áldozatait valamennyi hadviselő fél csapatai között. Bár a járvány leginkább az intervenció orosz sereget ritkította, az osztrákoknak (sőt a magyar honvédseregnek is) jelentős veszteségeket okozott: a komáromi csata előtt például Haynau seregéből több ezer katona esett ágyynak kolera miatt. L. minderről részletesen: *Fazekas Csaba: Egy „elfelejtett” pandémiáról. Az 1848–49. évi kolerajárvány és a szabadságharc.* In: *Társadalomtörténeti tanulmányok.* Szerk.: Fazekas Csaba. Miskolc, 1996. (Studia Miskolcinsensia 2.) 300–320. p.

70 Vö. 46. jegyzet.

71 Az elfogott polgári személyek megveszőztetése sokkal inkább Haynauval kapcsolatban vált ismertté, a kegyetlenségeiről híres táborszernagy ugyanis Bresciában nemesi nőket is megveretett, ezért kapta a „bresciai hiéna” nevet. L. pl.: *Deák I.*: i. m. 316. p.

72 Bár Cseremiszy megállapítása a Habsburgokat éró orosz hatásokról ezúttal túlzás, mégis érdekes, hogy a szabadságharc után megszerveződő Bach-rendszer egyik legismertebb vonása a tisztviselők részére rendszeresített formaruha lett, amiről a „Bach-huszár” gúnynevet is kapták. L. pl.: *Sashegyi O.*: i. m. 65., 142. p.

utolsó levelemben, mert többet nem írok, ha a postajárás helyre nem áll. Amit megérintvén, és mindnyájatokat szívemből ölelvén, maradok

leghívebb férjed és barátod
Miklós

U. I. Ma pénteken első júniusban a legnagyobb örömmel vettem a harmadik leveledet, amely 25ikben kelt és láttam, hogy egészségesek vagytok. A feljövetelekre nézve még maradok amellelt, amit ezen levelem, amely a kilentzedik, foglal magában. A szegény mamának semmi esetre sem javasolnám, hogy Pestre menne, mert igen könnyen történhetik baja és még a lovait is elvehetnék az úton. — Egyéberánt pedig kérlek, küldjétek el Gindly barátomnak szóló leveletem valamely biztos ember által Tengeltizre, tőle választ hozandó, fizessd meg a kialkudott bérét. Legjobb lesz Mágoacson, Lengyelen, Zombón és Medinán keresztül mennie Alsó-Tengeltizre. A választ tartsd meg magadnál. Nekem ez által igen kedves dolgot fogtok tenni. — Sem Schwartzék, sem Neuwerthék nem kaptak tőled levelet.⁷³ Mind ők, mind más esmerősink tégedet köszöntetnek. — A muszkák már nagy pusztítást tettek Kassán, Eperjesen és más helyeken.⁷⁴ Majd lesz áldás érte! — Pozsonyban mindkét nembeli főrendű és a lutheránus városi tanács egyesült édes Hazánk ellen.⁷⁵ Magyarok mindenható Istene, könyörülj rajtok, mert nem tudják, mit tselekszenek!⁷⁶

Még arra is kérlek, értekezzél a papával a jövődönkről, azon esetre, ha édes Hazánk kivívná a szabadságát. Lenne i. i. olyan jó és menne fel akkor Pestre Csányihoz és Szemeréhez, mert akkor bennünket Ausztria meg nem tart, nem lesz reánk szüksége, a magyarok pedig nagyon használhatnak engemet vagy a Pesten alakítandó külügyi ministerségben, vagy a Bétsben felállítandó magyar követség-nél. Szóljon pedig Huszár József mellett is.⁷⁷ Patzolay⁷⁸ sokat segíthetne rajtam, ha

73 Az azonosítás mindkét név rendkívüli gyakorisága miatt nehéz. Feltehető azonban, hogy a korábbi államtanács irodájának (Geheime Staatsrats-Kanzlei) két, egymás közelében dolgozó hivatalnokáról van szó, Johann Neuwrith írnokként, Joseph Schwartz kiadóként tevékenykedett a hivatalban. Handbuch, 1847. I. 191–192. p.

74 Téves értesítés, az oroszok Eperjesre csak június 23-án, Kassára csak június 24-én vonultak be.

75 Pozsony város tanácsa május 8-án adott ki terjedelmes hűségnyilatkozatot a Habsburg-háznak, amelyben mélyen elítélte a Függetlenségi Nyilatkozatot. L. *Andics*, 1965. 229–230. p.

76 Utalás Jézus Krisztus kereszten mondott szavaira, I. pl. Lukács evangéliuma 23,34.

77 Huszár József: 1847-ben iktatóként (Hofsecretar und Registrator) az államkancellária fordítóhi-

ötet e tekintetben felszólítaná, ő esmér engemet. Annak bebizonyítására, mennyit tettem én édes Hazánk mellett, fogok küldeni egy fogalma[zvány]t a muszka udvarhoz, amely ottan szembe tűnt. Ezt majd azon alkalmatosság is leviszi, amely veletek fog jönni. Azonban arra kérd a papát, hogy senkivel mással ne közölje, mert a tárgy a legkényesebb természetű, és a közlött fogalmat se hagyja ottan, hanem csak olvasásra adja és azután nekem visszahozza, magánál azt addig lepetséltelve tartván. — Be boldog ami édes Hazánk, Scitovszky ötet itten az austriai zsinatban⁷⁹ képviselte, ámbár senki sem kérte reá a nemzet nevében! — Azt mondják, hogy gr. Zichy Bódogol⁸⁰ küldötték Londonba, ott a nemzet ellen működendőt, ő Metternichnének testvére és a követségénél szolgált. — Ma estve felé hallottam Neuwerthéktől, hogy kaptak tőled levelet. — Rádetzky megjött Olaszországból tanácsot adandó édes Hazánk meghódítására nézve. Sopron és szomszéd vármegyékbe 25-30 000 orosz jó, és e folyó hónapnak 5. napján elkezdődik a háború.⁸¹ Görgey 60 000 emberrel Győrnél van. Weldenről azt mondják, hogy mint Stádion,⁸²

---

vatalában dolgozott. Közvetlen hivatali főnöke (egyben a „keleti nyelvek udvari tolmácsa” /Iofdolmetsch der orientalischen Sprachen/, Wernerrel és Menßhengennel együtt udvari tanácsos — vö. 30. jegyzet) egy bizonyos Huszár Bálint volt, kettőjük esetleges rokoni viszonya egyelőre tisztázatlan. Handbuch, 1847. I. 195., 197. p.

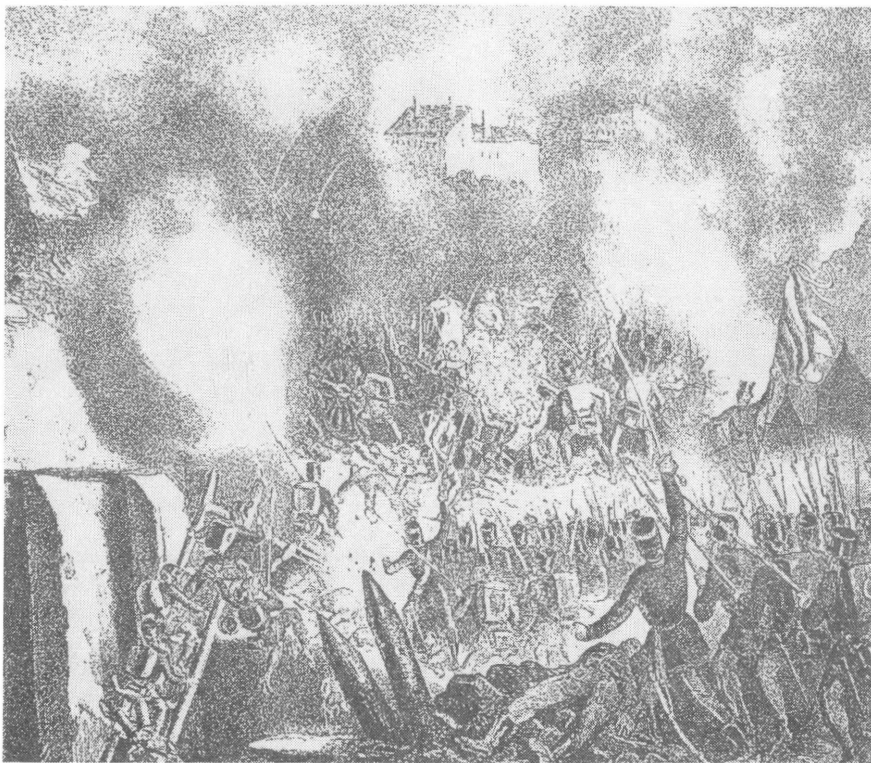
- 78 A kismemesi származású Paczolay család több tagja is aktívan részt vett Tolna megye közéletében, nem derül ki, hogy Cseremiszký itt kinek a közbenjárására számíthatott, talán Paczolay Györgyére, aki 1847-ben tagja volt a követutasítást kidolgozó megyei választmány-nak. Vö.: *Csapó M.*: i. m. 10., 102. p.; illetve: *Braun Sándorné*: Tolna vármegye és a rendi országgyűlések. In: *Tanulmányok Tolna megye történetéből*, VIII. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1978. 165. p.
- 79 A kifejezés pontatlan, nem zsinatról, hanem a klérus április 30. és június 17. között ülésező — elsősorban a katolikus egyház politikai tevékenységét meghatározó — birodalmi püspökkari értekezletéről volt szó. Cseremiszký kissé gunyoros felhangú információja azonban helytálló, Scitovszky ekkor még hivatalosan pécsi püspökként (Haulik György zágrábi püspökkel együtt) valóban részt vett a megbeszélésen, hogy ezzel is tanújelét adja a magyar ügygel szemben az uralkodó iránti elkötelezettségének. L. erről pl.: *Lukács Lajos*: A Vatikán és Magyarország, 1846–1878. A bécsi apostoli nunciusok jelentései és levelezése Magyarországról. Bp., 1981. 76. p.
- 80 Zichy Bódog, teljes nevén: Zichy-Ferraris Félix gróf (1810–1885), Metternich sógora, 1848 decemberétől Győr és Moson megyék császári biztosa. Londoni küldetéséről nincs tudomásunk.
- 81 Valójában az orosz intervenciók hadserege csak hosszas előkészületeket követően, június 15–18. között vonult fel Magyarország ellen.
- 82 Teljes nevén Franz Seraphin Stadion-Warhausen gróf (1806–1853), 1848 előtt Galícia helytartója, 1848. november 21. és 1849. július között osztrák belügyminiszter, az alkotmányos

megtébolyodott a sok kivihetetlen terv készítésében. A mostani állapotja édes Hazánknak igen nagyon hasonlít az éjszaki amerikaihoz, azon különbséggel, hogy a mi édes Hazánk inkább el volt nyomva, mint az éjszaki Amerika. Ezen hasonlóság bírt engemet arra, hogy olvassom ennek a történeteit 1763-tól kezdve.⁸³ Haynau mellé báró Geringer Károlyt nevezték ki,⁸⁴ hogy édes Hazánknak polgári kormányját vigye, még pedig azért, mert történetesen mint katonatisztnak a fia Erdélyben, a Szászföldön született, de életének legnagyobb részét a bétsi kamaránál és Konstantinápolyban töltötte. Már ilyen férjfiú esmeri édes Hazánkat és annak viszonyjait! Ez ám a született magyar! Ettől tehát várhatni édes Hazánk boldogságát, akinek szolgáltsága mellett tsak az ausztriai érdek a főtzél! — Gesamtmonarchie! Einiges, starkes Österreich! Gleichberechtigung der Nationalitäten!⁸⁵ tsupa kivihetetlen, és az utolsó még képtelen elv is! Mindez az eddigi úton és módon soha nem fog valósulni. — Páskevits lesz a fővezér édes Hazánk ellen éjszokról, Haynau nyugotról, Jellachich délről; ki lesz napkeletről, még nem tudom, de úgy látszik, hogy Bem ellen nem mernek senkit küldeni, minckutánna több kísérletek után nem sikerült az oroszoknak a szoros utakon betsapni Erdélyországba, majd akkor mennek be, ha Bemet kitsalják Magyarországra, ami nehezen fog sikerülni.⁸⁶ — A levélhordó útilevelében legyen kitéve, hogy úri dologban jár.

---

alapokon álló, de erős, központosított monarchia elkötelezett híve, az 1849. márciusi olmtüzi alkotmány egyik kidolgozója. Feltételezett örültsége (Weldennel együtt) inkább csak — a magyarok sikerei nyomán vélt kudarcuk alapján — átvitt értelemben értendő, illetve szóbeszéd volt.

- 83 Ebben az esztendőben Anglia győztesen került ki a hétéves háborúból, vezető gyarmati nagyhatalommá vált, ebben az évben eltiltotta Észak-Amerikában az Alleghany hegységen túltra költözést, majd fokozta nyomását a gyarmatosokra. Sokan innen számítják a függetlenséghez vezető gyarmati ellenállási mozgalom kezdetét.
- 84 Karl Geringer báró (1806–1889), 1848-ig az udvari kamara tisztviselője, 1849-től Magyarország polgári kormányzója, 1851 áprilisától az újonnan felállított helytartóság vezetője.
- 85 Összbirodalom! Egységes, erős Ausztria! A nemzetiségek egyenjogúsítása!
- 86 A Gindly Rudolfnak írt levél e ponton így folytatódik: „Ha egyéberánt édes Hazánk kivívja az önállását, függetlenségét, reményilem, hogy lesz Kossuthnak és más lelkes Hazánkfiainak annyi eszélyök és belátásuk, hogy igazi függetlenséget a bel- és külföldre békekötés alkalmával meg fognak alapítani, nem pedig olyant, amelynél fogva a nemzeti kihatás az *átkozott európai súlygyen* miatt az úgynevezett részncmvételi állapotba (Neutralitätzustand) tétetnék. Mert az orosz mindjárt oly jó barát lesz, aki ezt fogja sürgetni, hogy édes Hazánk ezután is tsak pangó állapotban maradhna, s azután jó alkalommal elfoglaltatnék, ők pedig, mint eddig, idegen országokban is parantsolhatnának. Ez kisebb országokra nézve is, amilyen Helvetzia, Belgyiom és Görögország, nagy igazságtalanság, rendezze minden nemzet függetlenül minden befolyástól

Budavár ostroma (1849. május 21.)

---

flyástól a maga kül- és belügyeit, és emelkedve tökéletesedjék. Erre jó lesz figyelmeztetni a befolyásos egyéneket, mert sokszor tsekélységet elnéznek, aminek azután roppant következei vagynak. Én ezt tapasztalásból is tudom, amilyet magamnak a külügyekben szereztem. Clara pacta, boni amici. [Világos megegyezés, jóbarátok]"

KENYERES ISTVÁN

AKI MIATT EGY NAPOT KÉSETT BUDAVÁR VISSZAVÉTELE 1849-BEN

Zerдахelyi Ince hadbírószági ügye

Az 1848–49-es szabadságharc hadtörténeti eseményeinek alapos feldolgozásához és elemzéséhez képest a honvédség katonai bíráskodása mind ez ideig alig kutatott, szinte feltáratlan területe történetírásunknak. Az eddig megjelent, a témával kapcsolatos munkák főképpen az érvényben lévő katonai szabályzatok és rendeletek elemzésére korlátozódtak, a tényleges eljárások, a mindennapok szintjére azonban alig-alig terjedt ki a kutatók figyelme.¹ Az alábbiakban egy konkrét ügy közlésével adalékot kívánok nyújtani a kérdéskör majdani teljesebb elemzéséhez. A közlésre kerülő forrás nem csupán a katonai bíráskodás történetébe nyújt betekintést, hanem érdekes adalékokkal szolgál Budavár 1849. évi ostromához is.²

A szabadságharc katonai bíráskodása

Külön magyar katonai büntetőjog nem létezett, ezért a császári hadseregben érvényes szabályzatokat kellett alkalmazni. Az osztrák katonai jog a Mária Terézia által 1768-ban kiadott fenyítő törvénykönyvön alapult, ezt az először 1790. július 31-én kiadott, majd 1807-ben és 1819-ben átdolgozott büntető szabályokkal (Strafnorma) egészítették ki.³ Ezekhez járultak még az 1754-ben életbe lépett Justiznor-

-
- 1 Néhány hadbírószági ügy ismertetésére legújabbban I. *Hermann Róbert*: A köpködős főhadnagy, a lyukas zsebé százados, az önkényeskedő nemzetőr és a többiek. Hadbírószági és fegyelmi ügyek a VII. hadtestnél, 1849. február–április. In: *Fons*, 4. (1997) 2. sz. 325–355. p. A szabadságharc katonai bíráskodásának elsősorban szervezeti kérdéseiről — már jelen dolgozat lezárása után — jelent meg: *Óry Gábor*: A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete és működése 1848–1849-ben. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 111. (1998) 77–111. p.
  - 2 A Zerдахelyi-ügyre Csikány Tamás hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök. Tudomásom szerint mindeddig csak ő tett említést erről az ügyről: *Csikány Tamás*: Az 1848/49-es szabadságharc honvédtüzérség megszervezése, fejlődése, valamint harci alkalmazásának elve és gyakorlata. Bp., 1993. Kandidátusi értekezés (A továbbiakban: *Csikány*, 1993.) 220–222. p. *Uő*: Psotta Móric honvéd ezredes. Bp., 1993. 25. p.
  - 3 *Sarlós Béla*: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga. Bp., 1959. 273. p.; A hadi fenyítő törvények a magyar honvédségre alkalmazva. Szerk.: Rác Vilmos. Buda-Pest, 1848. 9. p.

ma, az 1769-ben és az 1798-ban, a szökés büntényére kiadott Direktiv-Regeln szabályzatai.⁴ Az osztrák katonai büntetőjog eljárási rendszere inkvizitórius volt, anyagi szabályai pedig rendkívül szigorúak voltak, mert a bűncselekmények jelentős részére halálbüntetést írtak elő. A szankciók azonban — amennyiben nem halálbüntetés volt az ítélet — nem voltak pontosan meghatározva, a büntetésnek sem minimumát, sem maximumát nem szabták meg.⁵

Az osztrák katonai büntetőjog az 1848. évi márciusi törvények után is érvényben maradt Magyarországon.⁶ A honvéd zászlóaljok számára 1848. október 6-án adott ki a Nemzetőrségi Haditanács „*Fegyhatalmi Ideiglenes Szabályok*”-at,⁷ ezzel ezeket a zászlóaljakat kivonták az osztrák katonai bíraskodás alól. Az Allgemeine Appellations Gericht jogköre ezután csak a seregrezredekre terjedt ki. Ezt a fent nevezett szabályzatot terjesztették ki azután 1848. november 29-én az egész honvédségre, tehát a volt sorállományú ezredekre is. Megszervezték az „*ideiglenes királyi magyar katonai feltörvényszéket és legfelsőbb katonai törvényszéket*” is, ez lett a fellebbviteli törvényszék.⁸ 1848. július 31-én megkezdődött az első magyar hadbíró tanfolyam, melynek végén csupán három hadbíró szerzett képesítést.⁹ Októberben indult az újabb tanfolyam, ezúttal már ötven fő részvételével. A kormány Debrecenbe távozása után — mivel a katonai felsőbbíróságok tagjai nem követték a kormányt¹⁰ — újra meg kellett szervezni a Hadügyminisztérium igazságügyi osztályát és a katonai felsőbb- és legfelsőbb törvényszékeket.¹¹ Ezek működése nem volt túl

4 Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története. Bp., 1924. 108. p. Kassay-Krantz Dezső: Az 1848/49-iki magyar sereg hadi fenyítő eljárása. In: Magyar Katonai Szemle, 9. (1939) 11. sz. 220. p.

5 Sarlós B.: i. m. 273–274. p.

6 Az 1848:XXII. tc. a nemzetőrségre vonatkozott, annak 31. §-a is csak a nemzetőrség tagjait mentesíti a testi büntetések alól. Vö.: 1847/48-ik évi országgyűlési törvénycikk. Pozsony, Pest, 1848. 70. p.; Sarlós B.: i. m. 274. p.

7 Cziáky F.: i. m. 138–144. p.

8 Uo. 145–146. p.

9 Uo. 151. p. A három hadbíró közül az egyik az a Remellay Gusztáv volt, aki az alább közlésre kerülő hadbíróági eljárást vezette.

10 Uo. 147. p.

11 Kossuth Lajos 1849. február elsején kelt rendeletében az igazságügyi osztály január 16-i és 30-i felterjesztése alapján utasította a „katonai fel- és legfőbb törvényszék újjonnan megalakítására”. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Szerk.: Barta István. II. köt. Bp., 1953. (Kossuth Lajos összes munkái XIV. = KLÖM XIV.) 282–283. p.

jelentős, mivel Mészáros Lázár hadügyminiszter 1849. január 28-i rendeletével, tekintettel a válságos katonai helyzetre, kiterjesztette a katonai rögtönítélő bíraskodás hatáskörét.¹²

A hadseregnél folyó katonai bíraskodás elvben az alábbiak szerint folyt le.¹³ Két zászlóaljhoz tartozott egy *hadbíró*, nélküle sem rendes, sem rögtönítélő törvényszéket tartani nem lehetett. A büntetőeljárás két szakaszból állt, az elő- és a rendes vizsgálatból. Az elővizsgálat során a vádlottat a vád tárgyát képző cselekményre vonatkozóan hallgatták ki (*általános kihallgatás*).¹⁴ A kihallgatás a *vallatási törvényszék* előtt történt.¹⁵ Amennyiben a vádlott — mint esetünkben — százados volt, akkor a vallatási törvényszéknek a következő tagokból kellett állnia: két közlegény, két őrzetű, két tizedes, két őrmester, két hadnagy, két százados, egy őrnagy mint elnök és egy hadbíró. A legfontosabb bizonyítási eszköz a *beismerő vallomás* („önvallomány”)¹⁶ volt, ezután következtek a *tanúvallomások*,¹⁷ amelyek között legalább két egybehangzónak kellett szerepelni. A tanúvallomások alapján még egyszer kihallgatták a vádlottat, ezt nevezték rendes vallomásnak.¹⁸ A vizsgálat befejeztével a hadbíró egy „oktató előadást” (*vetum informativum*)¹⁹ készített a parancsnok számára, aki ezután intézkedett az *ítélő törvényszék*²⁰ megtartása felől. Az oktató előadás elvben tartalmazta a vádlott személyi adatait, az elkövetett cselekmény

12 *Sarlós B.*: i. m., 1959. 275–282. p.; *Cziáky F.*: i. m., 1924. 153–154. p. Kossuth így jellemzi a helyzetet Szemere Bertalanhoz írt 1849. február 14-i levelében: „... sokszor egy zászlóaljparancsnok is önállóan működik, s így következetesen minden önállóan működő sereg, vagy osztály, vagy zászlóalj parancsnokai is hadi törvényszék tartási s bíraskodási joggal vannak felruházva ...”. KLÖM XIV. 437. p. Itt jegyzem meg, hogy az alábbiakban kizárólag a katonai bíraskodással foglalkozom, ezen kívül esik az ún. rögtönítélő hadi és polgári vegyes bíróságok működése. Vö.: KLÖM XIV. 437. p.; *Kormis Károly*: Eljárási rendszer. Az országgyűlés 1849. évi február 13-án kelt határozata által megalapított rögtönítélő hadi s polgári vegyes bíróságok és az azok mellett működő Közvádlok számára alkalmas gyakorlati írás szerkezeti példányokkal ellátva. Pest, 1849.

13 Az eljárás összefoglalása Rác Vilmos i. m. alapján készült, minden esetben jelölöm a megfelelő fejezetet és paragrafust. Vö.: *Kassay-Krantz D.*: i. m. 221–224. p., *Balthazár Géza*: Haditörvények és fenytő hatalom a szabadságharc idején. In: Honvéd, 1948. 4. sz. 17–19. p., *Cziáky F.*: i. m. 158–159. p.

14 *Rác V.*: i. m. XIV. fejezet, 124–133. §.

15 Uo. 126. §.

16 Uo. XVI. fejezet, 146–148. §.

17 Uo. XVII. fejezet, 149–171. §.

18 Uo. XV. fejezet, 134–148. §.

19 Uo. XXI. fejezet, 186. §.

körülményeit, a vádlott ártatlansága vagy bűnössége mellett szóló bizonyítékokat, tanúvallomásokot, az enyhítő és súlyosbító körülményeket és a hadbíró büntetési javaslatát. Az összeült ítélő törvényszék ugyanazon tagokból állt, mint a vallatási, ennek volt feladata az ítéletet meghozni.

A Zerdahelyi-ügy és körülményei

Az ügy főszereplője Zerdahelyi Ince, akiről nagyjából annyit lehet tudni, amennyit kihallgatása során előadott magáról.²¹ 1822-ben született Nyitrazerdahelyen, vagyontalan nemesi családból származott. 1838-tól 1848-ig az 5. cs. k. tüzérezredben szolgált, mint „főágyús” szerelt le. Ezután hazatért, és Nyitra vármegyében mint jegyző működött. 1848 szeptemberében jelentkezett Ivánka Imre őrnagy váci táborába, ahol főhadnagyi rangban egy nemzetőr tüzéruteg parancsnoka lett, és bevonult a Feldunai hadsereghez. 1849. március 3-tól (február 1.) honvéd tüzér századosként²² szolgált. Az 1849. március 18-i kimutatás szerint az I. hadtest Dipoldandárában egy lovasüteg parancsnoka volt.²³ A váci csatában (április 10.) kitüntette magát, ezért megkapta a 3. osztályú katonai érdemjelet. A Budát ostromló főhaderegben az I. hadtestben, a IV. lovasüteg parancsnokaként szerepelt.²⁴

A magyar főserg május 4-én ért Buda alá. Hamar kiderült, hogy rendszeres ostrom nélkül a vár bevehetetlen, ezért május 5-én Görgei parancsot küldött Guyon tábornoknak, a komáromi vár parancsnokának, hogy az április 26-án zsákmányolt négy 24 fontos, valamint egy 18 fontos ágyút, és négy 60 fontos mozsarat küldje gőzhajóval Buda alá.²⁵

A négy 24 fontos és az egy 18 fontos ágyúból állították fel a réstörő üteget. A réstörő és az ezt fedező leszerelő üteg számára Psotta Mór,²⁶ a hadsereg tüzérfőpa-

---

20 Uo. XXI. fejezet, 187. §.

21 L. a 6. szám alatt közölt kihallgatási jegyzőkönyvet. Vö.: *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. Bp., 1987. (A továbbiakban: *Bona G.*: Tábornokok.) 341. p.

22 Saját bevallása szerint Görgei őt még Schwechatnál (nemzetőr) kapitánnyá nevezte ki, majd januárban, a Szepességben léptette elő tüzérszázadossá. Vö.: előző jz.

23 *Csikány*, 1993. 70. p.

24 Uo. 78. p. Az itt közölt tüzérségi beosztás 1849. május 19-én kelt, ekkor Zerdahelyi már fogdában volt.

25 Uo. 220–221. p. Guyon május 6-án jelentést tett Görgeinek a kért ágyúk útbaindításáról. A jelentést közli: Budavár bevételének emlékezete. Szerk.: Katona Tamás. Bp., 1989. 438. p.

rancsnoka a Naphegyen jelölt ki tüzelőállásokat. A réstörő úteg parancsnokává Zerдахelyi századosot nevezte ki,²⁷ az útegállítás kiépítését Psotta König Endre századosra bízta.²⁸ A bevontatásra kész ostromlövegek 14-én már a Naphegy mögött álltak.

Psotta 14-én délelőtt, 9 óra tájban a IV. lovasúteg két tisztjének, Paulik Alajos tüzér főhadnagynak, és Deutsch szekeresz főhadnagynak a jelenlétében megparancsolta Zerдахelyi századosnak, hogy az ágyúkat a 14-ről 15-re virradó éjszaka szállíttassa be az addigra minden bizonynal elkészülő rés-ágyútelepbe.²⁹ Ezenkívül még néhány dolgot is rábízott, melyeket Óbudán kellett elintéznie. Zerдахelyi még aznap délután az ágyúk bevontatásának ügyében tárgyalt is König századossal. König szerint az ágyúállások még nem készültek el teljesen, de a hiányzó munkálatok nagy része a bevontatás után is megtörténhet, ezért abban maradtak Zerдахelyivel, hogy amikor az ágyúk beszállíthatók lesznek, ezt neki megüzeni.³⁰ Zerдахelyi csak alkonyatkor ért vissza, ekkor észlelte, hogy a 18 fontos és a 24 fontos löszerek összekeveredtek, ezt azonnal jelentette Psottának,³¹ és további utasításokat kért. A löszér szétválogatására Carabelli őrnagytól kért 30 embert, de azok besötétedésig csak két hordó löszert tudtak szétválogatni.³² Közben König, mivel este 10-ig az ágyúk nem érkeztek meg, futárt küldött Zerдахelyihez, hogy az intézkedjen ez ügyben. A futár, Szuhí Ágoston tizedes meg is találta Zerдахelyit, aki visszaüzent Könignek, hogy a töltények összekeveredtek, és ha az ágyúkat még ezután is be akarja szállíttatni, akkor a futár keltse fel Burchart tizedest, aki intézkedni fog. A futár azonban sem Burchart tizedest, sem visszatértekor König századosot nem találta meg.³³ Az ágyúk bevontatása így 14–15-én éjjel nem történt meg. Psotta ezért — elsősorban a későn tett jelentésért és a százados által felhozott „sekélyes okok”-ért — 15-én délelőtt nyomban leváltotta Zerдахelyit, majd fogdába záratta, a réstörő úteg parancsnokává pedig Németh Ignác századosot nevezte ki.³⁴

26 Az ügyben szereplő tisztekre l. a közölt iratok jegyzeteit.

27 Zerдахelyi pályafutásában és kinevezésében szerepet játszhatott az a tény is, hogy korábban ugyanabban a cs. k. 5. tüzérezredben szolgált, mint Psotta Mór, a hadsereg tüzérfőparancsnoka.

28 Vö.: 6. sz. irat.

29 6. sz. irat.

30 8. sz. irat.

31 7. sz. irat.

32 5. sz. irat.

33 10. sz. irat.

34 6. sz. irat.

Az iratok alapján a fenti tényállást sikerült rekonstruálni. Érdeemes megvizsgálni a katonai bíráskodás eljárását jelen ügyre vonatkoztatva. Zerdahelyit május 15-én fogdába vetették, majd Psotta feljelentése alapján megindult a hadbírószági eljárás. A hadtestparancsnok Nagysándor utasítására az I. hadtest tüzérparancsnoka, Carabelli őrnagy Zerdahelyit átszállította a főhadparancsnokságra.³⁵ Görgői parancsára hadbírószági eljárást indítottak a tüzér százados ellen.³⁶ Az eljárás lefolytatásával Remellay Gusztáv hadbíróvá bízta meg. Először egy általános kihallgatási jegyzőkönyvet vettek fel.³⁷ A vád szerint Zerdahelyi hanyagsága miatt nem lettek az ágyúk a réstörő telepbe bevontatva, ezért erre csak másnap (15-én) éjjel kerülhetett sor, így Budavár bevétele egy nap késedelmet szenvedett. Zerdahelyi vallomása nyomán a hadbíró felszólította az ügyben említett személyeket, hogy tegyenek írásbeli tanúvallomást. Három tanúvallomásról tudunk, Psotta ezredeséről,³⁸ König századoséről³⁹ és a futáréről.⁴⁰ Ezek alapján május 20-án a vádlottat újból kihallgatta Remellay főhadbíró és Gúthi-Ország Elek hadbíró (ezt a folytatólagos kihallgatást Remellay — szemben az elsővel, amelyet „általános vallomás”-ként jelölt meg — „rendes vallomás”-nak nevezte).⁴¹ A vizsgálat ezzel lezárult. Ezután Remellay főhadbíró elkészítette jelentését⁴² Görgői Artúr hadügyminiszter és fővezér számára. Ezt az iratot tekinthetjük az „oktató előadásnak”, azaz a votum informativumnak, annak ellenére, hogy a hadbíró jelen esetben nem tett semmiféle büntetési javaslatot. Eddig viszonylag normális keretek között zajlott az ügy, eltekintve attól, hogy a fent idézett „vallatási törvényszék” létére semmi utalás sincsen. Időközben ugyanis, május 22-én, a Zerdahelyi iránt megengyhült Psotta ezredes maga kérte a vádlott szabadon bocsátását.⁴³ Arra hivatkozott, hogy Zerdahelyi már így is hét napot töltött a fogdában, és bízik abban, hogy szolgálatát a jövőben pontosan fogja ellátni. Görgői Artúr még ugyanczen nap — Psotta kérvénye érkezése után — kifejtette véleményét az ügyben.⁴⁴ Görgői szerint Zerd-

---

35 3. sz. irat.

36 2. sz. irat.

37 5. sz. irat.

38 6. sz. irat.

39 8. sz. irat.

40 10. sz. irat.

41 9. sz. irat.

42 11. sz. irat.

43 12. sz. irat.

helyi lagymatagsága („Diensteslauigkeit”) miatt veszítette a hadsereg egy napot, és annál inkább büntethető, mert a százados maga jelentkezett erre a fontos posztra, aminek a döntő pillanatban nem tudott megfelelni.⁴⁵ Ennek ellenére Psotta ezredesnek köszönhetően Zerdahelyi megúszhatta a pár napos fogdáival. Május 25-ére pedig kihallgatásra rendelték a főhadiszállásra,⁴⁶ ahol maximum szóbeli fenytésben, a hadbíróági ügyekben kimérhető legkisebb büntetésben lehetett része.

Annyi bizonyos, hogy az ügynek Zerdahelyi számára nem lettek súlyos következményei. Tudjuk, hogy június végén már ismét ő volt az I. hadtest kötelékében szolgálatot teljesítő IV. lovasüteg parancsnoka,⁴⁷ és a nyár folyamán őrnaggyá nevezték ki.⁴⁸

Források

Az alábbiakban közlöm Zerdahelyi Ince százados hadbíróági ügyére vonatkozó iratokat.⁴⁹ Az egyes iratokat keletkezési sorrend szerint közlöm, a német nyelvűeket betűhív átirásban, a magyar nyelvűeket pedig mai helyesírás és központozás szerint, megtartva a korhű és tájnyelvi alakokat és kifejezéseket, ( )-ben jelzem a feloldásokat, míg a kiegészítéseket [ ]-ben adom meg. A címzést és az aláírásokat — kivéve a három kihallgatási jegyzőkönyvet — elhagytam, ezeket rubrummal pótolom.

---

44 13. sz. irat.

45 Görgei a réstörő üteg működése megkezdésének elhúzódsáért emlékirataiban egyértelműen Guyon Richárd tábornokot, a komáromi vár parancsnokát tette felelőssé, aki vonakodott az említett lövegeket kiadni. Jelen eset kapcsán csak „munka közbeni sok balfogás”-ról tett említést. *Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben.* Bp., 1988. II. köt. 82–84. p. Görgei május 5-én adta ki a parancsot Guyonnak a lövegek Budavár alá szállítására. Katona Tamás jegyzete szerint Guyon május 6-án tett jelentést, hogy milyen lövegeket indított útnak. A lövegek azonban csak 11-én érkeztek meg, alig két napi lőszerrel, és ezért a réstörést csak május 16-án reggel kezdhették meg. *Görgey A.: i. m.* II. köt. 453. p. Mint az itt közölt iratokból kiderül, már 15-én megkezdődhetett volna a réstörés, az egy nap csúszást Zerdahelyi késlekedése okozta.

46 13. sz. irat.

47 *Csikány*, 1993. 81. p.

48 *Bona G.: Tábornokok.* 341. p.

49 Az iratok levéltári jelzete: Magyar Országos Levéltár H 115 1848/49-i minisztériumi levéltár. Görgei Artúr iratai 2. d. 1849. május–augusztus. fol. 344–363.

1.

Svábhegy, főhadiszállás, 1849. május 15.

**Psotta Mór ezredes levele a hadügyminisztériumhoz és a magyar hadsereg
főhadparancsnokságához**

Gestern früh suchte ich den Herrn Hauptmann Zerdahely welcher sich die Erlaubniß erbeten und erhalten, die Geschütze im Feuer in der Bresch Batterie zu kom(m)andieren in seiner Wohnung auf, und befahl ihm alles zum Feuer gehörig vorzubereiten, und in der Nacht mi[t] seiner Batterie Bespannung die Geschütze in die Ba[u] zu überführen. Herr Hauptmann König⁵⁰ mit welchem sich in Verbindung zu setzen er den Befehl erhalten hatte, hat ihm gestern Nachmittag eben selbs befohlen, die Geschütze heute Nacht mit seiner Batterie Bespannung in die Bresch Batterie zu übersichern.

Die Batterie Pferde waren auch wirklich angeschiert und in Bereitschaft, Herr Hauptmann Zerdahelyi hat es aber dennoch unterlassen die Geschütze einzuführen, und die vom Herrn Hauptmann König ausgeschikten Ordananzen konnten ihn nicht auf finden.

Wegen der nicht Befolgung des erhaltenen Befehls entschuldigt sich Herr Hauptmann Zerdahelyi damit, daß die Kronen der Brustwehre noch nicht fertig gewesen sei, daß er die 18 (pfündig)en von den 24 (pfündig)en Kugeln habe sortieren müssen, und mit ähnlichen seichten Gründen. Worauf ich ihn in Arest gesetzt habe.

---

50 König Endre (1818–1881), később honvéd őrnagy 1848 augusztusától honvéd tüzemester (tüzér őrmester), X. 19. (16.)-tól hadnagy, XI. 25. (16.)-tól főhadnagy és ütegparancsnok a feldunai hadtestben. 1849. I. 23. (16.)-tól százados előbbi beosztásában, VII. 16-tól őrnagy, tüzérparancsnok a Kmety-hadosztálynál. *Bona G.*: Tábornokok. 212. p. Budavár ostromakor a VII. hadtestbe beosztott IX. lovasüteg parancsnoka. *Csikány*, 1993. 78. p.

2.

Svábhegy, 1849. május 15.⁵¹

**Görgei Artúr parancsa Zerdahelyi százados
hadbíróági eljárás alá vonásáról**

Da ... Belege des Artillerie Hauptmann Szerdahely daran schuld lägt, daß die Belagerungs Angriff um 24 Stunde verzögert werden müssen. So ist derselbe alsogleich unter Escorte ins Hauptquartier zu senden, wo das gerichtliche Verfahren gegen Ihn eingeleitet werden wird.

3.

Budai tábor, 1849. május 15.

Nagysándor József⁵² tábornok levele a Főhadparancsnokszághoz

Nebst Rückschluß des Communicats wird berichtet, daß Artillerie Commandant Major Carabelli⁵³ den Hauptmann Szerdahelyi, in das Haupt- Quartier bereits abgeliefert hat.

Den Thatbestand kann Oberst Psotta⁵⁴ näher aufklären, mir wurde hiervon keine Anzeige erstattet.

---

51 Az előző irat hátírata. A kipontozott rész az iratban olvashatatlan.

52 Nagysándor József (1804–1849), honvéd tábornok, 1819–1847 között a 2. huszárezrednél szolgált, mint főszázados szerelt le. 1848 júniusától Pest város egyik nemzetőr őrnagya, szeptembertől a Délvidéken harcolt alezredesként, majd 1849. januártól ezredes, hadosztályparancsnok a bánáti, illetve 3. hadtestnél. Áprilistól a Feldunai hadsereg lovasságának főparancsnoka, a hó végéig tábornok, az I. hadtest parancsnoka. Az aradi vértanúk egyike. *Bona G.*: Tábornokok. 250. p.

53 Carabelli János (1817–1877), honvéd őrnagy, 1848 nyarán részt vett a délvidéki harcokban, IX. 1-jétől cs. k. hadnagy, X. 19. (16.) honvéd tüzér főhadnagy, XI. 25-től tüzérparancsnok, IV. 29. (16.)-tól őrnagy az I. hadtestnél. *Bona G.*: Tábornokok. 20. p.

54 Psotta Mór (Móric) (1807–1863), honvéd ezredes, 1848 tavaszán főhadnagy az 5. tüzérezrednél, VII. 6-tól százados, az I. honvédüteg parancsnoka. Szeptemberben négy üteget alakít, majd az egyik élén bevonul a feldunai hadsereghez, X. 19. (16.)-tól őrnagy, a feldunai hadtest tüzérparancsnoka. E beosztásában 1849. I. 28. (II. 1.)-tól alezredes, március végétől a főhad-sereg tüzérfőparancsnoka, V. 27. (16.)-tól ezredes előbbi beosztásában. *Bona G.*: Tábornokok. 273. p. Mint a fenti iratból kiderül, már V. 15-én ezredesként tüntetik fel.

4.

Svábhegy, főhadiszállás 1849. május 15.

Molnár Ferdinánd⁵⁵ alezredes Remellay Gusztáv⁵⁶ hadbíró századosnak⁵⁷

Dem Herrn Hauptmann Auditor Remellay — zur strengen u(nd) alsogleichen Untersuchung — und Unterlegung der Acten ohne Verzug hierher.

5.

Buda alatt, 1849. május 15.

Zerdahelyi Ince százados általános kihallgatásának jegyzőkönyve

Mely a fővezér úr rendletére⁵⁸ az alább megnevezett egyéntől vétetett ki:
Alapul szolgál:

Nagysándor tábornok úr jelentése,⁵⁹ s az ehhez csatolt Psotta ezredes úr által tett feljelentés⁶⁰

A vádlott előhívatván, miután a való őszinte bevallására komolyan felszólított volna, következendőleg hallgattatott ki:

---

55 Molnár Ferdinánd (1802–1869), később honvéd ezredes, 1848. VI. 29-től főhadnagy a 3. honvéd zászlóaljnál. VII. 25-től dandár-, majd hadtestkarsegéd a délvidéki hadseregnél. IX. 15-től százados, a bácskai hadtest karsegédje. E beosztásában novembertől őrnagy. 1849. II. 13-tól Dembinski altábornagy szárnysegédje, III. 22. (1.)-től alezredes, a feldunai hadsereg karsegéde, VI. 28. (16.)-től ezredes, a HM elnöki osztályának főnöke. *Bona G.*: Tábornokok. 244. p.

56 Remellay Gusztáv (1819–1866) honvéd őrnagy, főhadbíró 1848 májusától Újvidék főjegyzője, júniustól tolmács a belügyminisztériumban. IX. 20-tól a Duna-Tisza-közi önkéntes nemzetőr-tábor hadbíró hadnagya. X. 9. (1.)-től hadbíró főhadnagy a feldunai hadtestnél. 1849. I. 17. (1.)-től százados a 65. honvéd zászlóaljnál, majd márciustól a Feldunai hadsereg főhadbírája, később ugyanezen beosztásban őrnagy. *Bona G.*: Tábornokok. 281–282. p.

57 Az előző irat hátírata.

58 Vö.: 2. sz. irat.

59 L. a 3. sz. alatt közölt iratot.

60 L. a 1. sz. alatt közölt iratot.

1.

– Mi a neve stb.

– Nevem Zerdahelyi Ince, nyitraszerdahelyi születésű, 27 éves, református, nőtlen vagyok. 1838-ban álltam be az 5. cs. k. pattantyús ezredhez, ahol 1848-ig szolgáltam, és főágyús valék, ekkor haza menvén, Nyitra megyében jegyző voltam, 1848. szeptemberben mint főhadnagy léptem be Ivánka ezredes⁶¹ önkénteseihez, — kapitánnyá Schwechátnál neveztettem ki Görgei tábornok úr által, ugyanő nevezett ki később januárban a Szepességben tüzérszázadossá; a váci csata után a katonai érdemjelet kaptam,⁶² a katonai esküt letettem, a hadi törvényeket hallottam.

2.

– Tudja-e ön jelen kihallgatása okát?

– Gondolom, hogy a 24 fontos⁶³ ágyúknak a sáncokbai be nem vitele végett hallgattatom ki.

– Ön azzal van terhelve, hogy bár határozott parancsot kapott, hogy 14–15-e közti éjjelen mindent elkészítve, a 24 fontos ágyúkat a telepbe bevitesse, elmulasztva magát König századossal, kitől eziránt szinte parancsot vőn, összeköttetésbe tenni, noha a telep, lovak készen álltak, az érintett 24 fontos ágyúkat, a vett határozott parancs dacára nem helyeztette be a telepbe, s a König százados úr által kiküldött ordinánc által meg nem találhattatván, ilykép oka lőn, hogy Budavár ostroma megkezdését 24 órára elhalasztani kellett — mit tud ön e vád ellenében mentségül felhozni?

– Én semmire sem kaptam határozott parancsot, az, amit kaptam, inkább megkeresés mint parancs volt. Ugyanis tegnap reggel mintegy 9 óra tájban hozzám jött Psotta ezredes úr a táborba, ott különbféleket bízott reám, mit Óbudán elvégeztek, s többek közt megbízott azzal is, hogy mind a töltényeket, mind az ágyúkat, ha éjjel

---

61 Ivánka Imre (1818–1896), honvéd ezredes, 1848 tavaszán főhadnagy a 12. huszárezredben, áprilistól Batthyány miniszterelnök nemzetőrségi titkára. VI. 13-tól honvéd százados előbbi beosztásában. VIII. 27-től őrnagy, a Dunáninnyi kerület önkéntes nemzetőreinek főparancsnoka. Szeptember közepén 5000 emberével csatlakozik a Jellačić elleni sereghez. X. 9. (1.)-től alezredes, 30. (16.)-től ezredes és hadosztályparancsnok a feldunai hadseregben. X. 26-án hadikövetként az osztrákokhoz küldték, de Jellačić letartóztatta. *Bona G.*: Tábornokok. 183. p.

62 Utólagos betoldás.

63 Utólagos betoldás.

a védfal elkészül, a telepbe beszállítsam; én egész nap Óbudán voltam, elfoglaltatva azzal, amikkel Psotta ezredes úr megbízott, alkonyatkor⁶⁴ midőn visszaérkeztem, értésemre esett, hogy ütegem közelébe a 18 s 24 fontos töltények megérkeztek, miket nyomban megszemlélni mentem, s azt tapasztaltam, hogy mind a 18. mind a 24 fontos golyók, s töltények egymással összekeveredve, számos szekeren széjjel a legnagyobb rendetlenségben voltak, én erre, ezen észrevett hiányról, s más, az operatiohoz szükséges dolgokra nézve azonnal tettem írásbeli jelentést⁶⁵ Psotta ezredes úrnak.⁶⁶

Meg kell jegyeznem, hogy én azonnal, amint a zavarékot észrevettem, kértem Carabelli őrnagytól 30 embert, kik megjöttek ugyan, de akkor, midőn a besetetés miatt a két töltény közti különbséget csak 2. hordó szétválasztásáig láthatták, s ekkor elmenni kéntelenítettek.

Ez volt oka, hogy a mondott írásbeli jelentést tettem, e jelentésben az említett zavarékot tudattam ezredes úrnak, valamint azt is kértem tőle, hogy mivel embereim még soha sem bántak nehéz ágyúkkal, a szükséges felváltásra gyakorlott egyének adassanak, jelentettem továbbá, hogy az emelőrudak csak estve vétettek munkálatba, s bár 30 szükséges, csak kettő volt készen.

Őtőle ezen jelentésre semmi választ nem kaptam.

Azon vád pedig, hogy engem a König kapitány úr által küldött utász karhoz tartozó ordinánc nem talált meg, nem áll, s tökéletesen alaptalan, mert ezen ordinánc 12 órakor szálláson felköltvén, rögtön kimentem a töltényekhez, a szekéreszeket saját magam az ordinánccal együtt felköltöttem — a töltényeket⁶⁷ az ütegbe szállíttatni parancsoltam, a zavar miatt azonban a töltények közt aggódva, hogy ha az ellenség ágyúinkat meglátja — mielőtt ezek a töltények összezavarása miatt visszafelelhetnének —, azokat szétrombolhatná, az utásznak, akit König százados küldött, azt hagytam meg, hogy a töltények összezavarását jelentse meg König kapitány úrnak, s azon esetre, ha ez mindamellet, hogy a töltények összezavarása miatt úgysem lehetett volna másnap lőni az ágyúkkal, parancsolná, hogy az ágyúk a telepbe bevitessenek, jöjjön vissza, s költse fel Burchart tizedest, kit még nappal, Óbudára menetelem előtt megbízottam, hogy a lovakat az ágyúk bevonására készen tartsa. Az ordinánc azonban nem jött többé vissza — és reggel ismét korán kértem embereket, s a töltények szétválogatásával foglalkoztam, s midőn e munkából

---

64 Utólagos betoldás, előtte az „estve” szó áthúzva.

65 L. 7. sz. irat.

66 Következő szó: „mert” áthúzva.

67 Előtte „az üteg” szavak áthúzva.

visszajöttem, találkoztam Psotta ezredes úrral, ki azonnal feleletre vont — és neki az okot megmondtam, de ő azért házi arestomba tétetett.

Én hát az okból nem állítottam be az ágyúkat, mert félttem, hogy ha betétetnek, mielőtt lőhetünk, ezen egyedül levő 5 [darab] 24 fontos ágyúnk⁶⁸ szétromboltatik az ellenség által, anélkül hogy mi a legkevesebb sikert idézhetnénk elő.

– Van-e még egyéb mondanivalója?

– Nincs.

Zerdahelyi százados

Jelen vallomány a kihallgatott tiszt előtt felolvastatván, általa egész terjedelmében magáénak ismertetett, s neve saját kezű aláírása által meghitelesített.

Remellay főhadbíró

6.

Svábhegy, főhadiszállás, 1849. május 16.

Psotta Mór ezredes levele [Remellay Gusztáv]

„fő Táborkari Fő Hadbíró Úrnak”

Auf die geehrte Zuschrift No. 131⁶⁹ vom heutigen Dato habe ich zu erwiedern, daß ich am 14ten dieses Monats in der früh in Gegenwart des Herrn Artillerie Oberleutant Paulik⁷⁰ und des Herrn Bespannung Oberl(eutant) Deutsch,⁷¹ beide

68 A réstörő üteg 4 darab 24 fontos és egy darab 18 fontos ágyúból állt.

69 Az említett levél nem található az iratok között.

70 Paulik Alajos (1812–1868 után), később honvéd százados, 1848 őszétől honvéd tüzemester, XI. 25. (16.)-tól hadnagy a Perczel hadtest egyik ütegénél. 1849. III. 18. (16.)-tól főhadnagy, majd Budavár bevétele után százados az I. hadtestnél. *Bona Gábor*: Kossuth Lajos kapitányai. Bp., 1988. (A továbbiakban: *Bona G.*: KL kap.) 460. p. Budavár ostroma idején mint tüzér főhadnagy Zerdahelyi beosztotta a IV. lovasütegnél.

71 Deutsch Imre János (1817–?), honvéd főhadnagy, 1848. VI. 26-án tizedes, majd a Honvéd szekeresz karhoz kerül, mint őrmester. XII. 3. főhadnagy, az 5. hatfontos üteg fogatparancsnoka. 1849. V. 19. a 4. hatfontos üteg fogatparancsnoka. VII. 22-én századosá terjesztették

eingetheilt in der IV. Cavall(erie) Batterie, dem Commandanten dieser Batterie, Herrn Hauptmann Zerdahelyi den Mündlichen Befehl gegeben habe, in der nächst kommenden Nacht die Batterie Kanonen mit den Pferden dieser Cavall(erie) Batterie in die vom Herrn Hauptmann König erbaute Bresch Batterie, welche in dieser Nacht ganz bestimmt fertig werden sollte und auch fertig ward zu überführen.

Von dem Erbauer dieser Bresch Batterie Herrn Hauptmann König, erhielt Herr Hauptmann Zerdahelyi Nachmittags wieder dem Auftrag die Geschütze, heute Nacht zu überführen. Nicht nur als älteren Kamerad, und als Artillerie Commandant der in der Division Kmety eingetheilten Batterien war Herr Hauptmann König befugt diesen Auftrag zu geben, sondern noch mehr in seiner Stellung als Bauführer der Bresch Batterie war er verpflichtet diesen Befehl zu geben, und Herr Hauptmann Zerdahélyi — auch abgesehen von allen übrigen Dienstes Verhältnissen — War dem Dienste fürs Vaterland zu lieb verpflichtet, die Befehle des die Batterie Bauenden Herrn Offizirs zu befolgen.

In der Beilage wird die mir in der Nacht zugekommene Meldung des Herrn Hauptmann Zerdahélyi beigeschlossen, mit dem beifügen, das ich noch in der Nacht den Entschluß faßte, sobald ich diese Meldung gelesen hatte, das Com(m)ando der Bresch Batterie dem Herrn Hauptm(ann) Németh⁷² zu übertragen, weil ich alles Zutrauen zu Herrn Hauptm(ann) Zerdahelyi verloren hatte aus der Ursache, weil er eine so wichtige Meldung mit der darinn mithaltenen Bitte auf den letzten Augenblick verschoben hatte, obwohl er schon 5-6 Tage früher wußte daß er mit seiner Batterie Mannschaft zum Dienst in die Bresch Batterie kommandirt war.

---

fel. *Bona Gábor* szíves szóbeli közlése alapján. Budavár ostroma idején a IV. lovasüteg szeke-rész parancsnoka. *Csikány*, 1993. 78. p.

72 Németh Ignác (1816–?), honvéd százados, 1849. I. (1.)-től hadnagy, és Asbóth Lajos alezredes segédtisztje. II. 5. (1.)-től tüzér főhadnagy és egy hatfontos üteg parancsnoka a feldunai hadtestben. IV. 30-án, a komáromi csata (IV. 26.) után, századossá léptetik elő. *Bona G.*: KL. kap. 440. p. Budavár ostromakor a III. hadtestbe beosztott III. lovasüteg parancsnoka. *Csikány*, 1993. 78. p.

7.

Buda alatti tábor, 1849. május 14.**Zerdahelyi Ince százados jelentése Psotta Mór ezredes
tüzérfőparancsnoknak⁷³**

Vermöge erhaltenen mündlichen Oberkommando Befehl, die Breschbatterie zu kommandieren, setzte sich der Unterzeichnete in voller Thätigkeit, dessen Wirkung je eher zu befördern. Bei der Besichtigung der zur Vollendung ansenden Batterie, überzuegte ich mich, und erhielt mich die Zuversicherung des Bauführer Herr Hauptmann König daß ohne einer beträchtlichen Erschwerung durch Beschießung dieselbe bis morgen früh beendigt wird. Die zur Bedienung bestimmte Mannschaft von der 4(-ten) Cav(allerie) Batt(erie) habe ich mir erwählt, doch da dieselben durchaus aus neu gedienten Männer besteht, die noch nie, mit schweren Geschütz exerzirten, so nehme ich mir die Freiheit mit der Mannschaft der 3(-ten) Cav(al-lerie) Batt(erie) des Herr Haupt(mann) Német die meist alt gediente Artilleristen sind, das Feuer eröffnen zu können, daher bitte ich gehorsamst an benannten Batterie Kommandanten neuen Befehl ergehen lassen zu wollen, die nöthigen 45 Mann an Bedienung 5 Unteroffiziern zur Aufsicht, sowie auch 2 Herr Oberoffiziern mir zur Dienstleistung begeben zu wollen. Die sodann durch die Mannschaft der 4(-ten) Cav(allerie) Batt(erie) abgelöst werden.

Die Munition zur der Bresch Batterie wurde so schlicht transportiert daß bei der Führung derselben Kugeln und Patronen herunter fielen und durch Sachunkundigen 18 und 24 Pfunden vermengt wurden. Daher ich bemüßigt bin so weit es noch der Zug erlaubt die Sortierung derselben vorzunehmen. Nach eben erhaltenen Nachricht wird die Verfertigung der Hebbäume erst jetzt vorgenommen und nur aus schwachen Pfosten gearbeitet.

---

73 A fentebb közölt Psotta levélhez csatolva.

8.

Buda-Újváros, 1849. május 17.

König Endre százados levele Remellay Gusztáv főhadbíróhoz

Jelen hó 14-én délutáni órákban megjelent Zerdahelyi százados úr alólírtnál, az akkorában építés alatt lévő rés-ágyútelepben; hol az álgyúk még akkor éjjeli (14–15-ki) bevonatásáról határozólag értekeztünk, mire Zerdahelyi Szá(zados) úr azon észrevétellel távozott: ha az ágyúk csakugyan még az éjjel bevonandók lesznek, e részbeni üzenetemet az országút melletti vámházhoz elvárja.

Az ágyútelep még akkori gátló környülményei olyanok voltak, miszerint kevés munkálat igényeltetett ezek elhárítására, mi a bevonás után is megtörténhetett volna.

Éjjeli tíz óra felé azonban, minthogy az álgyúk meg nem érkeztek, alólírt egy eljárásokra alkalmas altisztet kért Urbanovszky⁷⁴ utász százados úrtól, kit rögtön el is küldött Zerdahelyi százados úrhoz azon felszólítással: miszerint az az álgyúk bevonatását eszközölje.

Ezen elküldött altiszt utáni többszöri kérdezkedésemre mindig azon választ nyerém az ott lévő utász tiszt uraktól, hogy még nem érkezett vissza. Ily környülmények között megjött a hajnal 15-én, és én újra az elküldött altisztet kérdezvén, azon feleletet kaptam, hogy ez az érdeklött százados urat úgy tulajdon mint a hadiszálláson — hova őt felkeresendő utasítva volt — nem találta. Az altiszt, mint már előbb említem, Urbanovszky utász százados úr csapatából való, és így ennek jelen hollétét nem tudom.

Ez mind az miről tiszta meggyőződéselem szerint nyilatkozatot adhatok Hadbíró Úrnak.

---

74 Urbanovszky Károly (1806–?), honvéd százados, 1848 XI. 25. (16.)-tól főhadnagy az 1. utász-zászlóaljban a feldunai hadtestnél. 1849 I. (1.)-től százados a 2. utász-zászlóaljnál. *Bona G.*: KL kap. 626. p.

9.

Svábhegy, 1849. május 20.

Zerdahelyi Ince százados rendes kihallgatási jegyzőkönyve

Folytatólagos kihallgatás

I. Psotta ezredes úr hivatalosan felkéretvén, azon választ adá, hogy tőle ön f(olyó hó) 14(-én) parancsot vőn, a 24 fontos ágyúkat éjjel az akkorra minden esetre elkészülendő telepbe szállítani, ugyan e meghagyást vette ön König századostól is, ki azt írja felszólításra küldött hivatalos válaszában, hogy ön maga szólította fel, hogy ha az ágyúk 14–15. éjjelén bevonandók lesznek, ezt önnek ő újra izenje meg, mit ő meg is tőn, de ön ahelyett, hogy az önhöz küldött ordinánc megérkezte után, az ágyúknak beszállításához látott volna, az ordináncot, ki König százados úr által önhöz küldetett, bízta meg, hogy Burchart tizedes által az ágyúkat elszállítassa, figyelmeztetve hát ön arra, hogy az mit a töltényekre nézve felhoz — mint Psotta ezredes, mint König százados úr nyilvánítása szerint elégtelen mentség, mert ezen akadály elhárítására a bevonás után is megtörténhetett volna, felszólítatik ön annak előadására, mit tud ön általjában, s különösen arra nézve mentségül felhozni, hogy amint König százados úr önhöz küldött, ahelyett hogy maga látott volna az ágyúk elszállításához, annak megtételére egy harmadik által szólíttatta fel Burchart tizedest,⁷⁵ anélkül hogy csak utána nézett volna is, vajon megtörtént-e az, aminek oly szükségesen meg kellett volna történnie?

I. Psotta ezredes úrtól én egyenes parancsot éppen nem, csak barátságos felszólítást kaptam több más megbízások mellett aziránt, hogy az üteg vontatására lovakrúl és azoknak beszállításáról gondoskodjam, ezt meg is tettem, saját és Lapinski⁷⁶ ütegetőli lovak készen voltak erre folytonosan. Igaz, hogy én König százados urat előre felszólítottam, hogy adja tudtomra, mikor kellene a telepet beállítani, ott még ekkor a töltények meg nem érkeztek, s így nem is tudhattam azoknak összezavartatásukat. Ugyanezért, midőn König századostul azon izenetet vet-

---

75 Utólagos betoldás.

76 Lapinski, Teofil (1826–1886), honvéd százados, lengyel, 1849. I. hótól hadnagy, egy háromfontos félüteg parancsnoka, II. (1.)-től főhadnagy, és egy hatfontos gyalogüteg parancsnoka a felső-tiszai hadtestben. A tavaszi hadjáratban százados és a 4. hatfontos gyalogüteg parancsnoka az I. hadtestnél. *Bona G.*: KL kap. 361. p.

tem, hogy a töltények zavarodása miatt azok jelenleg használhatlanok, s csupán előrevigyázatból nem vontattattam azonnal a telepeket, nehogy a lövést vele megkezdvén, s később a zavarodás miatt folytonosan nem folytathatván, ezt az ellenség észrevegye, s nekünk tetemes kárt okozhasson. — Egyébiránt mindezek dacára a hozzám küldött ordénancról ezeket megizenvén König százados úrnak, azt tettem mellé, hogy ha mégis König kívánná a telep beszállíttatását, tehát azt azonnal Burchart tizedes eszközlendi; ezt pedig azért tettem, mert a telep ily körülmények közti veszélyeztetését látván, az eziránti felelősséget nem akartam magamra vállalni. Ezen izenetem következtében az ágyúk iránt vártam Königtől az újabbi izenetet, s minthogy se az ordinánc vissza nem jön, se izenetet nem vettem, abba a hiszemben voltam, hogy az ágyúk ily körülmények közt nem szükségesek, s hogy ezek iránt a felelősséget König sem akarja elvállalni, annyival is inkább, mert midőn Psotta ezredes úrnak abbali felszólítására, hogy a töltényeket s ágyúkat gondoskodjam beszállítani, azon írásbeli választ adtam, hogy nyilatkozzék újólag mit teendő legyenek, miután a töltények nagyon össze vannak zavarodva; erre semminemű választ nem kaptam, s így magamat kellőleg nem is bírtam feltalálni. Azon vásra, hogy az ordináncot küldtem Burchart tizedeshez: válaszolom, hogy ezt azért tettem így, mert a fentebbi okon az ágyúkat azonnal beküldeni nem is akartam, hanem csak azon csetre utasítottam az ordináncot, ha új izenet következtében az ágyúk csakugyan szükségeltetnének.

2. Van-e még valami mondandója?

2. Csak az, hogy Psotta ezredes úr nem hogy nekem azt mondta volna, hogy 14–15(-én) éjjel a bástyák okvetlenül készen lesznek, sőt ő kérdést tevőleg intézte hozzám, ha vajon elkészülendnek-e, és én hozzá tett jelentésemben válaszolám, hogy ha csak az ellen valami erélyes fellépést vagy akadályozást nem teend, reménylem, hogy elkészülend. — Egyébiránt, így csaknem magamra hagyatva, miután határozott parancsot, s illetőleg tett nyilatkozatomra választ nem kaptam: úgy intézkedtem, mint a magyar ügynek én belátásom szerint leginkább használni reményltem, s fáj, hogy éppen ekkor vádoltatom hanyagsággal — holott azt is jól tudtam, hogy a töltények kiválogatásával az idő legalább délig eltelik, s így az ágyúk ott létében is csak néhány lövés történhetett volna aznap — mely keveset hatván, s mégis az ellenség figyelmeztetvén, nekünk végtelen kárt tehetett, vagy magát kellőleg védő, s az ágyúinkat ostromló helyzetbe tehetett volna, mit a következők a posteriori bőven bizonyít, mert első nap telepünkre nem lövetett, s jövő éjszaka mindent tevén, másnap egész erejét ennek demontírozására fordította. Hogy pedig a tüzeléshez nem voltak elegendő egyének, ezt azért nem jelentettem,

mert fel se tettem, hogy eziránt rendelkezés ne tétetett volna, s csak estve bevén észre, jelentésemet is csak akkor tchettem.

Zerdahelyi
százados

Jelen vallomány vádlott előtt felolvastatván, azt minden kitételében helybenhagya, s saját kezűleg tett név aláírásával erősítette. [Dátum]

Gúthi Elek⁷⁷
hadbíró

Remellay
főhadbíró

10.

Svábhgyei főhadiszállás, főhadbíróság, 1849. május 20. Szuhi Ágoston tizedes tanúvallomási jegyzőkönyve

Mely Görgei Artúr hadügyminiszter és hadvezér úr rendeletére Zerdahelyi Ince tüzérszázados vizsgálati ügyében szerkesztetett.

Alapul szolgál:

- Görgei hadügyminiszter és főhadvezér parancsa máj(us) 15-ről 1849.⁷⁸
- Psotta ezredes úrnak e tárgyban mint tüzérparancsnoknak nyilatkozatát magában foglaló levele május 16-ról, 1849.⁷⁹
- König tüzérszázados hivatalos nyilatkozata e tárgyra vonatkozólag május 17-ről, 1849.⁸⁰
- vádlottnak önvallomása május 15 és 20-ról.⁸¹

---

77 Gúthi–Ország Elek (1821?–1864), honvéd főhadnagy, hadbíró 1848. X. 16-tól a 33. és 34. honvéd zászlóalj hadbíró hadnagya, 1849. május elejétől a Posta-dandár hadbíró főhadnagya. *Bona Gábor* szíves szóbeli közlése alapján.

78 2. sz. irat.

79 6. sz. irat.

80 8. sz. irat.

5. és 9. sz. irat.

Tanú előhívatván és az eskü és hamiseskü következéseire figyelmeztetvén, és a tanúsküt előlegesen letévén, következőleg vallott:

1. Mi a neve stb.?

– Nevem Szuhi Ágoston, Pozsony megyei, pozsonyi születésű, római katolikus, 19 éves, nőtelen. Hallottam a haditörvényeket, zászlóhoz esküdtem, jelenleg 1848. évi november óta a 2. utászkariz zászlóalj 5. századában tizedes vagyok, törvényes vizsgálat alatt nem voltam.

2. Tudje-e jelen vallatásnak okát?

– Alkalmasint Zerдахelyi százados úr ügyében hallgattatom ki, minthogy én küldtettem hozzá König százados úr által ordináncul ágyúk és puszkaporok végetti jelentéssel.

3. Minő izenettel küldötte önt König százados úr Zerдахelyihez, hol és miként találta fel ön Zerдахelyit, tudtára adta-e neki az izenetet és meghagyást, s mit mondott vagy tett erre Zerдахelyi úr?

– Azon meghagyással küldtettem hozzá, hogy mondjam meg, mikint az ágyúk helyei és a puszkaporos kamarák elkészültek, tehát hozza vagy küldje át az ágyúkat vagy a puszkaporos szekereket, vagy mindeniket. Zerдахelyi urat éjféiben a budai országu vámházban feltaláltam, neki a meghagyást átadtam, s ő erre elébb azon észrevételt tette, hogy a töltések nagyon össze vannak zavarva, nem lehet használni, még reggel fogják rendezni, s ezen izenettel menjek vissza König százados úrhoz, azonban megint talán mást gondolván felkelt, elvitt a puszkaporos szekerekhez, és azokat velem megindította; egyúttal meghagyta, hogy az ágyúkat útban találván, azirántai izenetet ottan lévő Burchart tizedesnek mondjam meg, ki azokat ha szükséges leend, el fogja szállítani. Én eközben az ágyúkat találván, Burchartot kerestem, de fel ott nem találhatván, neki a meghagyást át nem adhatam, hanem a puszkaporos szekerekkel König százados úrhoz mentem a telepbe, őt magát azonban nem láttam, ámbár őt Urbanovszky százados úrral kerestem, tehát a puszkaporos szekereket otthagytam.

4. Van-e még valami mondandója?

– Semmi.

[Aláírás]

Jelen vallomás tanú Szuhi Ágoston előtt előre tett hitletétele után felolvastatván, azt minden kitételében helybenhagyta, s saját kezűleg tett névaláírásával erősítette.

Gúthi Elek
hadbíró

Remellay
főhadbíró

11.

Svábhegy, 1849. május 21.

Remellay Gusztáv főhadbíró őrnagy oktató előadása (votum informativum)

Görgei Artúr hadügyminiszternek és fővezérnek

Zerdahelyi Ince tüzér százados, hadügyminiszter s fővezér úrnak í(olyó) évi május 15-én kelt parancsa következtében, az ellene fentforgó vád alapján általam í(olyó) hó 16., 17., 18., 19. és 20-án kihallgattatván, s úgy az ellene mint mellette tanúsító bizonyítványok beszerezettvén, a tény következőleg áll:

Zerdahelyi Ince százados í(olyó) hó 14-én Psotta ezredes úrtól parancsot vett Psotta ezredes úrnak saját jelentése⁸² szerint, hogy következő éjszaka a telepet a sáncokba szállítsa, s még is azon éjszaka Zerdahelyi telepjét elhagyta s sehol nem találtatott. Psotta ezredes úrnak pedig nyilatkozata⁸³ szerint pedig Zerdahelyi úr Psotta ezredes úrtól csak szóbeli parancsot vett az ágyúk beszállítása iránt; estve azonban Zerdahelyi úrtól Psotta ezredes úr [azon] jelentést⁸⁴ vette, melyben Zerdahelyi a megérkezett töltények összezavarodását jelenti, kérvén ez iránt további rendeletet, s egyúttal az operatiohoz tartozó több más tárgyban intézkedést. Psotta ezredes úr saját nyilatkozata szerint az üteg parancsnokává azonnal Németh századost tette, mert bizalmát azon okon elvesztette Zerdahelyiben, minthogy ez ily fontos körülmény iránt jelentését oly későn tette meg, s néki nem felelt. König tüzér százados saját nyilatkozata⁸⁵ szerint már 14-én előre értekezett Zerdahelyivel az

---

82 1. sz. irat.

83 6. sz. irat.

84 7. sz. irat.

85 8. sz. irat.

ágyúknak következő éjszaka leendő beszállításáról, estve 10 órakor pedig evégett hozzá egy ordináncot küldött, de az ordinánc vissza nem jött, s másnap reggel azon hírt hallá, hogy az ordinánc Zerdahelyit sehol nem találhatá.

Nevezett ordinánc, Szuhi Ágoston hit alatt vallja,⁸⁶ hogy őt König százados úr Zerdahelyi százados úrhoz azon izenettel küldötte, hogy a sánczok és puskaporos kamrák készen lévén, Zerdahelyi vagy az ágyúkat, vagy a töltényeket, vagy mindeniket szállíttassa be. Zerdahelyi urat hon találta, ez először vissza akarta izenni, hogy a töltények nagyon összevannak zavarva, s használhatatlanok, azonban felkelt, a töltényes szekereket neki átadta, s azt mondotta, hogy ha az ágyúk a töltények zavarodása ellenére is szükségeltetnének, azokat Burchart tizedes azonnal beszállítandja. Tanú útközben a nevezett telepet találta, de Burchartot sehol, s a töltényekkel a König százados által rendelt helyre érkezvén, König századost sehol sem találta, ámbár őt Urbanovszky százados úrral kereste; tehát a töltényeket csak ott hagyta.

Zerdahelyi százados úr általános vallomása⁸⁷ szerint Psotta ezredes úrtól semmi határozott parancsot, inkább barátságos felszólítást vett az ágyúk leendő bevonatása iránt, de ezt is akkor 14-én reggel, midőn egyúttal őt számos végzendőkkel⁸⁸ bízta meg Óbudára. Ugyanekkor értekezett König századossal az ágyúk beszállítása iránt, de ekkor még a töltények meg nem érkeztek. Estig Óbudán tölté a megbízásokkal idejét Zerdahelyi, s mire visszajött, látta a megérkezett töltények felettei összevazarodását, azonnal Carabelli őrnagy úrtól azok kiválogatására 30 egyént kért, de setétig csak 2 hordót bírtak elkülöníteni. Ezen akadályt Zerdahelyi, mint [ti. 7. sz. alatt közölt jelentése — K. I.] mutatja, azonnal jelentette Psotta ezredes úrnak, de erre semmi felvilágosító vagy útbaigazító választ nem nyert. Éjszaka Königtől küldött egy ordinánc által Könignek a töltények zavarodását megizente, s egyúttal elküldötte, de az ágyúkat azon okon, mert velük a töltények zavarodása miatt úgy sem lehetett volna lőni, s ezt az ellenség észrevevén, minden védelem nélkül azokat szétrombolhatta volna, nem küldötte el, hanem az ordináncnak meghagyta, hogy ha ennek dacára is kívánná König az ágyúkat, tehát jöjjön vissza, s az ágyúkat Burchart tizedes azonnal elszállítandja, kinek még előtte való nap ez iránt parancsát kiadta. De az ordinánc vissza nem ment, s így az ágyúk beszállítása elmaradt. Reggel korán Zerdahelyi a töltények válogatásához fogott, s azt végezve

---

86 10. sz. irat.

87 5. sz. irat.

88 Előtte „privát” szó áthúzva.

hazafelé menvén, Psotta ezredes úr őt a fentebb előadottak ellenére áristonba küldötte.

Ugyanezen rendes vallomásában⁸⁹ az elősoroltakat ismétli, hozzá tévén, hogy nem hogy Psotta ezredes úr neki a sáncok okvetlenül leendő elkészítését tudtul adta volna, sőt inkább tőle kérdezte, ha vajon elkészülendnek-é? Arra pedig, hogy a tüzelésnél egyének elégtelenségét nem jelentette, válaszolja, hogy ezt azért nem tette, mert gondolni sem merte, hogy ez iránt rendelkezés nem történt, s csak miután látta, hogy nem történt, tette jelentését. Hogy célszerű és hasznos volt az ágyúknak akkor éjszakai be nem szállítása a töltények zavarodása miatt; erre nézve a következőre hivatkozik, mert úgymond a töltények elkülönítésével igen sok idő telendvén el, aznap igen kevés lövés történetett volna, s így következő éjszaka elég ideje lett volna az ellenségnek azokat leromboló készüléket tenni, mit csak következő éjszaka tehetett, miután a rés már egész napi ágyúzás után megkezdve volt. Ismétli, megint a fentebbiek szerint, minden világos parancs, vagy tett fontos jelentésére, s illetőleg izenetére következőzni kellendett utasítás hiányában egyedül magára hagyatva, az ágyúk leendő veszélyeztetése iránt a felelősséget nem akarta magára vállalni, s azt tette, mivel az úgynek leginkább használni vélt.

12.

Buda, főhadiszállás, 1849. május 22.

**Psotta Mór ezredes levele a Hadügyminisztériumnak
és a Főhadparancsnokságnak**

Da Herr Hauptmann Zerdahelyi für sein Vergehen schon einen 7 tágigen Arrest erleidet, und er durch diesen Fall derart gewarnt sein dürfte, daß er künftig seine Dinstespflicht pünktlich erfüllen wird, so bitte ich Das Kriegs Ministerium und Armee Ober Commando diesen Herrn Offizier des Arrestes entlassen, und ihm die fernere Strafe gnädigist nachzusehen.

---

89 9. sz. irat.

13.

Buda, 1849. május 22.

Görgei Artúr állásfoglalása a Zerdahelyi-ügyben⁹⁰

Der Hauptmann Szerdahelyi wurde auf seine eigene Bitte bestimmt die Breschbatterie zu kommandieren; folglich auch die Geschütze in die Batterie einzuführen: weil man voraus setzen mußte daß ein Offizier, der soviel lebenswerthen Ehrgeiz besitzt sich um das Commando eines gefährlichen Postens zu melden auch die zur Pflichterfüllung auf einem solchen Posten nöthige Energie entwickeln werde. Hauptmann Zerdahelyi aber hat sich in jener Nacht, wo er die Geschütze hätte einführen sollen lau- und nachlässig im Dienste benommen wie schon zu ersehen ist, daß er das Einführen der Geschütze einen Unteroffizier zu überlassen gedachte, wenn es trotz der zufälligen Hinderniße anbefohlen werden sollte. Durch diese Diensteslauigkeit des Hauptmann Zerdahelyi verlor die Armee mindestens Einen ganzen Tag bei der Beendigung der Belagerung Ofens. Die Zeit drängt jezt noch: sie drängte damals noch mehr: das konnte Hauptmann Szerdahelyi selbst beurtheilen und dennoch versäumte er es jene Energie zu entwickeln die von ihm zu erwarten gewesen, welche der Dienst von ihm forderte.

Hauptmann Zerdahelyi bleibt sonach trotz seiner gehaltlosen Ausflüchte sehr strafbar, um so strafbarer als er selbst es war der sich um jenen wichtigen Dienst meldete, welchen gewißhaft zu entsprechen er im Augenblicke der Entscheidung leichtsinniger weise versäumte und nur die fürbitte des Herrn Obersten Psotta hat es Hauptmann Zerdahelyi zu denken, daß er nicht auf der ganzen Stränge Gesetzes bestraft sondern ihm nur sein bereits ausgestandene Untersuchungs arrest als Strafe angerechnet wird.

---

90 Az előző, 12. sz. alatt közölt Psotta-levél hátírata.

14.**Buda, főhadiszállás, 1849. május 25.****Molnár Ferdinánd alezredes levele Psotta Mór ezredeshez⁹¹**

Der H(err) Oberst haben diesen Indorsat Befehl den H(err) Hauptmann Zerdahelyi einzutheilen. Solchen seines Areestes zu entlassen, u(nd) Morgen sich 8 Uhr zum Raport vorzuführen.

Der Commandant ist hiher rückzustatten.

---

91 Az előző Görgei-irat utáni toldalék.

Zerdahelyi Ince honvéd őrnagy

RÁCZ ATTILA

LŐSZERHAMISÍTÁS A NAGYVÁRADI HADIANYAGGYÁRBAN 1849-BEN

Alfred Windischgrätz herceg előrenyomulásának hatására 1848. december 31-én az országgyűlés elhatározta, hogy az Országos Honvédelmi Bizottmánnal együtt Debrecenbe teszi át székhelyét, és egyúttal kiköltöztetik a nagyobb üzemeket, így a Láhner György által irányított Pesti Országos Fegyvergyárat is, mely éppen csak pár hónapja kezdte el termelését. Az OHB január 8-án intézkedett a közben Karcagra szállított fegyvergyár nagyváradi elhelyezéséről.¹ A választás a váradi várra a hadászatiilag kitérő fekvése és építtetése miatt esett.

A gyár beindítására Láhner tizenkét napot kért,² ám a kezdeti nehézségek — mint a szerek késése Pestről, nyersanyag- és szerszámhiány, a munkások elégedetlensége — miatt csak február közepére indult el a termelés. A kezdeti munkás-lázongások leküzdésével, a nyersanyag-utánpótlás megszervezésével és a fiókküezmek lefoglalásával, illetve megfelelő irányításával a gyár termelése elérte azt a mértéket, mely kielégítette a tavaszi hadjáratot megnyert honvédsereg lőszer- és fegyverigényét.³

Láhner György 1849. február 6-án felterjesztett jelentésére válaszulva Kossuth sérelmezte, hogy a termelés nem elegendő, és a kiadott puskacsövek és gyújtólyukak nem voltak kifúrva, így azok elsülni sem tudtak. Láhner február 14-én válaszolt: a rendkívüli akadályok ellenére 40.000 lökupaot tud gyártani naponta, és ezzel már kiérdemelte Kiss Ernő és Vetter Antal elismerését. A fegyverfúrás hiányáról szóló pletyka pedig csak rosszindulatú híresztelés, ezek a költözés miatt ki nem fúrt csövek lehettek.⁴

---

1 Magyar Országos Levéltár (= MOL) Az 1848/49. minisztérium Levéltára, Országos Honvédelmi Bizottmány 1848–1849. iratai (= H 2 OHB iratai). 1848:301/e.

2 Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. 1849. január 01–április 14. Szerk.: Barta István. II. köt. Bp., 1953. (Kossuth Lajos összes munkái XIV. = KLÖM XIV.)

3 A pesti és a nagyváradi fegyvergyárak működéséről és lőszertermeléséről, fegyvergyártásáról I. *RácZ Attila: A magyar hadsereg fegyverrel és lőszerrel való ellátása 1848 márciusától 1849 áprilisáig.* In: Levéltári Közlemények, megjelenés alatt.

4 MOL H 2 OHB iratai 1849:2079/e.

Alighogy elindult a termelés a nagyváradai üzemekben, már árulás vádjával illették a gyár munkásait. Február elején Mesterházy őrnagy jelentette, hogy a Nagyváradról szállított gyutacsos lőszer a megszokottnál gyakrabban nem sülték el. Kossuth azonnal értesítette erről a Hadügyminisztériumot, és utasította Lukács Dénes alezredest (február 7.), hogy a gyutacsgyártásban lévő hiányosságokat szüntesse meg, és a felelős művezető felelőségre vonását hatáskörébe utalta. Lukács február 10-én küldte el válaszáat az OHB elnökének, ezt Kossuth két nappal később kapta kézhez. Lukács leírta, hogy az eddig kiosztott lőszerket a hadifogoly osztrák tüzerek készítették, és ezek eddig raktáron voltak. A rossz lőszerket eddig azért nem válogatták ki, mert ezideig egyetlen hadtesttől sem jött panasz a hibás töltényekre. Most azonban már a honvéd tüzérség katonái készítik a gyutacsokat, és az általuk gyártott gyutacsok mind meg fognak felelni az elvárásoknak, és talán egy sem lesz, mely használhatatlannak bizonyul. Az ügy ez esetben vizsgálat nélkül, ezzel a jelentéssel lezárult.⁵

A munkások lázongásain kívül áprilisig semmilyen gyanú sem terelődött Nagyvárad munkásaira, ám az isaszegi csata (április 6.) után kipattant ügy egy időre megváltoztatta a nagyváradai vezetés életét. A tavaszi hadjárat említett csatájában Klapka György serege lőszerhiányra panaszkodva meghátrált, ugyanúgy mint a tápióbricskei csatában.⁶ A csata után kiderült, hogy a földön rengeteg elhagyott lőszer volt, melyeket alighanem Klapka katonái dobáltak el, hogy ne kelljen folytatniuk az előrenyomulást. A már ezzel is felbőszített Görgei ekkor kapta a hírt, hogy végre eljutott hozzá az égő Királyerdő miatt késő lőszerutánpótlás, mégsem tudják tovább folytatni a hadjáratot, mert a lőszerket közt hamisítottakat is találtak. Ezekben „közönséges útipor” volt, a „...homokkal vegyített töltények kiválogatása természetesen késleltette előrenyomulásunkat Gödöllőre...”⁷ Görgei azonnal követte az ügy kivizsgálását, melyet Kossuth el is rendelt. Április 13-án kelt nyílt rendeletében rögtönítélő széklet állíttatott fel Raksányi Imre katonai titkár vezetésével, aki e rendelet szerint akár meg is tizedeltethette volna az osztrák tüzereket, a vétkesek feladónak jutalmat ajánlhatott.⁸ Psotta Móric szerint is a lőszerhamisítást az 5. császári tüzérezred nagyváradai laboratóriumában dolgozó tüzérei követték el.⁹ A bizottság tagjai: Láhner tábornok, Raksányi Imre őrnagy, Friwisz Ferenc

5 Uo. 1849:1644/e. és 1849:1914/e. L. 2–3. sz. irat.

6 *Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben.* Bp., 1988. I. köt. 456–457. p.

7 *Görgey A.: i. m. II. köt. 9–10. p.*

8 KLÖM XIV. 871–872. p.

százados, Bély Lajos főhadnagy és Krenedics Ferenc hadnagy voltak, akik végigjárták a lőszerraktárakat és a lőszerkészítő műhelyeket. Ezzel egyidőben felkérték Mütter Ferencet, Nagyvárad városkapitányát, mondjon véleményt a hamisított töltetekben talált por anyagáról, származási helyéről. Az első bizottság tagjai közül Raksányi korábban a VII. hadtest tüzérparancsnoka, Krenedics Lukács Dénes segéd tisztje volt, míg Friwisz és Bély éppen egy-egy eljárás alól szabadultak, így talán érdekük volt a vizsgálat mielőbbi befejezése. A bizottság megállapította, hogy a lőporhordókban és a zsákokban talált lőpor megfelelő volt, ezután felbontott lőszeres hordóban is minden a legnagyobb rendben volt. Megvizsgálták a golyóöntést, és ekkor kiderült, hogy a Raksányi által hozott „bűnjelben” található golyó jóval kisebb, mint a honvédek által gyártottak, ráadásul kézzel metszettek és nem géppel vágottak voltak. Mütter Ferencnek ezzel egyidőben sikerült három hozzáértő nagyváradai polgárral bizonyíttatnia, hogy a lőszerekben talált fehér kvarcos homokot az üvegyártásban használták, ilyen anyag Nagyvárad közelében nem is található, hanem Nagybánya környékéről származhatott.

Ezek után mindkét bizottság számára nyilvánvalóvá vált, hogy — mivel a Nagyváradon dolgozó osztrák tüzérek magyar tiszték által voltak ellenőrizve, és magyar honvédről illet nem is feltételeztek — az ellenség csempészhette be a hibátlan lőszerek közé a hamisítottakat. Láhner április 15-én küldte el jelentését a Hadügyminisztériumnak, amely továbbította azt Kossuthnak,⁹ egy nappal rá Mütter is eljuttatta megnyugtató levelét a kormányzónak.¹⁰ Kossuth már április 17-én értesítette Görgeit a vizsgálat eredményéről,¹¹ megnyugtatta, hogy a hamis töltények nem Nagyváradról kerültek ki.

Alighanem gondatlanság, és nem szabotázs történt az alábbiakban vizsgált esetekben.¹² A Bánáti (V.) hadtest 58. zászlóaljának parancsnokához, Tóth András őrnagyhoz két jelentés érkezett ugyanarról az ügyről. Április 4-én a zászlóalj 5. századának parancsnoka, Boronkay Ferenc százados, április 10-én a zászlóalj ellátásáért felelős tiszt, Árpád József főhadnagy jelentette, hogy április 2-án a zászlóaljnak utalványoztak Nagyváradon egy hordót 6000 tölténnyel, egy ládát 2204

---

9 Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. 1849. április 15–augusztus 15. Szerk.: Barta István. Bp., 1955. (Kossuth Lajos összes munkái XV.) 88. p.

10 MOL H 2 OHB iratai 1849:5731/e., 1. 5. sz. irat.

11 Uo. 1849:5745/e., 1. 6. sz. irat.

12 Uo. 1849:5738/e., 1. 7. sz. irat.

13 Uo. 1849:5880/e., 1. 8–12. sz. irat.

lőkupakos és két ládát 2000 gyutacsos tölténnyel. De mire a kiosztásra került volna a sor, a hordóban már csak 3480 töltény volt, a többi helyet gyékénnyel pótolták ki. Természetesen kérték a parancsnokságot, hogy pótolják a hiányokat. Árpád József április 14-én újra értesítette a zászlóaljparancsnokságot, hogy az egy nappal korábban átvett 6000 gyutacs nélküli töltény közül 4032 hiányzott és csak 1968 volt a hordóban, a többi hely ugyancsak gyékénnyel volt kitöltve.

A vizsgált eseteknél jól megfigyelhető a hadtesten belüli döntésmechanizmus, akár a parancsok, kérések lépcsőit, akár az ellenőrzést tekintve. Az utalványozott löszereket átvette az „élelmezési tiszt”, természetesen egy hadnagy ellenőrzése alatt. Erről jelentést tett a zászlóaljparancsnokságnak az az élelmezési tiszt és annak a századnak a parancsnoka, melynek a löszert szánták. Ezáltal több szálon lehetett ellenőrizni a zászlóaljon belüli eseményeket. A zászlóalj parancsnoksága ezután jelentést tett a hadtestparancsnokságra, ahová eljutottak a zászlóalj parancsnokának felterjesztésével a hierarchia alsóbb szintjéről érkezett jelentések is. A hadtestparancsnokságon iktatták az iratokat, és ha a hadtestparancsnok az adott ügyről felterjesztést küldött az OHB-nak, a Hadügyminisztériumnak vagy (később) a kormányzóknak, a korábban érkezett felterjesztésekről is másolatot készített a hadtestparancsnok vezérkari segédje. Eképpen az adott felsőbb szerv vagy Kossuth pontosan értesülhetett az egész ügyről, a legapróbb részletekig elemezheték a döntések helyességét, kiadhatták a lehető legmegfelelőbb parancsokat.

Források

Az alábbiakban a nagyváradi vizsgálatok iratait közlöm. A forrásközlés során a jelenlegi helyesírás és központozás szabályait követtem, az egyes források egyedi stílusának megtartása mellett. A szövegközlésben a címezést és megszólítást rubrummal helyettesíttem. Az eredeti bekezdéseket megtartottam, viszont a sorok eredeti tagolását nem tartottam szükségszerűnek. A MOL H 2 5745/e sz. irat a közlésben megelőzi az 5738/e számút, mert előbb keletkezett. Az ugyanazon személyre, településre stb. vonatkozó lábjegyzeteket csak egyszer, az első említésnél használom. A neveket, mivel — egységes helyesírási szabályzat híján — a különböző iratokon különféle képpen szerepelhetnek, Bona Gábor által javasolt formában közlöm.¹⁴

---

14 Vö: *Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49-ben.* Bp., 1983. (a továbbiakban: *Bona*, 1983.). *Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai.* Bp., 1988. (a továbbiakban: *Bona*, 1988.) Ezúton szeretnék köszönetet mondani Bona Gábornak, aki legújabb ku-

1.

Debrecen, 1849. február 7.

**Kossuth Lajos, az OHB elnökének levele Lukács Dénes¹⁵ alezredesnek,
a Honvédelmi Minisztérium Tüzérségi Osztálya főnökének¹⁶**

Ellenség előtt állott¹⁷ egyik csapatunk vezére legközelebről hozzám intézett jelentésében az többek közt arra lőn figyelmesse, miként tüzeink dacára annak, hogy gyutacsai gyakran nem sülték, mégis igen viselték magokat.

E jelentést amint egyrésztől örvendetes, mert tüzeink érdemeit kiemeli, úgy másrészt igen kedvetlenítő, minthogy azt hagyja sejtennem¹⁸, hogy a gyutacsgyártásban oly hiányoknak kell létezniök, melyeknek mielőbbi kijavításáról gondoskodni kell.

S e gondoskodást¹⁹, az illető művezetőnek feleletre vonatását alezredes Úrra bízom, remélvén hogy hasonló panaszokra nem adandja magát elő többé alkalom.

---

tatásait osztotta meg velem, valamint Csikány Tamásnak és Hermann Róbertnek, akik jelentősen segítették munkámat.

15 Lukács Dénes (1816–1868), honvéd ezredes. 1830-tól a cs. kir. hadseregben szolgált, bombázkari őrmester, az 5. tüzér ezred budai iskolájának tanára, 1848. április végétől hadnagy. 1848 májusától az Országos Nemzetőri Haditanács beosztott tisztje. Augusztus 24-től honvéd tüzér főhadnagy, tüzérségi előadó ugyanitt. Szeptember 28-tól százados, a honvéd tüzérség szervezője. Október 19-től őrnagy, a tüzérségi osztály főnöke az Országos Nemzetőri Haditanácsnál, majd a Honvédelmi Minisztériumban. E beosztásban 1849. január 28-tól alezredes. Május 28-tól ezredes, a honvéd tüzérség főparancsnoka Nagyváradon. Világosnál esett fogásba. Aradon 16 évi várfogságra ítélték. 1856-ban kegyelmet kapott. *Bona*, 1983. 225. p.

16 MOL H 2 OIH iratai 1849:1644/e.

17 Az eredetiben itt „csapataink” szó áll kihúzva.

18 Itt eredetileg „tapasztalnom” állt, de javították.

19 Itt az eredetiben „az illetőknek lehe” kihúzva.

2.

Debrecen, 1849. február 7.

**Kossuth Lajos, az OHB elnökének levele Mészáros Lázár
hadügyminiszterhez²⁰**

Mesterházy Őrnagy²¹ ezennel ide visszarekesztett jelentésével azon pontját illetőleg, melyben a gyucsák gyakran el nem süléséről teszen említést, értesítem a hadügyminisztériumot, hogy e tárgyban Lukács alezredeshez rögtön elbocsátám figyelmeztető rendeletemet aziránt, hogy a gyucsák gyártásánál ezen tapasztalt hiányok megbüntetéséről gondoskodni szigorú kötelességének.

3.

Nagyvárad, 1849. február 10.

**Lukács Dénes alezredes, a Honvédelmi Minisztérium Tüzérségi Osztálya
főnökének jelentése Kossuth Lajosnak, az OHB elnökének²²**

A Honvédelmi Bizottmány elnökének 1641/e szám alatt kelt felsőbb rendelete következtében alázatos tisztelettel jelentetik, miszerint azon gyucsákat, amelyek mindeddig a seregnél használtattak, az osztrák tüzérek készíték, s hogy rosszak voltak, annak lehet tulajdonítani, mivel le voltak téve, mivel pedig mind addig egyetlen táborból sem jött e tárgyban a főparancsnoksághoz jelentés, e végből a bajt nem orvosolhattam. Azonban jelenleg a gyucsák készítése szinte a honvéd tüzérség által történik, s meg van győződve a főparancsnokság, hogy a honvéd

---

20 A MOL H 2 OHB iratai 1849:1644/e szám alatt.

21 Mesterházy István (1811–1854), honvéd ezredes. 1831-től hadfi a 32. gyalogezrednél. 1832–37-ig nemesi testőr, 1846-tól alszázados a 6. vértess ezredben. 1848. július 9-től nemzetőr őrnagy Heves megyében. Szeptembertől egy hevesi-mezőtúri önkéntes lovascsapat parancsnoka az aradi ostromseregben, majd a tiszai védvonalon (Cibakházán). 1849. március 1-jétől alezredes, az 1. huszárezred parancsnoka. Április 25-én a 3. osztályú katonai érdemjellel tüntetik ki. Május 25-től ezredes, az 1. huszárezred és az 1. hadtest lovashadosztályának parancsnoka a világosi fegyverletételig. Aradon 18 évi várfoogságra ítélték. 1853-ban kegyelmet kapott. *Bona*, 1983. 235. p.

22 MOL H 2 OHB iratai 1849:1914/e.

tüzérek által készített gyucsák közül talán egy sem fog találtatni, amely a kívánt eredménynek meg nem felelne.

4.

Debrecen, 1849. április 17.

**A Hadügyminisztérium felterjesztése Kossuth Lajosnak,
Magyarország kormányzójának²³**

Láhner tábornok úrnak²⁴ a tölték készítésében történt visszaélés megvizsgálására kirendelt választmány eljárásáról tett jelentése másolatban mély tisztelettel közöltetik az ország kormányzójával.

5.

Nagyvárad, 1849. április 15.

**Láhner György tábornok, a Felfegyverzési Osztály főnökének
jelentése a Hadügyminisztériumnak**

Folyó hónap 15-én reggel, az alulírott, továbbá Raksányi őrnagy úr²⁵ és a Friwisz Ferenc százados²⁶, Bély Lajos főhadnagy²⁷, és Krenedics Ferenc hadnagy²⁸ urak-

---

23 Uo. 1849:5731/e. 1849. április 15-én Mészáros Lázár — immár végleg — lemondott hivataláról. Kossuth Lajos április 16-án Görgei Artúrt kérte fel a tárca feladatainak ellátására. Görgei május 8-án vállalta el a posztot. *F. Kiss Erzsébet*: Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. Bp., 1987. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság és Hivaltörténet 7.) 361–369. p.

24 Láhner György (1795–1849), honvéd tábornok. 1812-től hadfi, 1844-től őrnagy, a 33. gyalogezred 3. zászlóaljának parancsnoka. 1848 nyarán részt vett a délvidéki harcokban. Október 12-től honvéd alezredes, fegyvertári főfelügyelő Budán. November 28-tól e beosztásában ezredes, majd a Honvédelmi Minisztérium tüzérségi és felfegyverzési osztályának vezetője. Ugyanezen beosztásában 1849. február 17-től tábornok. 1849. június 11-én Kossuth Lajos 2. osztályú katonai érdemjellel tüntette ki. Világosnál esett fogságba. Aradon kötél általi halára ítélték és kivégezték. *Bona*, 1983. 217–218. p.

25 Raksányi Imre (1818–1849), honvéd őrnagy. Az olmützi katonaiskolán végzett. 1836-tól hadfi az 5. tüzérezrednél. 1846-ban Bécsben Szövétnek címen kiadta az első magyar nyelvű katonai szaklapot, 1848 tavaszán őrmester a bombászknárnál Budán. 1848. szeptember 14-től honvéd

ből alakított bizottmány meglátogatták a nagyváradi várban lévő tüzerlő szertárat²⁹, miszerint mindenekelőtt a tüzérségi lőszereket megvizsgálhassák.

Minden a legjobb rendben és pontosan elrakva találtatott. A 2dik raktárban 2 lőporhordót bontottunk föl, a zsákokban lévő lőport³⁰ megvizsgáltuk, egy 3dik gyalogsági éles töltényekkel rakott hordót is feltörettünk, s mindezekben a legnagyobb rendességet tapasztaltunk.

Ezután megtekintettük a golyóknak, töltényeknek begöngyölését a templomban³¹, s végre elmentünk a laboratóriumba³², hol a töltények lőporral töltetnek meg.

---

tüzér hadnagy, november 18-tól főhadnagy és ütegparancsnok a feldunai hadtestben. December 2-től százados. 1849. április 17-től őrnagy, a 7. hadtest tüzerparancsnoka. Később Kossuth katonai irodáján teljesített szolgálatot. A temesvári csatában hősi halált halt. *Bona*, 1983. 277. p.

- 26 Friwisz Ferenc (1817–1896), honvéd őrnagy. A bécsi bombászkarik iskolán végzett. 1837-től hadfi az 5. tüzer-, 1848. április 7-től hadnagy a 12. gyalogezredben. Szeptember 13-tól honvéd tüzer hadnagy, ütegparancsnok a Jellačić elleni seregben. Október 19-től főhadnagy, November 18-tól százados ugyanitt. Decembertől a felső-tiszai hadtestben szolgált. 1848 januárjától a tokaji Tisza-híd indokolatlan felégetéséért hadbírószági vizsgálat alatt állt. Májustól a gyulafehérvári ostromsereg tüzer parancsnoka. Július 31-től őrnagy. Aradon 16 évi várfogságra ítélték. 1856-ban kegyelmet kapott. *Bona*, 1983. 151–152. p.
- 27 Bélydy (1835-ig Stradcl) Lajos (1820–1896), honvéd főhadnagy. 1835-től hadfi az 5. tüzerredben. 1842-ben szökés miatt áthelyezték a 2. helyőrségi zászlóaljhoz. Ismét megszökött és beállt a 6. huszárezredhez. 1848. június 5-én lopásért lefokozták. 1848 novemberében hadnagy lett a honvéd tüzérségnél. 1849. január 1-jétől főhadnagy. Április végétől a 14. gyalogüteg parancsnoka a felső-magyarországi (IX.) hadtestben. Lugosnál tette le a fegyvert. 1850. augusztus 31-én sorozóbizottság elé került, de nem sorozták be. 1853-ban szervezkedés vádjával letartóztatták, de bizonyíték hiányában elengedték. 1861/62: az olaszországi magyar légiónál szolgált. *Bona Gábor* szíves közlése.
- 28 Krenedics Ferenc (1829–1891), 1848: a győri jogakadémia végzős hallgatója. 1848 szeptemberében köztitv az önkéntes nemzetőrségnél. Ivánka őrnagy alatt részt vett a Jellačić elleni harcokban. Később átlépett a honvéd tüzérséghez. Tüzmester, 1849. február 6-tól hadnagy. Végül főhadnagy és Lukács Dénes tüzérezredes segédtiszte. 1850-ben besorozták a 39. gyalogezredbe. *Bona Gábor* szíves közlése.
- 29 Tüzérlő szertárak: a raktárak a fehér apácák zárdájának iskolai helyiségeiben voltak. *Gelich Richárd*: Magyarország függetlenségi harca 1848/49-ben. Bp., é. n. II. köt. 219. p.
- 30 A szabadságharc magyar hadseregében nem volt egységesítve a lőporos hordók és zsákok nagysága.
- 31 A templomban és a vár kazamatáiban zajlott a lőszergyártás. *Gelich R.*: i. m. II. k. 219–220. p.
- 32 A laboratórium és a műhelyek a papnevelde épületében voltak. *Uo.*

Szigorú vizsgálatot tartottunk itt is, honvédek és osztrák tüzerek³³ dolgoznak ez helyen vegyesen, magyar tüzér fő- és altisztek folyvásti felügyelete alatt. Lehetetlenségnek bizonyult itt be, hogy a töltényekbe homok öntessék, lehetetlen ez annál inkább, mert a sok magyar felügyelő és az osztrák tüzereknek a honvédekkel vegyesen kevert foglakodása mellett, az ily iszonyúan vétkes merénynek azonnal észre kellett vésztetnie.

Szemle alá került ezentúl a fegyvergolyó öntés, hol a mi golyóink mértékét és készítési módját hasonlítottuk össze azon golyókéval, miket Raksányi őrnagy úr, mint bűnjelt hozott magával, kitűnt, hogy a homokfövennyel töltött, s a legnyomorultabban göngyölt töltényben talált golyó egészen régi, a miénknél sokkal kisebb³⁴, és ahelyett hogy géppel vágatott volna el, késsel metszett volt, következőleg, hogy teljességgel el nem lehet, miképpen a nagyváradi lőszertárból került volna az ki.

Csak valamely gonosz ember készíthette és útközben dughatta a többi göngyölök közé ama rossz töltvényt, a leggaládabb leggyalázatosabb szándékkal.

Naponkint van alkalmam a laboratóriumot megszemlélni, és teljes meggyőződéssel állíthatom, hogy a szigorú fölvi vizsgálat mellett, melyet Lukács alezredes úrtól lefelé a magyar tüzér tiszt urak gyakorolnak, ily fölötté vétkes csempészség el nem követhetik.

Raksányi őrnagy úr a magas minisztériumtól nyert kiküldetésnél fogva, mint a bizottmányok részére³⁵, maga is meggyőződést szerzett magának a föllebbiekről, és saját részéről is körülményes jelentést teend.

---

33 Az 5. cs. kir. tüzérezred 1000 embere. Itt dolgozott még pl. a 2. oláh határőrezred főtisztja kara, legénysége is.

34 A magyar hadsereg honvédfegyverei közül a legtöbbet használt az 1842M gyutacsos puská volt. Ennek csőátmérője 17,6 mm, golyója 15 mm átmérőjű ólomgolyó volt. Papírtölténye a golyót és az egy lövéshez kiadagolt 8,8 g tömegű puskaport tartalmazta. *Barczy Zoltán–Somogyi Győző: A szabadságharc hadserege.* Bp., 1986. 89. p. Gyalogsági lőfegyverek közül használták az 1798M franciakövés rendszerű, 1807M, 1818M, 1838M típusú puskákat.

35 Az OHB-nak.

6.

Nagyvárad, 1849. április 16.

Mütter Ferenc,³⁶ nagyváradai városkapitány nyilatkozata
a hamisított töltényekről³⁷

Nagyváradai tüzér főparancsnokság nevében mai, alább megnevezett napon, felkértünk aziránt, hogy Komlóssy Pál tüzér hadnagy³⁸ által előnkbe mutatott lila szín porral vegyített töltést megvizsgálván, adjunk bizonytságot arról, hogy tudomásunk szerint városunk határán ily nemű előmutatott por található-e?

Mely ebbeli megkeresés folytán nagyváradai üveggyáros Ámánt Jánost, kereskedő Heinrich István, s gyógyszerész Molnár Józsefet előnkbe hivatván, valamint ezek, úgy mi is állítjuk, hogy városunk határán ily nemű előmutatott por éppen nem található, hanem Ámánt János üveggyáros azt állítja, miképp Nagybányán létezik ily nemű, s ily színű fővény porozó³⁹, sőt nagyobb bizonytságnak okáért hivatkozik debreceni üveges Radeczki Jóséfre, kinek boltjában ily agyagú porond por, mely részére Nagybányáról szállított, mostan is létezik, úgy Heinrich István fűszeres állítja, hogy Gömör Megyében léteznek hasonló fővény porzók.

Végre bővebben megvizsgálván, mi is az előmutatott por, úgy Ámánt János is, úgy látjuk hogy ezen por üveggyárakban használni szokott valóságos békasópor⁴⁰, mely a közte látható főzött bersennel festett lila színre.

Melynek erősségére kiadtuk városunk kapitányi hivatal⁴¹ pecsétjével megerősített bizonyítványunkat.

---

36 Mütter Ferenc (1831–1914), 1848 nyarán Bihar megye mozgósított nemzetőr zászlóaljával őrmesterként részt vett a bánági harcokban. November 24-től hadnagy, 1849. márciustól főhadnagy az 55. honvéd zászlóaljnál Erdélyben. Június elején áthelyezték a Kolozsvárot alakuló „27. honvéd zászlóalj tartaléka” zászlóaljhoz. Július 17-től százados ugyanitt. A segesvári csatában súlyosan megsebesült és fogságba esett (július 31.). Három évre besorozták a császári hadseregbe. *Bona*, 1988. 426. p.

37 MOL H 2 OHB iratai 1949:5745/e.

38 Komlóssy Pál (?–1896), 1848 őszén állt be a honvéd tüzérséghez. Tüzmeister, december 9-től hadnagy a feldunai hadtestnél. 1849. július 12-től főhadnagy. Augusztus elején ütegparancsnok Radnán, illetve Lippán. *Bona Gábor* szíves közlése.

39 Fővény porozó: homokos, apró kavicsos por.

40 Békasópor: kisebb, rendszerint fehér kavics, kvarc.

41 A „Kapitányi hivatal” utólag volt beékelve.

Mi alól írtak is, mint régi váradi Lakosok⁴², úgy tudjuk, hogy a váradi határon ilyen természetű és színű por vagy porond nem található. Kält⁴³ mint feljebb Hodossy Miklós⁴⁴ sk. kormánybiztos, Thurzó Dávid, Klohufinthy János⁴⁵.

7.

Debrecen, 1849. április 17.

Kossuth Lajos, Magyarország kormányzójának levele Görgei Artúr tábornoknak, a magyar főszereg parancsnokának⁴⁶

A Gödöllőn felfedezett hamisított töltények Nagyváradon, az ottani laboratóriumban megvizsgáltatván, azok egészen idegenszerűeknek találtak. A bennök foglaltatott homok is valamely üvegesnél vásárolt festett porzó⁴⁷, s így a hamisítás nagyban nem űzöttetett. Ez, valamint a nagyváradi laboratóriumban talált legnagyobb rend, tábornok urat és a hadsereget tökéletesen megnyugtathatja. Különbözik minden hordó nagy rakasz tartalékjának tetején, egy cédulán fel szokott jegyezve lenni annak neve, ki a tartalom iránt felelős. Hasonló esetben tehát a hiba felfedezője azt nyomozás végett azonnal jelentse fel.

Mesterházi ezredes úr jelentést tett ide 260 mázsa repesztő porról⁴⁸, melyet Witeltsbach százados úr⁴⁹ Léván elfogott. Tessék ebből, annak levonása után, mi magá-

42 Ez a bekezdés az eredeti iraton külön oszlopban és más kéz írás.

43 Kelt, németes írással.

44 Hodossy Miklós, 1848. november 17-től az erdélyi hadsereg mellé rendelt főkormánybiztos. *Kovács Endre*: Bem József. Bp., 1954. 293. p. és A szabadságharc fővárosa Debrecen. 1849 január–május. Szerk.: Szabó István. Debrecen, 1948. 121. p.

45 Bizonytalan olvasat.

46 MOL H 2 OHB iratai 1849:5738/e. Görgei (Görgey) Artúr (1818–1916), honvéd tábornok. Az új főparancsnok Vetter altábornagy súlyos megbetegedése után ideiglenesen átvette a négy hadtestből álló főszereg, a Feldunai hadtest parancsnokságát (március 30.). *Bona*, 1983. 161–162. p.

47 Ti. a békasópornak nevezett kvareszemcsés por.

48 Repesztő por: Robbanó lőpor. Más összetételű volt az a lőszer, amely a gránátba és más, amely az ágyúcsőbe került.

49 Wittelsbach, Otto (1825–?), honvéd százados. Katonai nevelőintézetben végzett. 1842-től közvitész, 1847-től őrmester az I. császári huszárezredben. 1848 nyarán ezredével a szerb felkelők ellen harcolt, majd besorolt a honvédseregbe. November 9-től hadnagy, 1849. január 9-től

nak a hadseregnek netán szükséges, 150 mázsát Szomolnokra, az ottani bányahivatalnak, a többit pedig Debrecenbe a Pénzügyminisztériumba elküldetni.

8.

Ó-Arad, 1849. április 18.

**Gr. Vécsey Károly tábornok⁵⁰, az V. hadtest parancsnokának felterjesztése
Kossuth Lajoshoz, Magyarország kormányzójához⁵¹**

Igen nagy megütközéssel kelle már több ízben tapasztalnom, hogy a harci működésekre legjobban megkívántató lőszer, nem tudom, vétkes gondatlanságból vagy szántszándékos akaratból, mi e jelen időben irtózatoss bűn, csak papiroson szolgáltatik ki, mert a befenekelt lőszerrel hordókra a mennyiség ugyan nagy betűkkel írva van, de fele helyett szalma vagy gyékénnyel van kipótolva, másik felének pedig egyharmada üres hüvelyek lévén, tehát az egész mennyiségből, mint már a 97-ik szám alatt felterjesztésbe ki levén fejtve — ezen tisztelettel megkérem a Tisztelt honvédelmi bizottmányt, ezen hanyagságot elintézni, és felőle rendelkezni kegyeskedjék. Ide melléklek, az 58-ik honvéd Zászlóalj⁵² e tárgyban jelentését.

---

főhadnagy, később alszázados. Alakulatával 1848 végéig a délvidéki, majd a főhadszíntéren az I. hadtestben szolgált. Az április 26-i komáromi csatában 3. osztályú érdemjellel tüntetik ki. Világosnál esett fogságba. *Bona*, 1988. 663. p.

50 Vécsey Károly (1807–1849), honvéd tábornok. A bécsi Theresianumban végzett. 1820-tól hadfi az 5. dragonyos, 1848 tavaszától őrnagy a 2. huszárezredben. 1848 májusától részt vett a délvidéki harcokban. Október 12-től honvéd ezredes, a szabadságharchoz csatlakozott 2. huszárezred parancsnoka, egyben hadosztályparancsnok a bácskai hadtestben. December 12-től tábornok. 1849. január közepén távozásra kényszerítette áruló parancsnokát, gróf Esterházy Sándor tábornokot, és a bácskai csapatok főparancsnoka lett. Március 5-én Damjanich hadosztályával együtt fényes győzelmet aratott Szolnoknál, 3. osztályú érdemjellel tüntették ki. Április 7-től az Aradot és Temesvárt ostromló V. hadtest parancsnoka. Május 28-án megkapta a katonai és polgári érdemjel 2. osztályát. Június 27-én megadásra kényszerítette Arad császári várőrségét. Az elvesztett temesvári csata után Görgei fegyverletétele hírére csapatait Borosjenőre vezette, és feltétel nélkül kapitulál a cári fősereg előtt (augusztus 20.). Aradon kötél általi halálra ítélték és kivégezték. *Bona*, 1983. 330. p.

51 MOL H 2 OHB iratai 1849:5880/e. Vécsey még ekkor is az OHB-nak címezte levelét.

52 Vécsey Károly gróf hadtestparancsnoksága alá rendelt Bánáti (V.) hadtest Tóth András őrnagy által vezetett 58. honvéd zászlóalja. Az országgyűlés 1848. december 25-én felhívta a törvény-

9.

Ó-Arad, 1849. április 4.

**Boronkay Ferenc százados⁵³ jelentése Tóth Andrásnak,⁵⁴
az 58. honvéd zászlóalj parancsnokának⁵⁵**

A fenebbi század e folyó hó 2-án Árpád József főhadnagy Úrnak⁵⁶ 6000 éles töltést, 5000 nagy, s 1000 kislőkupakokat nyugtatványozott. A fenn nevezett főhadnagy Úr, a Századnak egy befenekelt hordót általadván, melyben csak 3480 éles töltések találtak, melyek az aláírt, s Győri hadnagy Úr⁵⁷ jelenlétében, a legénységnek ki is osztattak. A nyugtatványozott lőkupakok a Századnak még eddig nem szolgáltatott ki. Megkéretik a Zászlóalji parancsnokság, hogy intézkedni kegyeskedjék, hogy még a követelendő 2520 éles töltések, s 5000 nagy s 1000 kis lőkupakok, melyek most elkerülhetetlenül szükségesek, a Századnak mentül hamarabb kiszolgáltassanak.

---

hatóságokat, hogy a hátralévő újoncokat azonnal indítsák Pestre, ahol felszerelik őket. 1848 fordulójáig 53 honvédzászlóalj alakult. Az úgynevezett „számfeletti” hátralékos arad megyei újoncokból alakult az 58. honvédzászlóalj. *Barczy Z.–Somogyi Gy.*: i. m. 100. p.

- 53 Boronkay Ferenc (1821–1874), honvéd százados. 1847-től őrmester a 37. Máriássy gyalogezredben. 1848 nyaratól ezrede 3. zászlóaljával a délvideki magyar seregben szolgált. Szeptember 27-től hadnagy a 30. honvédzászlóaljban. 1849. január 15-től főhadnagy az 58. honvéd zászlóaljnál. Február 1-jétől százados és zászlóalja 5. századának parancsnoka a Bánáti (V.) hadtestben. *Bona*, 1988. 130. p.
- 54 Tóth András (Endre) (1802–?), honvéd alezredes. 1848 áprilisától alhadnagy a 4. helyőrségi zászlóaljnál Spalatóban. Június 19-től főhadnagy a 4. honvédzászlóaljnál. Október 10-től százados a 30. honvéd zászlóaljnál, december 28-tól őrnagy, az 58. honvéd zászlóalj parancsnoka. 1849 márciusától egyben dandárnok az 5. hadtestben, augusztus 10-től alezredes. Aradon 16 évi várfoogságra ítélték, 1856-ban kegyelmet kapott. *Bona*, 1983. 320–321. p.
- 55 MOL H 2 OHB iratai 1849:5880/e számú irathoz csatolva.
- 56 Árpád József (1824–?), 1848 őszétől a 30. honvédzászlóaljnál szolgált, őrmester. 1849. január 16-tól főhadnagy az 58. zászlóaljnál a bánátsági (V.) hadtestben a borosjenői fegyverletételig. 1850. március 9-én besorozták a 37. gyalogezredbe. *Bona Gábor* szíves közlése.
- 57 Győri Sámuel (1826/27–?), 1845-től köztívész, 1848. május 17-től tizedes a 37. Máriássy gyalogezredben. 1848 nyarán ezrede 3. zászlóaljával a szerb felkelők ellen harcolt. Október 23-tól őrmester az alakuló 30. honvédzászlóaljnál. Később áthelyezték az 58. zászlóaljhoz. 1849. március 16-tól hadnagy ugyanitt a bánátsági (V.) hadtestnél. Július 27-én 3. osztályú katonai érdemjellel tüntették ki. 1849. november 11-én besorozták az 59. gyalogezredhez. *Bona Gábor* szíves közlése.

Eredetijével megegyezőnek bizonyítom [dátum]. Vezérkari segéd s őrnagy Przyemski⁵⁸.

10.

Mikalaka⁵⁹, 1849. április 10.

Árpád József főhadnagy, élelmezési tiszt jelentése Tóth Andrásnak,
az 58. honvéd zászlóalj parancsnokának⁶⁰

A fent nevezett Zászlóalj 5-ik Százada parancsnokától a Zászlóalji parancsnok-sághoz intézett, s onnan hozzám kiadott abbeli jelentése folytán, hogy az általa nyugtatványozott szükségelt töltények s lőkupakok, vagy éppen nem, vagy tetemes kevesebb mennyiségben szolgáltatnak volna ki általam, bátor vagyok magam igazolási tekintetéből kinyilatkoztatni, hogy én a fennebb nevezett Század parancsnoka nyugtatványára a szükségletet magába foglaló nyugtatványt elkészítve, utalványozás végett, a Magyar hadsereg 5-ik hadosztály főparancsnoka Gr. Vécsey Tábornok Úrhoz elküldém. Ez utalványra a lőszerfelügyelő Tiszt Úr átadott egy fenekelt hordót 6000, s egy ládát 2204 tölténnyel, s ugyancsak egypár ládát 2000 gyutacsos töltényekkel. Ez összevből a fent nevezett 5-ik Század nyugtatványára, a kért 6000 éles töltény, a befecnekelt hordóban épp annyi lévén, hordóstul együtt átadatott. Azonban az ide mellékelt jelentés nyomán kitűnt, miszerént a felbontás s kiosztás alkalmával a hordóban csak 3480 töltény találtatott, azon alul gyékénydarabokkal, lévén a hordó üressége kipótolva, mit is a kiadatásnál jelen volt hadnagy Győri Úr a jelen volt többi egyénnel világosan bebizonyítani is tudja. A lőkupakokra nézve pedig megjegyzendő, azok a töltények kivitelekor, még N.-Váradról meg nem érkezvén, ki sem is adathattak, ki véve a kis lőkupakokat, mellyel mindez ideig az Ó-Aradi tábori lőszertárban éppen nem kaphatók. Mely nyilatkoza-

---

58 Przyemski, Julian (1821–?), honvéd alezredes. Kilépett cs. kir. hadnagy (1839–43). 1848 novemberétől dandár segédtiszt Perczel seregében. December 14-től honvéd főhadnagy előbbi beosztásában. Később százados, 1849. január 24-től őrnagy és Vécsey tábornok főadjutánsa. A szolnoki csatában 3. osztályú katonai érdemjellel tüntették ki (március 5.). A hó végétől dandárnok az 5. hadtestben, június 27-től alezredes. Július közepén áthelyezték a lengyel légióhoz. A szabadságharc után emigrált. *Bona*, 1983. 272. p.

59 Mikalaka (Arad megye) Arad része, ma Miclaca (Románia). Ebben és más korabeli szövegekben Mikalalaként szerepel.

60 MOL II 2 OHB iratai 1849:5880/e számú irathoz csatolva.

tom, s illetőleg jelentésem nyomán, bátor vagyok a fennevezett Zászlóalji parancsnokságát az iránt megkérni, lenne kegyes, a nem tudom, a tőltényeket bepakoló gondatlansága vagy mi más okból történt tőlténybeli hiány kipótolását meghagyó rendeletet, a nevezett utalványozó Tábornok Úrtól kieszközölni, ki is illő tisztelettel maradtam a fenn nevezett Zászlóalji parancsnokságnak alázatos Szolgája Árpád József M. k. Főhadnagy élelmezési tiszt.

Eredetijével megegyezőnek bizonyítom [dátum]. Vezérkari segéd s őrnagy Przyiemski.

11.

Mikalaka, 1849. április 14.

**Árpád József főhadnagy, élelmezési tiszt jelentése Tóth Andrásnak,
az 58. honvéd zászlóalj parancsnokának⁶¹**

Folyó 13-ról kelt, s a több lőszer szükségletek közt 6000 gyutacs nélküli tőltényről szóló nyugtatványommal — mely is az 5-ik hadosztály Főparancsnoka, G. Vécsey Tábornok úr által utalványozva volt — a fenn nevezett zászlóaljbeli egyik zászlóst, Aranyosi Lászlót a kért lőszer átételére megbíztam. Megérkezteből, a századok szükségleteit kielégítendő, a hozott két befenekelt hordót, igen nagy megütközéssel kellett tapasztalnom, ez alkalommal, és pedig már most másodikban, hogy a harci működésekre egyik fő megkívántató eszköz a lőszer — nem tudom vétkes gondatlanságból vagy szándékos akaratból, mi jelen időben irtózatossz bűn — csak írásban, nem pedig valóság szerint szolgáltatik ki. Mert a befenekelt lőszerhordókra rá van nagy betűkkel írva a bent foglaltató tőlténymennyiség, holott felbontáskor alig fele vagy egyharmada található. Jelenleg is felbontásra általam a gyutacs nélküli tőltényt rejtő hordó felől nagy mennyiségű gyékénycsomó s abból csak egyszázhatvanegy pakli⁶² nagy, 1968 tőltény találtatott, mely összevge a századok szükségletének egyharmadát sem fedezheti. Azért is egész tisztelettel bátor vagyok a Zászlóalji parancsnokságot aziránt megkérni, hogy ezen harcias időben sokszor helyrehozhatatlan bajt okozható rendetlenség meggátlására kegyeskednék erélyes fellépése által oda munkálni, hogy a fegyverekhez megkívántató mindenféle lőszer valósággal kiszolgáltassanak, s a nyugtatványban foglaló

61 MOL II 2 OHB iratai 1849:5880/e számú irathoz csatolva.

62 164 pakli, azaz 164 csomag.

mennyiséghez képest a tapasztalt hiány kipótlására 4032, nem különben a f. évi április 2-án kelt nyomtatvány szerint még, kérem, adott 2554 töltény⁶³ haladék nélkül a Z. Alj szükségére kiszolgáltassék.

Eredetijével megegyezőnek bizonyítom. Arad, 1849. április 18. Vezérkari segéd, s őrnagy Przyemski.

12.

Mikalaka, 1849. április 15.

Tóth András, az 58. honvéd zászlóalj parancsnokának levele gróf Vécsey Károlynak, az V. hadtest parancsnokának⁶⁴

Kötelességemnek ismerem tisztelt Tábornok és Főparancsnok Úrnak feljelen-teni az ide mellékelt jelentésekből kiderülő visszaéléseket, melyek töltények⁶⁵ kiszolgáltatásánál tapasztaltatnak. Kérem a tisztelt Főparancsnok urat, méltóztassék hathatós intézkedése által e visszaéléseket megszüntetni, s a Zászlóaljnak a hiányzó töltényeket utalványozni. Láttam Bergman Alezredes⁶⁶ m. k.

Eredetijével megegyezőnek bizonyítom Arad, 1849. április 18. Vezérkari segéd s őrnagy Przyemski.

---

63 Az 5880/e szerint még 2520 darab.

64 MOL H 2 OIB iratai 1849:5880/e számú irathoz csatolva.

65 A „töltények” előtt az eredeti iraton egy áthúzott „s” van.

66 Bergmann, Josef (1807–1849), honvéd ezredes. A bécsújhelyi katonai akadémián végzett. 1826-tól zászlós, 1847 végén főzászlós az 52/3. gyalogezrednél. Zászlóaljával 1848 nyarán részt vett a délvidéki harcokban. November 29-től alezredes, dandárnok az aradi ostromsereg-nél, majd az 5. hadtestben. 1849. június 27-től ezredes, július 1-jétől az aradi várórség csa-patparancsnoka a fegyverletételig (augusztus 17.). Vizsgálati fogságban halt meg Aradon. *Bona*, 1983. 207. p.

HERMANN RÓBERT

GÖRGEI ARTÚR ÉS CSÁNY LÁSZLÓ LEVELEZÉSE¹

I. KÖZLEMÉNY

Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc sajátos intézményei közé tartozott a kormánybiztosság rendszere. Az intézmény végigkíséri a másfél év történetét és a forradalmi közigazgatás alkotása volt. 1848 szeptemberéig a végrehajtó hatalom és a helyi közigazgatási szervek közötti kapcsolattartást szolgálta, a Batthyány-kormány lemondása után pedig — a végrehajtó hatalom átalakulásából következően — a törvényhozó és a végrehajtó hatalom egyaránt részt vett kialakításában. Eredetében és súlyában jelentősen különbözött mind feudális kori előzményeitől, mind a francia forradalom kormánybiztosi intézményétől.

Ennek egyik fajtája a mozgó hadseregek mellé kirendelt kormánybiztosság volt. Kialakulása 1848 júniusában, a délvidéki harcok, illetve a drávai védvonal megszervezése során kezdődött meg. Csány László, a Zala megyei reformellenzék kiemelkedő tagja, 1848. június 2-ától töltötte be a dél-dunántúli megyék kormánybiztosi tisztét, majd Jellačić csapatainak szeptemberi betörése után lényegében a dunántúli hadsereg mellé kirendelt kormánybiztosként működött. Csány volt az első a kormánybiztosok között, aki de facto nem egy terület felett, hanem egy hadsereg mellett látta el a végrehajtó hatalom politikai képviselőjét. Az 1848. októberi alsó-ausztriai hadjárat és schwechati vereség után az Országos Honvédelmi Bizottmány ismét egy megadott területre, az északnyugat-dunántúli és a nyugat-felvidéki megyékre terjesztette ki Csány biztosi hatóságát, ám emellett továbbra is megmaradt az e terület védelmét ellátó feldunai hadtest melletti politikai ellenőrző szerepe. A határvédelem és hadseregszervezés másfél hónapja, majd a dunántúli visszavonulás három hete során Csány mindvégig napi kapcsolatban volt a feldunai hadtest november 1-jén kinevezett új fővezérével, Görgei Artúr vezérőrnaggyal.²

Csány először valószínűleg Batthyány Lajos miniszterelnök 1848. szeptember 13-i leiratában találkozott Görgei nevével. Ebben a miniszterelnök arról értesítette,

---

1 A forrásközlemény az OTKA F 013416. kódszámú, Görgei Artúr 1848–49-es iratainak összegyűjtését célzó pályázati támogatásával készült. A levelezés II., befejező része a Fons következő számában jelenik meg.

2 Csányra l. *Barta*, 1952. és *Molnár*, 1990.

hogy utasította az önkéntes mozgó nemzetőrség parancsnokait, köztük Görgeit, hogy csapataikkal induljanak meg Nagykanizsa felé. A szeptember végi–október eleji hadműveletek során Csány szinte naponta kapott újabb és újabb híreket a Görgei vezette Csepel-szigeti és Duna-melléki erők működéséről. Első személyes találkozásjukra csak 1848. október 13-án vagy 14-én került sor, amikor Görgei a lajtai táborba érkezett, hogy immáron frissen kinevezett ezredesként részt vegyen a Jellačić elleni hadműveletekben. Görgei emlékirata szerint Csány a találkozó alkalmával röviden végzett vele: „Magaviseletével, egész lényével kivált a magyar forradalom valamennyi polgári államférfia közül: bizalmat gerjesztő, s egyszerűsmind tiszteletet parancsoló ember volt. Ezek a tulajdonságok nem mindig a fennkölt jellem megnyilatkozásai, de Csány esetében azok voltak. Már első tekintetre imponált nekem; utóbb megtanultam nagyra becsülni”.³

Csány első benyomásai is jók lehettek. Október 14-én Pázmándy Dénessel, Bónis Sámuellel és Luzsénszky Pállal együtt ő is aláírta azt a jelentést, amelyben a táborban tartózkodó biztosok javasolták az OHB-nak Görgei és Lázár György ezredes tábornoki kinevezését, „mert biztos generáljaink nincsenek, a generálban pedig jóakarát, hazafiúji [sic!] buzgalom, és mindenek fölött judícium szükséges. Így az öregeket majd nélkülözhetjük maholnap”.⁴

Görgeinek — fővezéri kinevezése után — Csányval egyetlen komolyabb konfliktusa volt: a tábornok 1848. november elején szeretne volna elérni, hogy a tiszti előléptetéseket századosig kizárólag reá bízzák, és Csány ragaszkodott ahhoz, hogy a felterjesztéseket, mint a polgári hatalom képviselője, ő is aláírja. Csány attól tartott, hogy ha a főtiszti kinevezéseket egyedül a fővezérre bízzák, a tisztikar jelentős része az illető személyéhez, nem pedig a kormányzathoz fog kötődni, és ezzel megteremtődhetnek a polgári hatalomtól független katonai hatalom, a katonai diktatúra alapjai. Görgei elfogadta Csány szempontjait, és az OHB is ilyen módon rendezte a kérdést. A jó viszonyra mutat Csány november 19-én az OHB-hoz írott jelentése is: „A változó vezényletnek — hál’ Istennek! — vége van. Fővezérünkben nemcsak erélyes, de állandó vezényletet is várhatunk bizonyosan”.⁵ E jó viszonyra mutat az az intenzív kapcsolat is, ami az alább közölt levelek és átíratok számából kikövetkeztethető. Görgeit egyetlen kormánybiztosához sem fűzte ilyen szívélyes és baráti viszony. Noha levelezésük — a viszonylag kedvező forrásadottságok ellenére — csak töredékesen maradt fenn, így is megállapítható, hogy

---

3 *Görgey Artúr* I. 194. p.

4 Közli KLÖM XIII. 185. p.

5 Közli KLÖM XIII. 512. p.

Görgei minden fontos kérdésben kikérte Csány véleményét, illetve kérte a kormánybiztos segítségét.⁶

Viszonyuk rövid ideig tartó megromlása a dunántúli hadjárat időszakára tehető. Csány optimistábban ítélte meg a hadjárat katonai esélyeit, mint Görgei, és úgy vélte, van esély arra, hogy az ellenséggel a siker reményében szembeszálljanak. Amikor 1849. január 2-án Pesten az Emmerling-fogadóban, Csány szállásán összeült a haditanács, Csány úgy vélte, hogy a hadsereg egészének a Tisza-vonal védelmére kellene visszavonulnia. Nem értett egyet Görgei azon tervével, hogy a feldunai hadtest diverziós céllal északnyugat felé, az ostromlott Lipótvár felmentésére induljon, majd pedig a bányavárosokon keresztül érje el a Tiszát. A főváros feladása után — betegsége miatt — nem követte a feldunai hadtestet, hanem Debrecenbe ment. Ekkor már megrendült bizalma Görgeiben, Perczelnek szóló levelében egyenesen úgy fogalmazott, hogy egy ideje ő sem lát mást Görgeiben, mint kalandort.⁷

Kossuth január 27-én Erdély teljhatalmú országos biztosává nevezte ki Csányt. Csány január 30-án már Kolozsvárott volt, és az ezt követő, közel három és fél hónapban többnyire innen intézte a hadseregellátás, a közigazgatás, a politikai rendezés megannyi ügyét. Bemmél, az erdélyi hadsereg parancsnokával már korántsem sikerült olyan jó kapcsolatot kialakítania, mint Görgeivel. Bem Erdély felszabadítása során jó néhány, a polgári igazgatás körébe tartozó ügyben intézkedett, és ez rendszeres nézeteltérések forrásává vált. Bem amnesztiát adott a románoknak és szászoknak, leszállította a só árát, telepíteni akart a román határőrezredek területén. Csányt kötötték az OHB-tól kapott utasítások, Bem pedig nem volt hajlandó belátni, hogy a kormányzat csupán az erdélyi hadsereg parancsnokának, és nem Erdély teljhatalmú diktátorának nevezte ki. Nem véletlen, hogy ő „fogyasztotta el” a legtöbb kormánybiztos: Beöthy Ödön, Csány elődje, Szent-Iványi Károly, Csány utódja e konfliktusok miatt mondott le, de Bemnek kimondottan rossz volt a viszonya magával Csányval is. Az együttélést és együttműködést csak az tette elviselhetővé, hogy Bem és kormánybiztosai viszonylag ritkán találkoztak.⁸

Csány Erdélyből is élénk figyelemmel kísérte a magyarországi eseményeket. Fő tájékoztatói forrásai Kossuth hivatalos és magánlevelei voltak, és ezért február elején is némi ingerültséggel írt Görgeiről. „Görgei megfoghatlan — ettől mást

---

6 *Hermann*: Csány, 158–161. p.

7 *Hermann*: Csány, 204–209. p.

8 *Barta*, 1952. 657–678. p.; *Katona Tamás*: Csány László erdélyi főköormánybiztos. In: *Molnár*, 1990. passim.

vártam — vajha már csatlakozna — egyesült erő Magyarhonban, hitem, meggyőződéseim szerint győzni fog az osztrák kényurakon” — írta Kossuthnak február 3-án.⁹ Néhány nap múlva már úgy vélte, „miután Görgei engedelmeskedik, Dembiński felfelé vonul, teljesen meg vagyok a kedvező eredményről győződve — sőt, Schliknek elfogatását is valószínűnek tartom”.¹⁰ Február 22-én írt leveléből tudjuk, hogy Görgeinek is írt: „Meg vagyok győződve, és fájjalnám, ha csatlakoznék, hogy Görgeinél hozzá futár által küldött levelem jó hatást teend — nem tudtam, hogy Dembińskinek nem akar alárendeltetni, nem tudván a német proklamációját [az 1849. január 5-i váci nyilatkozatot] — de olyan szellemben írtam nekik, hogy hatásától jót remélek. A futár még nem tért vissza, pedig már ugyan jó régen küldöttem”.¹¹ Másnap panaszkodott: „Görgei nem ír — pedig leveletem megkapta — azonban hiszem, hogy írand, kíváncsi vagyok levelére”.¹² Február 27-én, Besztercéről írott levelében kijelentette: „Görgei is aggaszt, nem azért, mintha hűtlennek képelném, hanem azért, mert tartok tőle, hogy nem teljesíti elég energiával hivatását”.¹³ Március elején aggódva írta: „itt az az aggasztó hír szárnyal, hogy a táborba egyenlenségek miatt ismét el kölle menned, — ha ez igaz, úgy valóban aggasztó a vizsgálódás — soknak meg kölle változni eljövetelem óta — magadnak ezer a dolgod — írasd meg, kérlek, hogyan állnak dolgaink? nem képzelheted aggodalmaimat”.¹⁴ A tavaszi hadjárat első sikereiről értesülve az „igaz pesszimista” Csány örömmel nyugtázta, „hál’ Isten, hogy nálad a táborba egyetértés van”.¹⁵ A hadjárat végén röviden így értékelte Görgei ténykedését: „Görgeink ember, éljen”.¹⁶

---

9 Csány–Kossuth, Kolozsvár, 1849. febr. 3. MOL OHB 1849:1512.

10 Csány–Kossuth, Kolozsvár, 1849. febr. 9. MOL OHB 1849:4119.

11 Csány–Kossuth, Dés, 1849. febr. 22. MOL OHB 1849:2593. — Csány még február 10-én küldött Kolozsvárról egy levelet Schmidegg Kálmánhoz, gyámfiához, aki Görgei táborában szolgált. MOL OHB 1849:4107.

12 Csány–Kossuth, Dés, 1849. febr. 23. MOL OHB 1849:2592.

13 Csány–Kossuth, hely és dátum nélkül [Beszterce, 1849. febr. 27.] MOL OHB 1849:2778. Közli *Deák Imre*: 1848, ahogy a kortársak látták. A szabadságharc története levelekben. Bp., é. n. [1942] 319–321. p.

14 Csány–Kossuth, hely és dátum nélkül [Kolozsvár, 1849. márc. 11. előtt] MOL OHB 1849:3391.

15 Csány–Kossuth, Kolozsvár, 1849. ápr. 13. MOL OHB 1849:5625.

16 Csány–Kossuth, Kolozsvár, 1849. ápr. 27. MOL OHB 1849:6565.

Májustól Görgei is, Csány is tagja volt a Szemere Bertalan vezette kormánynak, s a források tanúsága szerint mindvégig jól együttműködtek. Csány még akkor is védte Görgeit, amikor az június elején nyíltan kritizálta a Függetlenségi Nyilatkozatot.¹⁷ Június 30-án Csány is tagja volt annak a küldöttségnek, amely Kossuthnak a komáromi összpontosítás feladásáról és a szegedi összpontosításról szóló rendeletét Görgeihez vitte, és ennek is lehetett némi szerepe abban, hogy Görgei — fenntartásai ellenére — megígérte a katasztrófális haditerv teljesítését.¹⁸ Az újabb fővezéri válság, Görgei leváltása és Mészáros Lázár kinevezése után Csány úgy vélte: csak Kossuth fővezérsége vethet véget a vezérek közötti viszálykodásnak. E véleményét azonban a kormány legtöbb tagja nem pártolta. Amikor pedig egy — téves — hír érkezett arról, hogy Görgei Komáromban a cs. kir. csapatok küldötteivel tárgyalt, Csány leszögezte: „én Görgeiről árulást nem hihetek”.¹⁹ Augusztus elején Aradról Görgei elé indult, augusztus 8-án pedig így írt Vukovics Sebőnek: „Akárki mit mondjon, ismétlem, ha Görgei ki nem nevezetik mielőbb fővezérnek — elveszett a haza. Nem mondom én, hogy ő menti meg bizonyosan, de már azt mondom, hogy ha valaki viszonyaink közt hívatva van annak megmentésére, úgy ő az”.²⁰

Érthető hát, hogy amikor az augusztus 9-i temesvári vereség után Görgei követe a legfőbb hatalom átadását, Csány pártolta Görgeit, és ő eszközölte ki Kossuthnál a kormányzó és a kormány lemondását.²¹ A lemondás után csatlakozott a Görgei vezette feldunai hadsereghez, és augusztus 13-án, Világosnál került fogásba. Csányt — mint a többi katonát és polgári személyt — augusztus végén adták át a cs. kir. hadseregnek. Csányt hadbírótság elé állították, és október 10-én Pesten, Jeszenák János kormánybiztossal együtt kivégezték. A halálos ítélet meghozatalát alaposan befolyásolta az az emberfeletti szervezőmunka, amelyet Csány a feldunai hadtest kormánybiztosaként végzett.

Az itt közölt iratok a Csány–Görgei levélváltás valamennyi, általunk ismert darabját tartalmazzák. Nem vettük fel azonban kettőjük miniszteri levélváltásait,

---

17 Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re. S. a. r.: Katona Tamás. Bp., 1982. 134. p.

18 *Görgei Artúr* II. 205–206. p.

19 Csány–Kossuth, Budapest, 1849. júl. 9. Közli KLÖM XV. 699–700. p.

20 MOL Görgei-lt. b/10/c. fasc.

21 Az 1849. május–augusztus közötti Csány–Görgei kapcsolatra l. legújabban *Varsányi Péter István: A Szemere-kormány közmunka és közlekedésügyi minisztere (1849. május–augusztus)*. In: *Molnár*, 1990. 264–278. p.

valamint Csány 1849. augusztus 7-én Keménfokról írott, Barta István által közölt levelét.²² Az iratokat a jelenlegi központoszási és helyesírási szabályok szerint, a dátum, megszólítás és aláírás elhagyásával közöljük. Kivételt akkor tettünk, ha ezeket utóirat követi, vagy valamilyen információs többletet tartalmaznak.

Kissé rendhagyó módon, de a teljesség érdekében felvettük a Görgey család levéltárában, illetve a Csány-iratok iktatókönyveiben szereplő bejegyzéseket is. Csány fogalmazványainak iktatókönyve a 327. számig a számsorrendet követi. A 328. szám helyett tollhibából a 238. számot jegyezték be és innen folytatódik. A 238–327. számokból tehát kettő található az iktatókönyvben. Ezeket /1. és /2. jelzéssel láttuk el. Szintén tollhibából kétszer szerepel az 564–565. szám is.

1.

Parndorf, 1848. október 14.

Csány László, Luzsénszky Pál²³ és Pázmándy Dénes²⁴ felhatalmazása Görgei ezredes részére

A katonai testületek parancsnokai tudván leginkább megítélni a körülményeket, és azon veszélyt, mely az engedetlenségből, az ellenszegülésből a szolgálatot érheti, — azon statáriális jogot, mellyel felruházva vagyunk, minden, a haza védelmére vonatkozó szolgálatbeli nagyszerű kihágásokban Görgei ezredes urat [sic!] az előcsapatok parancsnokára [sic!] átruházuk, és fölhatalmazzuk a statáriális jog gyakorlására.

Csány eredeti sk. tisztázata. MOL Görgey-lt. b/13. fasc. „érkezett Lajta-Bruckban okto. 14. 848. Görgei főhadnagy”. Másolat az eredeti tisztázatról: MOL Csány-ir. IBA 129. Melléklet Görgei okt. 15-i leveléhez.

---

22 KLÖM XV. 830. p.

23 Luzsénszky Pál, báró (1791–1869), 1848–49-ben Kassa országgyűlési képviselője, 1849. jan. 13-tól márc. elejéig Ragályi Ferdinánddal együtt a feldunai hadtest mellé kirendelt kormánybiztos, ápr. elejétől a Felvidék, illetve az itt működő haderők kormánybiztosa. Várfoogságot szenved. 1861-ben ismét képviselő.

24 Pázmándy Dénes, ifj. (1816–1856), 1848-ban a nagyigmándi kerület országgyűlési képviselője, a Batthyány-kormány egyik megbízottja a frankfurti német parlamentnél, a képviselőház elnöke, 1849 elején nem követi az országgyűlést Debrecenbe. A cs. kir. hatóságok rövid vizsgálati fogság után szabadon engedik.

2.

Parndorf, 1848. október 14.

Csány levele Görgeihez

A tábornagy úrtól eleresztetett, mi pedig azt gondoljuk, hogy minél tovább itt marad, annál több hunczfotságot tudand meg a schwarzgelbektől, azért eleresztetik — ha még egyszer mutatja magát — életét kockáztatja.

Eredeti tisztázat. MOL Görgyey-lt. b/6. fasc. „érkez. 18/10. esti 8 óraker 1848”.

3.

Bruck an der Leitha, 1848. október 15.

Görgei jelentése Csányhoz

Guyon Richárd őrnagy, a dunáninnyi önkéntes mozgó nemzetőrség 2. (2. pesti) zászlóaljának parancsnoka²⁵ október 14-én rögtönítélő eljárás lefolytatását rendelte el Faragó István, 20 éves, református, nagykőrösi születésű, a 7. században szolgáló közvitéz ellen, aki október 13-án a határátlépés előtt „a sor előtt kezdte lármáznai, hogy nem megyünk, mire a hetedik század általjában ’nem megyünk’-et lármáztott”. Az eljárás során a tanúvallomásokból kiderült, hogy Faragó „még ezen tétének végrehajtására előre is elkészült, s a katonákat lázította”, s ezt már 12-én megkezdte. Ezért a rögtönítélő bíróság október 14-én délután fél három óraker halálra ítélte. Görgei az ítélet kihirdetését és végrehajtását rendelte el. Csány László és Luzsénszky Pál kormánybiztosok és Pázmándy Dénes képviselőházi elnök aznap hatalmazták fel Görgeit a statáriális jog gyakorlására. (L. az 1. iratot).

Az ide másolatban ./ alá zárt rögtönítélő bíróság által október 14-én 1/4 hátom óraker hozott ítélet általam, miután az ./ alatti felhatalmazással statáriális joggal felhatalmaztattam, esteli 7 óraker megerősített s végrehajtás végett kiküldetett — esti 10 óraker végrehajtott.

---

25 Guyon, Richard (1813–1856), kilépett cs. kir. főhadnagy, ekkor honvéd őrnagy, zászlóaljparancsnok, nov. 1-jétől ezredes, dandár-, majd hadosztályparancsnok, legmagasabb rangja honvéd vezérőrnagy. Emigrál. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 164–165. p. és *Márkus László*: Guyon Richárd. Bp., 1955.

Eredeti tisztázat. MOL Csány-ir. IBA 129. Mellette a rögtönítélő eljárásról szóló jegyzőkönyv és a Görgeinek szóló felhatalmazás másolata. Utóbbi eredeti tisztázatát l. MOL Görgey-lt. b/13. fasc. Csány László sk. írása.

4.

Parndorf, 1848. október 22.

Csány levele Görgeihez

Az igazságügyi minisztériumtól hozzám érkezett megkeresés folytán — ezennel kérem ezredes urat, hogy azon névtelen levelet, melyet gróf Zichy Ödönnél²⁶ többi irataival együtt Vásárhelyi kapitány úr²⁷ Káloz és Aba között elfogott volt — és amely levél útmutatása után a befalazott két ládába zárt drágaságok felfedeztettek — az ezen levélhez tartozó egyéb iratokkal együtt, — amennyire ezredes úrnál léteznének, — hozzám rögtön általküldeni; — s ha netalán más helyen volnának, hollétekről engem értesíteni szíveskedjen.

Eredeti tisztázat. MOL Görgey-lt. b/13. fasc. „érkez. 23/10. 848”.

5.

Bruck an der Leitha, 1848. október 23.

Görgei jelentése Csányhoz

Folyó hó 22-én kelt becses levelében hozzám intézett megkeresés folytán szerencsém van Királyi Biztos urat ezennel értesíteni, miszerint a Vásárhelyi István mostani Hunyadi-csapatbeli százados f[olyó] é[vi] okt. 2-án, midőn a kálozi kastélyban befalazva talált két ládát Csepel-szigeti Újfaluba kísérte, s nekem átadta, azt állította volt, miszerint ő azon névtelen levelet, melynek útmutatása szerint

---

26 Zichy Ödön (Eugen), gróf (1809–1848), 1848 előtt Fejér vármegye adminisztrátora, 1848. szept. 30-án Görgei hadbírószági ítélettel kivégeztette, mert a horvát inváziós erőkkkel való összecsapás gyanújába keveredett.

27 Vásárhelyi István (1827–1848), cs. kir. őrmester, legmagasabb rangja honvéd százados. Eliesik dec. 19-én Csepinnél. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 638. p.

akadt azon két ládára, a fogoly határőröknél talált levelek, iratok s magok a foglyokkal együtt egyenesen Önnek küldte át.

Ha tehát azon levél önnél, Királyi Biztos úr, nem találtatik, iránta csak maga Vásárhelyi István százados adhat felvilágosítást.

Görgey István tisztázata. MOL Csány-ir. IBA No. 245. „Érkezett okt. 24-e 848. Párdorfon — válasz küldetett a minisztériumnak”. Másolata MOL Görgey-lt. b/13. fasc.

6.

Hely nélkül [Bruck an der Leitha], 1848. október 27.

Görgei jelentése Csányhoz

Jelenti, hogy a purbachi barát gyanús leveleket vett ált.

MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 286.

7.

Pozsony, 1848. november 4.

Görgei átirata Csányhoz

Építészeti zászólalj alakítására Kazinczy kapitány²⁸ parancsa alá mesterembereket kíván besoroztatni.

Kivonat. MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 389.

---

28 Kazinczy Lajos (1820–1849), kilépett cs. kir. főhadnagy, ekkor a 2. utászzászlóalj szervezője, később honvéd ezredes. 1849. okt. 25-én Aradon kivégzik. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 190–191. p., *Pásztor Emil: A tizenötödik aradi vértanú*. Bp., 1979., *Pribelszki János: Kazinczy Lajos a szabadságharcban*. HK, 105. (1992) 124–148. p.

8.

Pozsony, 1848. november 5.

Görgei átirata Csányhoz

Psotta őrnagy úr²⁹ hivatalos jelentése következtében, miszerint a Guyon ezredes úr vezényleténél lévő tüzérség számára szükséges pénz hiányával vannak az illető tisztek és parancsnokok, bátorkodom azonnal egy futárt a megkívántató s már Psotta őrnagy úr által felvett pénzzel útnak indítani, tisztelt k[irályi] biztos urat pedig arra megkérni, hogy ezen futár (Papp főhadnagy úr)³⁰ szállítására egy vagon rendeltenék meg a nagyszombati vasút igazgatóságánál.

Nagyszombattól továbbszállítására pedig egy előfogatos kocsit utalványozni méltóztatnék.

Eredeti sk. tisztázat. MOL Csány-ir. IBA 352. „érkezett nov. 5-én 848. Pozsony — megtétetett”.

9.

Pozsony, 1848. november 5.

Csány levelei Görgeihez

a.)

Rosowitz József³¹, ki mai nap Posonba mint gyanús ember elfogatott, hozzám késértessen, — tudni ohajtom az elfogatásnak okait is.

---

29 Psotta Móric (1807–1863), cs. kir. tüzerfőhadnagy, 1848. júl. 6-tól honvéd százados, okt. 19-től őrnagy, a feldunai hadtest tüzerparancsnoka, 1849. jan. 28-tól alezredes, március végétől a főszereg tüzerparancsnoka, máj. 27-től ezredes. Várfogságot szenved. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 273. p. és *Csikány Tamás*: Psotta Móric honvéd ezredes. Bp., 1993.

30 Papp József (1814–1893 után), cs. kir. hadnagy, 1848. okt. 19-től az I. hatfontos honvéd lovasüteg fogatparancsnoka, 1849. ápr. 16-tól százados, előbb itt, majd a táborkarnál. Rövid fogságot szenved. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 456. p.

31 Rosowitz Görgei és Csány egyik legügyesebb, zsidó származású kéme volt. 1848. október közepén az alsó-ausztriai cs. kir. csapatokról hozott tudósítást, novemberben a Mura mentén járt és a stájerországi csapatmozgásokról tájékoztatott. Működésének utolsó ismert nyoma 1849 júliusából származik.

Repetzky Ferenc sk. tisztázata. MOL Görgey-lt. b/18. fasc. Rajta Görgey István³² feljegyzése: „Rosowitz Józsefet Görgei Artúr kiküldte volt Ivánka Imre³³ kiszabadítására. Nem sikerült. Mi lett Rosowitzból, nem tudni”.

b.)

Ágyúk, társzekerek és a szintén ló nélküli huszárok alá hány ló szükséges, tudósítás kéretik.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 14.

c.)

Tiszti előléptetések küldetnek kihirdetésre.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 18.

d.)

Az előcsapatok semmi szállítmányt vagy egyént keresztül ne eresszenek.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 23.

10.

Pozsony, 1848. november 6.

Görgei átirata Csányhoz

Laut Befehl vom gestrigen Tage wird die Brigade Zichy³⁴, 2930 M[ann], 827 Pf[erde] stark, von Ung[arische] Altenburg gegen Pahrendorf vorrücken, und all dort Posto fassen; ebenso marschirt eine Brigade 2919 M[ann], 471 Pf[erde] stark,

---

32 Görgey István (1825–1912), Görgei Artúr öccse, ügyvéd, honvédszázados, a július 2-i csatában az 51. honvédszázalaj parancsnoka. Besorozzák. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 236. p.

33 Ivánka Imre (1818–1896) cs. kir. főhadnagy, honvéd őrnagy, legmagasabb rangja ezredes, ő volt a dunáninneni önkéntes mozgó nemzetőrség parancsnoka. 1848. okt. 27-én parlamenterként Windisch-Grätznél jár, visszatérőben Jellačić határőrei elfogják. Várfogságot szenved. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 183. p.

34 Zichy Lipót, gróf (1805–1869), cs. kir. őrnagy a 10. (Vilmos) huszárezredben, legmagasabb rangja honvéd ezredes, 1849. jan. elején kilép. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 373. p.

unter Kommando des Majoren Görgei³⁵ v[on] Nikolaus Hus[aren] von hier aus nach Kittsee, und bleibt bis auf weiteren Befehl all dort stationirt. Sie werden daher dienstfreundlichst ersucht für jedem diesen Brigaden einen Kommissair zu nennen, und denselben mit der Verpflegung obenstehenden Truppen zu beauftragen, diese Ernennung jedoch mir allsogleich bekannt geben zu wollen, damit die Verpflegungs-Offiziere der Brigade an den betreffenden Herrn Kommissair gewiesen werden können.

Német fordítás. MOL Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 52.A.

11.

Pozsony, 1848. november 6.

Csány átirata Görgeihez

Munkások kirendelése iránt.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. lkv. No. 30.

12.

Pozsony, 1848. november 7.

Görgei átiratai Csányhoz

a.)

Minekutána nagyon megkívántató, hogy a károlyfalvi malmok még holnapon lejöjjenek — azoknak száma többre menő, mintsem hirtelen a szükséges napszámosokat a molnárok részéről lehetséges lenne eszközölni, azért tessen oly intézkedést tétetni, hogy a fenti malmok lehozatalára egy gőzös oda rendeltessen.

Eredeti tisztázat. MOL Csány-ir. NIBA d. sz.

---

35 Görgey Kornél (1819–1897), Görgei Artúr unokatestvére, cs. kir. százados a 9. (Miklós) huszárezredben, nov. 26-tól őrnagy, dandárparancsnok, ápr. 12-től a feldunai hadsereg törzsenél szolgál, júl. 20-tól honvéd alezredes. Várfogságot szenved. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 163. p.

b.)

Az ide mellékelt katonai termény- és terítéki illetményekről készített javaslatokat, melyek a régicbb katonai illetmények alapján — a mostani körülményekhez a legszigorúbban alkalmazva s a lehetőségig egyszerűsítve — dolgoztattak ki, ezenel teljhatalmú biztos úrnak azon megjegyzéssel van szerencsém általkülden: hogy azokat minél előbb megerősítve, a sereget régi bizonytalan állásából már egyszer kiemelje, — mit is annál inkább hiszek minél előbb megtörténendőnek, mivel jelen javaslatok nyomán minden visszaélések ki fognak kerülni, s a seregben rend leend, — egyszersmind ezen javaslat minél gyorsabb közzététele végett a litografizásra is felhatalmazást kérek.

Másolat. MOL Tiszánineni nőr. ker. ir. 6. fasc. Közlekedés. No. 3.

c.)

Pálóczy László őrnagy és hajóparancsnok úr³⁶ javaslatának következő pontjaira nézve azonnal lenne szükséges a kellő intézkedéseket tenni: mi iránt tisztelt k[irályi] biztos úrhoz folyamodom, minthogy ezen intézkedések hatásom körén túl esnek.

1. A dévényi parton lévő hajókat azonnal le kellene rendelni.
2. Úgyszinte a Pozsony városa fölött létező malmokat le kellene parancsolni a híd alá.
3. Szükség volna legalább hat csolokra, mindegyik hat-hat emberrel, fejszével, vasmacskával kötelekkel és vasbunkókkal ellátva.
4. Egy gőzösnek mindenkor fűtve kellene készen állani a híd alatt, hogy minden pillanatban a hídfelbontás, mind összerakásánál szolgálatot tehessen.
5. A város részéről azonnal éjjeli és nappali őrk rendeltessenek a híd mellé, melyeknek kötelessége volna a hidat az első avisora széjjelverni; oly esetben ti., ha egyszerre sok számú hajó jönne lefelé.

Másolat. MOL Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 62. Eredeti tisztázata iktatva: MOL Csány-ir. BA lkv. No. 383. „Görgei tábornok a pozsonyi híd és malmok végett intézkedést tétetni kér”.

---

36 Pálóczy László (1808–1887), cs. kir. főszázados, 1848. júl. 27-től a Mészáros hadigőzös parancsnoka, szept. 22-től honvéd őrnagy, 1849. máj. 19-től alezredes, a péterváradai várórség dandárparancsnoka. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 261. p.

d.)

Zu unserer eigenen Sicherheit sowohl als auch zur Verhütung eines Geldschadens, der unserem Vaterlande erwachsen könnte, halte ich es für unumgänglich notwendig, alle Ortschaften zu entwaffnen, welche vom Feinde zunächst bedroht sind, und allwo vorauszusehen ist, daß die Nationalgarde beim Vordringen des Feindes sehr wenig oder gar keinen Widerstand leisten werde.

Diese anscheinend harte und den gesetzlichen Normen widersprechende Maßregel ist durch die gewisse Voraussicht geboten: daß im Falle eines feindlichen Eindringens alle diese Ortschaften von dem Feinde selber entwaffnet werden und seine Macht dadurch gewissermaßen verstärkt wird.

In Berücksichtigung dessen, sowie der Notwendigkeit unsere Truppen vollständig auszurüsten, ersuche ich um die Vollmacht diese Entwaffnung einleiten zu dürfen, und schlage zur Vermeidung jeder Aufregung vor: daß alle von den Nationalgarden mit eigenem Gelde angeschafften Waffen vom Staate angekauft würden, und man den Betreffenden die schrift[liche] Versicherung gebe [gäbe], bei Wiedereintritt friedlicher Umstände sich neuerdings bewaffnen und organisiren zu dürfen.

Német fordítás. MOL Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 63. Eredeti tisztázata iktatva: MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 397. „Görgei tábornok levele. Kéri némely helységek lakóit lefegyverzeni, hol beütéstől félhetni”.

e.)

Mehrere eingelangte Klagen so wie die Notwendigkeit als Kommandant des Armeekorps von allem unterrichtet zu sein, was zur Ausrüstung derselben geschieht, zwingen mich das Ersuchen zu stellen, daß der Rittmeister Tamásfy³⁷ strengstens aufgefordert werde, sich schriftlich zu äußern, auf welche Art jene Pferde von ihm verwendet wurden, die unter seiner Aufsicht, auf Befehl des Herrn Präsidenten Ludvig v. Kossuth von Bábolna aus, der Armee zugeführt wurden.³⁸

---

37 Tamásfy (Tamaschek) Lajos (1809-?), nyugalmazott cs. kir. főszázados, 1848-ban honvéd-százados, 1849. jan. elején Pesten jelentkezik a cs. kir. csapatoknál, a hadbírótság megfosztja rangjától, májusban ismét magyar szolgálatba áll. Rövid vizsgálati fogságot szenved. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 595–596. p.

38 Az ügygel kapcsolatban Görgei 1848. nov. 11-én és 15-én írt Kossuthnak is, aki szigorú vizsgálatot rendelt el azzal kapcsolatban, hogy kik kaptak bábolnai lovakat. *Steier*, 164–165. p.; KLÖM XIII. 450., 483. p. L. még *Ruisz Gyula*: Bábolna a magyar szabadságharc idején. Komárom, 1906. 12–14. p.

Német fordítás. MOL Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 64. Eredeti tisztázata iktatva: MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 384. „Azon lovak iránt, melyeket Kossuth Bábolnáról hozatott, Tamásfy kapitánt kéri felszólíttatni, hova sorozta be. — Tüstént felszólíttatott”.

f.) délután 4 órakor

Jeltüzek adására még ma est előtt két szekér szalma szükséges, melyek Psotta honvédtüzér őrnagy úr rendelkezésére a Zuckermantlin³⁹ túl, az első malomnál lesznek lerakandók, — mielőtt azonban rendeltetésök ezen helyére kimennének, a halpiacon álljanak meg, míg egy honvéd tüzértiszt, Psotta őrnagy úr nevében megjelen, ki őket elvezesse. — Az est közeleg — sietséget kérek.

Másolat. MOL Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 66. Eredeti tisztázata iktatva: MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 396.

g.)

Petzelt tüzérkapitán⁴⁰ és a pesti tüzérek hazamehetése iránt.

Kivonat. MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 386.

h.)

Közli benne azon rendeleteket, melyeket Pozson városának kiadott előleges közlés nélkül.

Kivonat. MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 398.

---

39 Zuckermantl, a Schloßberggel együtt a Váralját alkotó külvárosok.

40 Petzelt, Josef (1805–1850), kilépett cs. kir. főhadnagy, a pesti egyetem professzora, 1848 nyarától a pesti nemzetőri tüzérség szervezője, okt. elejétől nov. elejéig a „Pest városi nemzetőri nyolc lövegű vegyes ágyúüteg” parancsnoka a feldunai hadtestnél, dec. 15-től alezredes, a Ludovika Akadémia aligazgatója. Aradon kapitulál. Rövid fogság után kegyelmet kap. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 265. p.

13.

Pozsony, 1848. november 7.

Csány átiratai Görgeihez

a.)

Zur Disposition der Armee 13 Mühlen ausgewirkt.

Die Pester freiw[illige] Artillerie wurde von ihren Nachhausegehen zurückgehalten — mit Verdopplung ihres Gehalts.⁴¹

Das Gutachten über die Naturalien Rückvergütung wird mit Dank angenommen, und wird Morgen mit dem Dampfschiffe dem Comitee übersendet,

Német nyelvű kivonat. MOL Görgey-lt. Iktatókönyv No. 54.

b.)

Petzelt ütég lóval ellátásáról.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 42.

14.

Pozsony, 1848. november 8.

Görgei átiratai Csányhoz

a.)

Guyon seregének ellátására 50.000 p[engő]l[orin]tot kér, de nyugtát nem küld. a seregnek zsoldja nincs: azért a kívánt pénzt mindenesetre meg kell küldeni; a nyugta hiánya azonban szükségessé teszi, hogy Kegyed egy biztost küldjön a pénzzel, ki arról a Guyon nyugtatóját kieszközölje.

Miután Guyon serege már N[agy]szombatban van, minden diszponibilis vasúti vagon oda kell küldeni, a gyalogság elhozatalára.

Méltányló tudomásul jegyeztetik meg, hogy Szokolca város népessége magát seregünk iránt igen jól viselte, nemcsak a szükségletét szíves készséggel fődözvén,

---

41 L. az előző szám g.) alatti iratot.

hanem a visszamenő seregnek még fehérruhát is, ön jószántából küldvén utánna; mi innen is nyilván elösmérésül fog közhírré tétetni.

Veninger Ferenc tábori pénztárnok kényelmes mentekézését avégre van szerencsém eredetiben áttenni: hogy Kir[ályi] Biztos úr neki határozott hivatalos helyet és időt elibe szabni méltóztassék.

Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 3. Kivonatosan közli Görgey István I. 28. o. Iktatva: MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 437.

b.)

Ajer Mihály százados⁴² a Száz zászlóaljából a dévénújfalvi vámhivataltól tegnapelőtt 909 ezüstforintot, a dévénújfalvi harmincadtól pedig 282 ezüst forintot az ellenség netaláni közeledése elől saját nyugtatványára fölszedvén, az összes summat nékem átküldte. Én ezen pénzt, öszvesen *egyezeregyszázkilencvenegy* = 1191 pengő forintot az ./- alatt ide mellékelt nyugtató és ellennyugtatóval együtt Kir[ályi] Biztos Úr rendelkezésére átküldvén, kérem az aláírott nyugtatványt magamnak visszaküldetni.

Egyúttal közlöm a Honvédelmi Bizottmány elnökétől [olyó] hó 7-ről hozzám kelt leveléből a következő pontot:

„Azi hallom, hogy Galgócon vagy tájékán Woroniecki⁴³ és Lopresti⁴⁴ urak bizonyos Selig nevű zsidótól tizenhat lovat zsaroltak ki — állítólag lovasság állítása végett, s a lovakról nyugtatványt adtak, később pedig készpénzért eladták. Gróf Erdődynek galgóczi prefektusa, Bukovinszky közelebbit tudand a dologról mondani. A legszorosabb vizsgálatot kívánom”.⁴⁵

---

42 Ajer (Ayer) Mihály (1817–?), kiszolgált tizedes, vasúti hivatalnok, 1848. szept. 25-től a tiszán-inneni önkéntes mozgó nemzetőrség 2. hevesi zászlóaljának, majd az ebből is alakuló, Száz János őrnagy vezette zászlóaljának századosa, 1849. jan. 30-tól az ebből is létrejövő 71. honvédszászlóaljnál. Júl. 21-től őrnagy, szept. 30-tól alezredes. Komáromban kapitulál. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 88. p.

43 Woroniecki, Józef, herceg, (1828–1885), honvéd őrnagy, emigrál. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 337. p.

44 Lo Presti Árpád, báró (1828–1879), földbirtokos, 1848. júl. 2-től egy önkéntes lovascsapat szervezője, okt. 20-tól címzetes, 1849 tavaszától tényleges őrnagy. Emigrál. Életrajzát l. *Bona* 1988. 224. p.

45 Kossuth Komáromból írott levelét közli KLÖM XIII. 368.

Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 5. Iktatva: MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 434.

c.)

Még mindezeideig bizonytalanságban lévén a sereg, hogy a kapott 3/4 U húst ajándékul vagy pedig 2 xr. hátrahagyás mellett kapja-e? e bizonytalanság pedig hogy legrosszabb hatással van a seregre, egész természetes: annélfogva minél előbbi határozott nyilatkozatot várok teljh[atalmú] biztos úrtól, vajon a kapott hús csakugyan ajándék-e vagy nem? S ha nem, a naponkénti 2 xr. levonás mely naptól kezdődik?

MOL Tiszánineni nőr. ker. ir. 6. fasc. Közlekedés. No. 7. Iktatva MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 439.

d.)

A tisztelettel ide mellékelt folyamodása az alakuló utászkar tiszteinek azon kéreással általküldetik kormánybiztos úrnak, miszerint szíveskednék ezen tisztikarnak ha nem egészen is a kérelmet, de legalább 50 p[engő]f[orin]tnyi előlegezést holdonkénti 10 p[engő]f[orin]t. hátrahagyás mellett, kegyesen megengedni.

Másolat. MOL Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 74. Eredeti tisztázata iktatva: MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 429.

e.)

Ide mellékelve átküldetik a nagyszombati táborból visszaérkezendő hadseregnek elszállásolási terve, azon hivatalos megkeresés mellett, méltóztassék mind a lovas-, mind a gyalogság élelmezése felett a mellékleten kimutatott állapot alapján intézkedni.

Másolat. MOL Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 77.

15.

Pozsony, 1848. november 8.**Csány átiratai Görgeihez**

a.)

Durch glaubwürdige Bekanntmachung sollen in Tyrnau baufälligen Gebäuden mehrere Waffen und Fußkleidungen vorhanden sein, daher für nötig gehalten wird — eine Kommission aus 2 Individuum dahin zu beordnen, welche mit der Eisenbahn dahin abgehen können.

Das Tyrnauer Magistrat ersucht um die Errichtung eines Platz Kom[man]dos. Herr Oberst Guyon könnte ein hiezu geeigneten Offizieren beordnen.

Német nyelvű kivonat. MOL Görgey-lt. Iktatókönyv No. 55.

Nagyszombati invalid-házban vizsgálat.⁴⁶

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 56.

b.)

Auf die Anfrage, ob das der Mannschaft verabfolgt werdende 3/4 U. Fleisch von der Löhnung mit 2 x. CMZ und von welcher Zeit abgezogen wurde, so man sich entsinnen kann, hat diese meine Anordnung nach der F.M.L. Móga⁴⁷ in der Armee angeordnet, und mehrere Ba[taill]ons taten auch dies, daher meiner Ansicht nach, dies der Armee zu publiciren zweckmäßig wäre.

Bei den Debner Mauth vorhandene Geld mit 1191 f. übernommen, u[nd] solche den H[errn] Armee-Oberkassier Weninger übergeben.

Német nyelvű kivonat. MOL Görgey-lt. Iktatókönyv No. 79.

---

46 Csány a vizsgálat ügyében ezen a napon Guyon Richárd ezredest is utasította. uo. No. 62.

47 Móga János (1785–1861), cs. kir. altábornagy, 1848 szept. 21.–okt. 31. között a dunántúli magyar erők parancsnoka, nov. elején nyugalmazták. A cs. kir. hadbíróság 5 év várfogságra ítéli. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 365. p. és *Gelich* I. 219–221. p.

A katonaság 3/4 [font] húsáért 2 xr. naponta levonandó, és az 1191 for[int] a dévényi vám- és 30-adtól Weningernek átadandó, kézhét vetet[vén], nyugtatásba fog soroltatni. [?]

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 64.

c.)

Soproni lovas nemzetőrök ne bocsájtssanak haza, a hadseregnél kihirdetni, senki ne távozna engedelem nélkül, mert mint szök[ött] katonák fog[nak] büntetődni.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 65.

16.

Pozsony, 1848. november 9.

Görgei átiratai Csányhoz

a.)

A /. ide mellékelt jelentést avégre van szerencsém általküldeni, hogy a haza indulandó székely zászlóaljnak⁴⁸ Pestre szállítására holnapután egy gőzöst (vontatót, Remorquer) két teherhajóval méltóztassék megrendelni. A kérdéses zászlóaljnak Kossuth Lajos úr már előleg is megígérte az elbocsájtatást, én pedig az erdélyi körülmények közben hibás lépésnek tartottam az itt lévő zászlóaljnak visszatartóztatását.

Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 10. Kivonatossan közli Görgey István I. 28. o. Iktatva MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 444.

b.)

Idecsatolva átadatik az egész hadseregnek állapot kimutatása⁴⁹ azon megjegyzéssel, hogy annak pontos valóságáról nem kezeskedhetek, miután a számtalan betegtek és elrendelések végett annak való állása szüntelen változókonny, mind-

---

48 A 15. (2. székely) határőr gyalogezred l. zászlóalja, amelyet Szilágyi Samu őrnagy vezetett, 1848. szept. 30-án csatlakozott a dunántúli magyar sereghöz.

49 A feklunai hadtest 1848. nov. 9-i harcrendjét l. HIL 1848-49. 3/192.

zonáltal el nem mulasztatik a legközelebb beérkezendő állapot kimutatások alapján az összes állását a hadseregnek Önnek általküldeni.

Eredeti tisztázat. MOL Csány-ir. IBA 457. „érkezett nov. 10-e 848. Pozson — figyelembe veendő”.

c.)

Több ide érkezett jelentésekből értésére esett a hadsereg kormányának, hogy a széna, mely a lovak számára kiszolgáltatik, oly rossz minőségű, hogy azt a lovak egyáltalában nem eszik. Ennek következtében felkérjük tehát teljhatalmú biztos úr, eziránt mihamarább hatályosan intézkedni.

Másolat. MOL Tiszáninenni nő. ker. ir. 6. fasc. Közlekedés. No. 10.

d.)

A /. mellékletbe ide csatolt vallomását az idevaló mesternek, Tiefenbrunner Györgynek, van szerencsém azon kéresemmel áttenni, hogy minekutána csupán-csak főbiztos úr a nyomatékos intézendőket e tárgyban elrendezheti, mindent elkövetni méltóztatnék, miszerint ezen reakcionárius szellemű helység rendbe igazíttassék és kárhatlanná tétessék.

Másolat. MOL Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 76. Eredeti tisztázata iktatva: MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 456.

e.)

Sie werden hiemit dienstfreundlich ersucht den Herrn Ober-Ingenieur Tenzer⁵⁰, welche zur Abtragung der bei Pahrendorf nach Österreich führenden Strasse beordert ist, den nötigen Vollmacht auszufertigen, damit die dortigen Landbewohner sich seinen Befehl nicht entziehen könnte.

Másolat. MOL Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 79. Eredeti tisztázata iktatva: MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 416. „Görgei tábornok. Tenczer mérnököt felhatalmaztatni és neki embereket rendeltetni kíván a pahrendorfi utak lehordoztatására”.

---

50 Tenzer Károly (1803–1860 után), mérnök, 1848 nyarától a közmunka és közlekedésügyi minisztérium igazgató főmérnöke, novembertől dec. végéig a feldunai hadtest mellett működik.

17.

Pozsony, 1848. november 9.

Csány átirata Görgeihez

Wünscht den genauen Stand der Armee — um das Nötige mit den Bezirks-Vorsteheren veranlassen zu können.

Der Feind ist bei Szt. Johann und Megyesfalva herüber gebrochen, und hat das Fürst Pálffy'schen⁵¹ Holz Depot in Beschlag genommen. — Die Kundschafter welcher vorgestern über die Aufstellung des Feindes Nachricht brachte, ist wieder dahin abgegangen.

Német nyelvű kivonat. MOL Görgey-lt. Iktatókönyv No. 59.

18.

Pozsony, 1848. november 10.

Görgei átirata Csányhoz

A Preussen-gyalogság 2-ik zászlóaljának⁵² 500 pár bakancsot kér adatni.

Kivonat. MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 449.

19.

Pozsony, 1848. november 10.

Csány átiratai Görgeihez

a.)

Az előőröknek, hogy senkit át ne engedjenek, e parancsolat ismételtessék.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 80.

---

51 Pálffy Antal Károly, herceg (1793–1879), cs. kir. valóságos belső titkos tanácsos és kamarás.

52 A 34. (Porosz herceg) gyalogezred 2 zászlóalja.

b.)

A pozsonyi malmoknál elkövetett károsítások megszüntetése iránt. — Pozsony városa bizottm[ánya] levele mellékletben.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 90.

20.

Pozsony, 1848. november 11.

Görgei átiratai Csányhoz

a.)

Zsedényi Gyula alezredes úr⁵³ számára, ki Guyon ezredes urat fogja a dandárparancsnokságban fölváltani, egy vonatot kérek a vasúton Nagyszombatig azonnali elindulásra szívesen megrendeltni.

Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 21.

b.)

Bernáth József, a pozsonyi pénzügyi kerület felügyelője november 10-én jelentette Csánynak, hogy a Dévényújfaluban szállásoló Ajer Mihály százados 6-án „azon megjegyzéssel, nehogy azok a Morva hídján átnyomulható ellenség kezébe juthassanak, figyelembe nem véve a hivatali személyzet ellenmondását”, nyugta ellenében magához vette a harmincadhivatalban található 282 pengő forintot. Bernáth közölte, hogy a harmincadhivatal már jóval korábban beküldte a pozsonyi kerületi felügyelőséghez az ott található „tetemes mennyiségű” összeget; az említett 282 pengőforint „az elkerülhetetlen megkívántató hivatali szükségek és kiadások fedezésére tartott szokás szerént vissza”. Ezért kérte Csányt az összeg visszajuttatására. Csány a beadványt átküldte Görgeinek szigorú vizsgálat végett. Görgei magához hívatta Ajert, aki a tábornok szóbeli parancsa következtében közölte: miután a dévényújfalusi hidat lerombolta, az ellenség küldöttei követelték a híd helyreállítását. Ellenkező esetben a falu felégetésével fenyegettek. Ajer a hely-

---

53 Zsedényi (Pfannschmied) Gyula (1808–?), cs. kir. főszázados, 1848. okt. 27-től honvéd őrnagy és osztályparancsnok a 6. (Württemberg) huszárezredben, nov. közepétől a nádasi dandár parancsnoka, nov. 29-től alezredes, dec. elejétől betegszabadságon. 1849. jan. közepén jelentkezik Windisch-Grätznél, a cs. kir. hadbíróság felmenti. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 374. p.

zet tisztázására három órás fegyverszünetet kötött az ellenséggel és utasításért Pozsonyba küldött. Mivel a három óra eltelte alatt nem kapott Pozsonyból újabb utasítást, attól tartott, hogy az ellenség valóban megrohanja a falut, s kiüríti a pénztárat. Ezért vette fel az említett összeget, és küldte a főhadiszállásra.

A pozsonyi kerületi főfelügyelőségnek 3355/2390 sz[ám] alatt kelt és velem szigorú vizsgálatétel végett közlött följelentésére válaszul van szerencsém ide ./ al[att] mellékelve megküldeni Ajer százados úrnak írásbeli nyilatkozatát azon hozzáttétellel, hogy a ./ alatt lemásolt nyugtatványom szerint Ajer százados úrtól kezemhöz vett 909 p[engő]t[orin]tot (a vámhivatalból) és 282 p[engő]t[orin]tot (a harmincadtól) folyó hó 8-án 5/E szám alatt Kegyedhez, Királyi Biztos úr, általküldöttem, — és hogy Kegyed nyugtatványa felőle kezemben létez, az én ellen nyugtatványom pedig Királyi Biztos úr kezénél kell, hogy létezzék.⁵⁴

Eszerint Ajer kapitány úr eljárása teljesen rendiben és igazolva van.

Eredeti tisztázat. MOL Csány-ir. NIBA d. sz. Másolat. MOL Görgey-I. Elnöki lev. No. 23. Az iratokat l. a tisztázat mellett.

c.)

Görgei tábornok visszaküldi Csány László levelét Prokop elfogatása és a Stomfán a Pálffy kastélya kikutatása tárgyában.

Kivonat. MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 475.

d.)

A löszereknek Komáromba szállítására gőzhajót kíván rendeltetni.

Kivonat. MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 480.

---

54 L. a 14/b. dokumentumot.

21.

**Pozsony, 1848. november 11.
Csány átirata Görgeihez**

Ajér százados dolgainak jó rendben léte felől.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 124. Ugyanezen a napon Csány egy másik levelet is írt Görgeinek, ennek azonban csak a címzettjét és dátumát regisztrálták. uo. No. 107.

22.

**Pozsony, 1848. november 12.
Görgei átiratai Csányhoz**

a.)

Katonai szabályok szerint minden század parancsnokának kiszabott általán [sic!] pénzből fegyverek hiánytalan rendbe tartása kötelességébe fekszik ugyan, de minthogy jelenleg részint régi, sok esztendeig tárokba fekvő fegyverek kiadattak, részint pedig oly emberek kezökbe kerültek, akik puskával célszerűen bánni nem tudtak, és a fegyvereket oly állapotba hozták, hogy azoknak mostani kijavítását az általán pénzből kívánni nem lehet; lekötelezve látja magát a hadsereg főparancsnoksága Királyi Biztos urat hivatalosan megkérni, miképp feljogosíttassék mostani fegyver rendbehozását ország költségén végrehajtani.

Eredeti tisztázat. No. 22. MOL Csány-ir. IBA 493.

b.)

Márul kelt és éppen kezemhez kapott becses levelére sietek azon fölvilágosítást adni, hogy a soproni maradék lovasok kérelmét egyedül tévedésből függesztém föl Újházi korm[ány]biztos úr engedelméből — Kegyedé helyett, — hogy nekem soha eszem ágában nem volt Kir[ályi] Biztos úr jogaiba vágni, melyeknek csak vitatásától is az Isten mentsen, végre hogy minden netalán távozni szándékozó csapatok iránt eleve Kir[ályi] Biztos úrral értekezni el nem mulasztandom.

Breitenbrunnból lehetend-e egyáltalában ezentúl valamit szállítani, kérdés, miután a breitenbrunni útnak járhatatlanná tételére tettem intézkedést, melynek teljesítéséről percenként várom a jelentést.

Bárczay Mih[ály]⁵⁵, Túri⁵⁶ és Mezősy László⁵⁷ százados urak általam már avizáltattak, de a diszlokáció távolsága miatt még be nem érkezhettek.

Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 18. Eredeti tisztázata iktatva: MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 479. (nov. 11-i dátummal).

c.)

Holnap reggel fog a bizottmány összeülni, mely az „önkéntes” zászlóaljkból mindazokat, kik a *honvédekhez* át akarnak lépni, rendesen⁵⁸ asszentálja. Ezt avégből van szerencsém Kegyeddal közleni, hogy engem följosítani méltóztassék, miszerint nagyobb siker végett minden, a honvédekhez áttérő önkéntesnek 3 p[engő]f[orin]t foglalót adhassak az állományi pénztár terhére. — Az ebbeli följosítást, még ma kérem kezemhez juttatni: minthogy a holnap reggeli 8 óraker összeüendő bizottmány működését el sem tudja kezdeni, ha a foglalópénz iránt általam hivatalosan följosítva nincsen.⁵⁹

Eredeti tisztázat. MOL Csány-ir. IBA No. 489. Csány sk. feljegyzése: „Mega-jánltatott a 3 f. foglaló a honvédekhez igyekvőknek”. Az erről szóló válasz iktatva uo. F Ikv. 134. nov. 12. Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 25.

---

55 Bárczay Mihály (1805–1865), az Abaúj vármegyei önkéntes mozgó nemzetőr század parancsnoka.

56 Túri Mihály, a Hajdú-kerületi önkéntes mozgó nemzetőrség századosa.

57 Mezősy László (1814–1893), szolgabíró, 1848. aug. végétől a Zemplén megyei, dec. közepétől a zemplén-gömöri önkéntes mozgó nemzetőr zászlóalj századosa, 1849. jan. elején Görgei szolgálati vétség miatt megfosztja rangjától, 1849. június 27-én rehabilitálja. Rövid fogságot szenved. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 695–696. p. és *Mezősy László: Ezernyolcszáznegyvennyolcadiki levelek*. S. a. r.: Szűcs Sebestyén. Bp., 1976.

58 A másolatban: újra.

59 A másolatban: minthogy a nervus rerum nélkül a holnap reggel 8 óraker összeüendő bizottmány működését el sem tudná kezdeni

23.

Pozsony, 1848. november 12.

**Görgei hátirata Berecz Mihálynak⁶⁰, a borsodi önkéntes mozgó
nemzetőrség őrnagyának jelentésén**

Berecz november 11-én Köpcsényből Görgey Kornél őrnagynak, a köpcsényi dandár parancsnokának láttamozásával a következő beadványt juttatta el a feldunai hadsereg főparancsnokságához:

Midőn a fenn nevezett borsodi zászlóalj, tett felszólítása folytán, édes hazánk fegyverrel védelmére kiállott, 10 héti időt kötött ki magának, a teendő szolgálat végett, s ugyancsak ennyi időre tette le táborozásai kötelező esküjét.

Folyó év szeptember 10-én indítva ki megyéjéből, e naptól kezdve láttatva el álladalmi zsold- és élelmezéssel, folyó hó 20-án kikötött szolgálati ideje le fog jární, melyért is alázatos tisztelettel van szerencsém a tisztelt főhadvezéri parancsnokságnak jelenteni a parancsom alatt álló zászlóalj kötelezettsége közelgő lefolytát, s egyemben [sic!] kérní, hogy annak szolgálattólí fölmentését, valamint hazameneti parancsát idejekorán kézbesítetni méltóztassék.

Hitem szerint alig lehetvén e zászlóaljat jogilag visszatartani a hazamenettől, örvendetes volna, ha ez — számos gyengélkedői miatt — Posonytól Pestig gőzösön szállíttathatnék.

Görgei a beadványt november 12-én kapta, s a következő hátirattal küldte át Csány László teljhatalmú országos biztoshoz:

Csány László királyi teljhatalmú biztos úrhoz oly véleménnyel áttétetik, hogy ha e zászlóalj elbocsáttatik, a fegyverek a haza további védelmére itt lennének megtartandók.

Csány sk. hátirata: „E tárgyban felírás történt és addig elbocsátani nem lehet, amíg fel nem váltatik más zászlóaljjal Pestről — Írni kell Berecznek és Görgei fővezérnek”. Csány még november 12-én megírta Berecznek, „hogy zászlóalja felváltása iránt az intézkedés megtörtént, ha azonban 20-kán fel nem váltatnának, néhány napig maradjanak”. A zászlóalj nov. 13-án kelt válaszában „magát még ideje kitele előtt pár nappal Pestre gőzösön szállíttatni” kérte. MOL Csány-ir. F

---

60 Berecz Mihály (1795–?), nyugalmazott cs. kir. főszázados, 1848. jún. 19-től Borsod megye nemzetőr őrnagya, 1848 őszén a megyei önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj parancsnoka.

Ikv. No. 131. és BA Ikv. No. 544. Csány egyébként már 11-én maradásra szólította fel a zászlóaljtagokat, de Berecz őrnagy 13-án jelentette a hadseregpáncsnokságnak, hogy a zászlóalj tagjai egyöntetűen kijelentették, az időjárási viszontagságok és az ezek következtében terjedő betegségek miatt nem hajlandók tovább maradni. A jelentést november 14-én Görgei „további intézkedés végett” átküldte Csáynak. MOL Csány-ir. IBA 536.

Eredeti tisztázatok. MOL Csány-ir. NIBA d. sz. [Iktatva: MOL Csány-ir. BA Ikv. 498.]

24.

Pozsony, 1848. november 12.

Csány átiratai Görgeihez

a.)

Mennyire tehetségemben áll és tellesítenem szabad, szíves készséggel járulok mindahhoz, ami seregeinket a küzdelemre alkalmassá teheti, így késznek nyilatkozok a fegyverek kiigazítására megkívántató költségek fedezésére is. Mit aszerint gondolnék leghamarabb és legcélszerűbben tellesíttetni, ha a puskacsinálók, lakatosok, Posonba, Nagyszombatva és mindazon városokba, hol katonaság van elszállásolva, kötelességül tétetnék, haladék nélkül a katonaság részére dolgozni, félretételével minden magánmunkálatoknak, ha ezen módnál tisztelt Fővezér úr jobbat javalland, azt elfogadom előre is.

Sk. hátirat Görgei aznap írott levelén. (l. 12/a.) MOL Csány-ir. IBA 493.

b.)

A honvédekhez átlépők részére 3 p[engő]f[orint] foglaló az álladalom részem[eg]ajánltatik.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 134.

25.

Pozsony, 1848. november 13.

Görgei átiratai a-d.) Csányhoz e.) hátirata Ullmann főhadbíró jelentésén a Szegedről kiszabadult olaszoknak a seregtől eltávolítása iránt

a.)

Pulszky Sándor alezredes úrtól⁶¹ ezennel értesíttem, miszerint egy, a Honvédelmi Bizottmány elnökétől vett rendelet következtében⁶² 485 emberrel, 30 lóval és 3 ágyúval a Trencsénbe újólág beütött ellenség ellen indult, s már holnap, f[olyó] h[ó] 14-ik a *reggeli* órákban Pozsonyba érkezend. Miért is tisztelettel kérem Kormánybiztos urat, tudtomra adni, vajon lehetséges-e ezen seregnek egészbni továbbszállíttatása a vasúton, mely esetben Uraságodat felkérem a vasút igazgatóságával a kellő intézkedések megtételére.

Eredeti tisztázat. MOL Csány-ir. IBA No. 547. Német fordítása MOL Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 94. Csány válaszát l. MOL Csány-ir. F Ikv. No. 158.

b.)

Pribék Béla mérnök úr számára, kinek *mentül előbb kell* Sopron megyébe indulnia, az utaknak az ellenség előtti elrontására egy *főhatalmazás* és egy *útilevél* kéretik kiállíttatni.

Görgey István tisztázata. MOL Csány-ir. IBA 525. „intézkedtem nov. 13. de. 7 órakor. elintéztet.” Az intézkedés iktatva uo. F Ikv. No. 145. Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 30.

c.)

A honti önkéntes zászlóalj számára, mely körülbelől 1000 emberből áll, és melynek holnap *mentül előbb kell* Pozsonyba beszállíttatnia, — egy vonatot kérek holnap reggel korán Nagyszombatba elindíttatni.

---

61 Pulszky Sándor (1803–1849), cs. kir. százados az 52. (Ferenc Károly) gyalogezredben, honvéd ezredes, hadtestparancsnok. Kolerában hal meg aug. 23-án. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 274. p.

62 Kossuth nov. 11-én nevezte ki Pulszky Sándor alezredest a Nyitra és Trencsén megyékben összevonandó honvéd- és más csapatok parancsnokává. KLÖM XIII. 408. p.

Görgey István tisztázata. MOL Csány-ir. IBA No. 548. A válasz iktatva uo. F. Ikv. No. 158. Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 32.

d.)

Miután a zászlóaljnak nagy része csizmák nagy hiányában szenved, a lábbeli pedig a gyalog katonánál, kivált jelen időszakban múlhatatlan fősükség: tisztelettel kérem királyi biztos urat, méltóztassék aztat helybenhagyni, hogy a zászlóaljnak magok ott, ahol a legcélszerűbben lehet, lábbeli szükségletüket állodalmi költségen fődözni ügyekezhessenek.

Görgey István tisztázata. MOL Csány-ir. IBA No. 549. „157. szám alatt válaszoltatott”. Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 33.

e.)

Főhadbíró Ullmann által felterjesztett jelentése kellő intézkedések megtétele végett közöltetik.

Hátírat az eredeti tisztázaton. MOL Csány-ir. IBA No. 557. „felelet, hogy elküldjék Pestre”.

f.)

Görgey Kornél őrnagy, a köpcsényi dandár parancsnoka november 13-án a hadsereg parancsnokságának beszámolt az előző napi indokolatlan riadóról. Kérte, hogy a kiadott intézkedéssel ellentétben a dandárnak ne Pozsonyban kelljen a húst vételeznie, mert így csak délután 3-4 óra tájban tudják azt megfőzni. Végül közölte, hogy a helyi élelmezési biztos az élelmezési főigazgatóság rendeletére 600 részre osztotta a főzéshez szükséges ölfát. A dandár csapatainak szétszórt szállásai miatt ez a mennyiség aligha lesz elég, s ezért további famennyiséget kér. Görgei a következő hátírral küldte át a folyamodványt Csálynak:

Miután e jelentés bizonyossága szerint az ölfának 600 portióra fölosztása a helységi fahiány és az eldarabolt beszállásolás miatt, a megfőzési szükségletet nem fődözi: az ölfának csak 300 részletre fölosztása kéretik megengedtetni.

Görgey István hátírata. HL 1848-49. 3/295. „Érkezett nov. 15-én Pozsonyba”. Iktatva: MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 589.

26.

Pozsony, 1848. november 13.

Csány átiratai Görgeihez

a.)

Zeigt an: daß Mülpöck gewesener Oberst⁶³ zum Windisch-Grätz⁶⁴ übergehen woll, und empfiehlt dem hohen Armee Kom[man]do: zu seiner Festnehmung die größte Vorsicht auf denen Vorposten zu haben.

Német nyelvű kivonat. MOL Görgey-lt. Iktatókönyv No. 101.

b.)

Pribék Béla mérnök szabadon járkelése végett.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 145.

c.)

Beleegyezés abba, hogy a zászlóaljok lábbelit ott szerezzenek, ahol legcélszerűbben lehet.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 157.

d.)

A Pulszky Sándor csapatának Pozsonból N[agy]szombatba vitelére nov[ember] 14. reggelre vasút meg rendelve van, cz visszahozza a honti zászlóaljat.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 158.

e.)

A nadosi és n[agy]szombati sergeknek rendelt és még kiosztandó bakancsok eránt.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 164.

---

63 Mülpökh József (1798–?), cs. kir. ezredes, a dunántúli magyar hadsereg dandárparancsnoka, 1848. okt. 18-án nyugalmazták. Életrajzát I. Bona, 1987. 365. p.

64 Windisch-Grätz, Alfred zu, herceg (1787–1862), cs. kir. tábornagy, csehországi főhadparancsnok, 1848 okt.-tól 1849 ápr.-ig az itáliai kivételével minden osztrák haderő parancsnoka.

27.

Pozsony, 1848. november 14.

Görgei átirata Csányhoz

Pulszky Sándor alezredes úrnak egy jelentése van kezemnél, mely értelmében őnéki ma reggel kellett volna ide bekelnie seregével. — Ennek alapján bátorkodtam tisztelt Kir[ályi] Biztos urat a vasútbeli intézkedéstétel iránt megkérni. — De Pulszky nincs itt, s így — fájdalom — csakugyan hiába pazaroltatott el a sok drága idő. Most elküldeni a nagy[szombati] zászlóaljért, már magam is azt hiszem, hogy későn lenne, s így inkább holnapra halasztanám a szállítást

A nagyszombati cipőgyártásra nézve igénytelen nézetem az, hogy Nagyszombat nem éppen a legbiztosabb felszerelési hely, s minthogy a mi ott lévő erők az ellenség erejéhez képest igen-igen csekély, és derék katonáink minden törekvése s áldozatteljes magaviselete mellett mégis megtörténhetnék, hogy Nagyszombat az ellenség kezébe kerülne. — Továbbá azokon, akik amott Nádas alatt a legszigorúbb szolgálatban szüntelen szenvednek, hamar, a leghamarabb kell segíteni; véleményem tehát oda nyilatkoznék, hogy minden esetre kiküldessék az illető bakancskellék, hogy legalább szolgálatra alkalmas lenne a katona, aki a szó legszorosabb értelmében az ellenség előtt áll.

Eredeti sk. tisztázat. MOL Csány-ir. IBA 535. „érkezett nov. 14-én — tudomásul”.

28.

Pozsony, 1848. november 14.

Csány átirata Görgeihez

Az olasz szegedi foglyok iránt Ullmann hadbíró nézete pártoltatik.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 172.

29.

Pozsony, 1848. november 15.

Görgei átíratái Csányhoz

a.)

Megtettem a rendelést, hogy a borsodi zászlóalj holnap Köpcsényből Pozsonba bckeljen.

Miután a fegyverzetnek a tokmány, altisztí kard, sőt, borjú is kiegészítő részei: a lefegyverzést ezen cikkekre is kérem kiterjeszteni; fönmaradván a megyének az ország részéről kárpótoltatása.

Csány nov. 18-án megírta Borsod megyének, hogy „a hazabocsátott zászlóalj fegyverei az újoncok részére itt tartatnak, annak idején visszaadtván”. MOL Csány-ir. F lkv. No. 240. Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 40.

Görgey István tisztázata. MOL Csány-ir. IBA 588. „Érkezett nov. 15-én Pozsonyba. — A miniszternek, vagy a H[on]v[édelmi] Bizottmánynak megírtam, hogy a fegyvereket itt tartom”.

b.)

A visszavonulás esetére történendő elhelyezési rendeletek tétele végett kérem nekem a legnagyobb beszállásolási képességet mind gyalogság, mind lovasság számára legpontosabban előterjeszteni; különösen Moson és Óvár v[áros] s tájékokról, továbbá Győr v[áros] s környékéről, — elvégre Gönyő, Szőny s kettő közt fekvő helységekről.

Eredeti tisztázat. MOL Csány-ir. IBA No. 580. „érkezett nov. 15-én Pozsonyba — Imrédynek⁶⁵ írtam. — Lukácsnak⁶⁶ is ma írni”. Másolata: MOL Görgey-lt. Hadparancs-jkv. No. 102.

---

65 Imrédy Lipót (1818–1882), ügyvéd, a szentjánosi kerület képviselője, okt. 8-tól Moson megye népfelkelési biztosa, majd kormánybiztosa, 1849 májusától ismét a megye kormánybiztosa. Emigrál.

66 Lukács Sándor (1822–1855), ügyvéd, 1848-ban Győr város képviselője, szept.-től a város kormánybiztosa, 1849. jan. 9-től országos hadfelszerelési kormánybiztos, ápr. 28-tól Győr város és megye kormánybiztosa. Emigrál.

c.)

Kéretik teljhatalmú Kir[ályi] Biztos úr nekem a további rendelkezések megtétele végett abbeli nyilatkozatát beküldeni, vajon megtették-e az intézkedések, hogy a honti zászlóalj a n[agy]szombati vaspályán még ma lejöhessen.

Eredeti tisztázat. T 108. MOL Csány-ir. IBA No. 584.

d.)

Miután tapasztalnom kellett, hogy hivatalos leveleim déli 12 órától 3-ig a postán fel nem vétetvén, nem kis zavarokra szolgáltatik ezáltal alkalom: van szerencsém tisztelt Kormánybiztos urat felszólítani, méltóztatnék az itteni posta hivatalnokainak kötelességükké tenni: hogy a nehéz időkben ők is nyújtsanak némileg kezét ügyeink minél gyorsabb elintézésére azért, hogy a fennérintett időben közülök mindég legyen egy a hivatalban, ki az innen jövő hivatalos leveleket továbbszállítsa.

Csány sk. hátirata: „Bemutatott nov. 15-én 1848. Pozsonyban — Elment a vasúti vonat Nagyszombatba [l. az előző iratot — H. R.] — A postahivatalnak meghagyandó, hogy a személyzet között egy folytonosan jelen legyen a hivatalban. Az előleges hadi díjazások érdemében még ma éjjel a H[on]v[édelmi] Bizottmány-nak felterjesztést teendek”. A válaszfogalmazvány iktatva MOL Csány-ir. F Ikv. No. 184.

Eredeti tisztázat. No. 115. MOL Csány-ir. IBA 575.

c.)

Az ide mellékelt, Honvédelmi Bizottmányhoz intézett kérelmemet, mint melynek célszerűségét, úgy hiszem Kir[ályi] biztos úr is általlátni méltóztatik, magas figyelmébe ajánlva, a Honvédelmi Bizottmány előtt is pártoltatni kérem.

Csány sk. hátirata: „bemutat. nov. 15-én 1848. Pozsonyban — 184. sz. Elküldtem a kérelmet és támogattam a tisztek előleges fizetését — figyelmeztettem a tisztek választásábani óvatosságra — csizmát, cipőt ajánlottam, hogy az ország minden mesterembereivel hetenkint annyit csináltassanak, ahány legén dolgozik”.

Eredeti tisztázat. MOL Csány-ir. IBA. No. 577. Másolat. MOL Tiszáninenni női. ker. ir. 6. fasc. Közlekedés. No. 15.

30.**Pozsony, 1848. november 15.****Csány átíratái Görgeihez**

a.)

A szállítások iránt Moson, Óvár és Győr körül tett intézkedésekről, és a dohány-szivarmaradék kiosztása végett.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 181.

b.)

A kívánt vonatok N[agy]szombatba ma elmentek, a tisztí előlegezés iránt még ma este felterjesztést intézend a H[on]v[édelmi] Bizottmányhoz.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 184.

31.**Pozsony, 1848. november 16.****Görgei átíratái Csányhoz**

a.)

A Bécs felé vivő vasútnak bemetszésére tisztelettel kérek 300 munkást, felét ásóval, felét kapával ellátva holnap reggel jókor a bécsi vasút indóházánál Kazinczy utász százados rendelkezésére kiállíttatni.

A vasútnak ezen bemetszése Pozsony város biztosságára legfőbb fontosságú, és ha eddig azért nem tudott megtörténni, mert minden kiteremthető munkaerő másfelé volt szükségesebben elfoglalva: nagyon kívánatos, hogy az legalább még továbbra el ne haladjon.

Görgey István tisztázata. MOL Csány-ir. IBA No. 603. „Érkezett nov. 16-án Pozsonyba. Megtétetett a rendelet 17-én reggelre”. Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 43.

b.)

Herceg Pálffy-nak /. ide mellékelt alatt eredeti levele tudomás s elintézés végett visszavárólag tisztelettel közöltetik.⁶⁷

Görgey István tisztázata. MOL Csány-ir. IBA No. 602. „érk. 16. nov. 848. Pozsonyban. — felelni herceg Pálffy-nak, hogy nem gyanúból vétetett el — és Görgeinek, hogy felelet adatott Pálffy-nak”. Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 44.

c.)

F[olyó] hó 13-án volt szerencsém több más ezeredi előléptetési ajánlatokkal a 34. sz[ámú] (Porosz herceg) gyalog sozredét is megerősítés végett Kegyedhez átküldeni. Azóta jutott kezemhez /. alatti hivatalos jelentés, melyet avégre közlök biztos úrral visszavárólag, hogy abból meggyőződvn hadnagyságra ajánlott Molnár őrmesternek főtisztségre való teljes alkalmatlanságáról, nevezett egyént az ajánlási lajstromból kitörülni és csupán a többit megerősíteni méltóztassék.

Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 45.

d.)

Miután értésemre esett, hogy Bazinból Malackáig a Fehérhegyen keresztül egy szekérút létezne, melyen ágyúkat is lehetne szállítani, ezennel megkérem K[irályi] b[iztos] urat, hogy annak elrombolására kirendeltetni szíveskedjék

1-ör Eisenhut György hadnagy⁶⁸ mellé egy biztost, ki véle azonnal Bazinba ránduljon, és a fentebb érintett munka teljesítésére, még az [sic!] munka tart, naponta legalább 100 embert fejszékkel, fűrész-, ásó- és kapával kirendeljen;

2-or a megkívántató fogatokat és

3-or néhány biztos kalauzt.

Eredeti tisztázata. MOL Csány-ir. IBA No. 592. „érkezett nov. 16-án 1848. — Az intézkedés megtörtént nov. 16. de. 11 óra”. Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 46.

---

67 „Görgei fővezér Pálffy levelét közli, melyben ez 51 darab lőfegyverét visszaadni kéri”. MOL Csány-ir. BA lkv. No. 602.

68 Eisenhut (1849-ben Sisaki) György (1822–1900), 1848 nyarán nemzetőr tiszt, nov. 16-tól honvéd hadnagy, parancsőr-tiszt, 1849. jan. 19-től százados. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 190. p.

e.)

Jelics főhadnagy úrnak⁶⁹, a 6-k számú huszárezredben századossá kineveztetését az annak indokául szolgáló jelentéssel együtt van szerencsém aláírás végett visszavárólag átküldeni.⁷⁰

Görgei tábornok
kihirdettessék
Csány László főkor[mány]biz[tos]

Eredeti tisztázat. MOL HM Ált. 1849:23268.

f.)

Az ide mellékelt — a hadügyminisztérium f[olyó] h[ó] 13-án 9538/3438. sz[ám] a[latt] kelt rendelete folytán történt kinevezést, van szerencsém aláírás végett visszavárólag átküldeni.

A Csány-iratok beadványának iktatókönyvéből tudjuk, hogy az említett irat Duka Tivadarnak a kinevezése volt.

Duka Tivadar sk. tisztázata. No. 152. MOL Csány-ir. IBA 590.

69 Jelics József (1808–?), cs. kir. őrmester a 6. (Württemberg) huszárezredben, 1848. szept. 7-től hadnagy, okt. 19-től főhadnagy, dec. 29-től al-, 1849. márc. 1-jétől főszázados ugyanitt. Komáromi kapituláns. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 290. p.

70 Görgei nov. 15-én a következőket jelentette Kossuthnak Jelics hőstettéről: „Jelics főhadnagy lescirkálásra lévén kiküldve kilencedmagával, embereinek egyike ellenséges gyalogcsapatra bukkanván, elfogatott. Jelics főhadnagy a tér minősége miatt csak akkor vette észre veszteségét, midőn a szegény fogoly már a lóról is lerántatott. Számra mintegy harmincan lehettek a német bakák. De a mi hőstünk avval mit sem gondolt, villámsebességgel nekikrohant, és kivágta a foglyot, dacára a századnyi segítségnek, mely a színhelyhöz közel lévén, sietve közeledett vesztére a parányi huszárcapatnak. — Egy huszár mellbelövetett, Jelics főhadnagy maga több szuronyszúrást kapott lágyékába, karjába s nyakába, nem számítva az olyan kisebbrendű sebeket, minőket a huszár fel sem szokott venni, — s mégis, amint kiindult, vissza is tért kilencedmagával”. Közli *Steier*, 168. p. — Mándy Ignác százados nov. 15-én Köpcsényben, Görgey Kornél őrnagy nov. 16-án Köpcsényben és Hertelendy Miklós őrnagy nov. 17-én Pozsonyban kelt jelentéseit¹ a mellett.

32.

Pozsony, 1848. november 16.

Csány átiratai Görgeihez

a.)

Jelics főhadnagynak kapitánnyá kinevezése kihirdettessen.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 200.

b.)

Duka Tivadar⁷¹ hadnaggyá kinevezése aláírva visszaküldetett.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 204.

33.

Pozsony, 1848. november 17.

Görgei átirata Csányhoz

Két kinevezést küld át aláírás végett.

Kivonat. MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 632.

---

71 Duka Tivadar (1825–1908), ügyvéd, 1848-ban a pénzügyminisztérium fogalmazója, nov.-tól hadnagy, parancsőrtsiszt, jan. 9-től főhadnagy, jún. 26-tól honvéd százados Görgei oldalán. Emigrál, angol katonaoorvos lesz. Őrnagyként nyugalmazzák. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 184–185. p.

34.

Pozsony, 1848. november 17.

Csány átiratai Görgeihez

a.)

A Győr városi korm[ány]biztos⁷² tudósítása át-, az előléptetési jegyzék vissza-küldetik. Lipótvár erősítésére a szükségletekről tudósítás kéretik

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 211.

b.)

Moson vármegye beszállásolhatási jegyzéke átküldetik.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 218.

35.

Pozsony, 1848. november 18.

Görgei átiratai Csányhoz

a.)

A 4-k és 9-k huszárezred számára kérek tisztelettel 210 pár csizmát utalványoztatni.

Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 49.

b.)

Az utászkar rögtön Győrbe szállítandó, az ottani sáncolás gyorsabb befejezésére, a kar 650 főből áll. Tisztelettel kérem a szükséges gőzhajót, vagy ha egyre nem lérnének, még hozzá egy vontató hajót utalványoztatni és készületbe állíttatni, egyúttal nekem szívesen tudomra adván, a gőzhajók mikor lesznek készen az elindulásra.

Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 50. *Kihúзва, elküldetlen.*

---

72 Lukács Sándor. Ld. a 66. jegyzetet.

c.)

Cs. jegy alatt 142., 156., 170. számú négy rendbeli iratot közlés végett átküldi. A K. 332. és 333./168. számú kinevezések aláírását várja.

Kivonat. MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 638.

d.)

192. számú iratot közlés végett visszavárólag átküldi.

Kivonat. MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 643.

e.)

Egy kinevezést küld át aláírás végett, 223. szám alatt.

Kivonat. MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 660.

f.)

Görgei tábornok közli a Nádosy Sándor ezredes⁷³ levelét, melynél fogva az Országos Haditanács elnöke a feldunai hadsereg számára egy fiók ruhabizottmányt állít s Csanády Mihály századost⁷⁴ egy számvevő tiszttel felküldi, s a vezér kéri, hogy a megkívántató személyzettel lássa el a századost.

Kivonat. MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 728.

---

73 Nádosy Sándor (1811–1882), cs. kir. huszárszázados a 12. (Nádor) huszárezredben, 1848. szept. 16-tól honvéd alezredes, az Országos Nemzetőrségi Haditanács lovassági osztályának vezetője, majd a Haditanács elnöke, okt. 10-től honvéd ezredes, dec. 4-től a hadügyminisztérium katonai osztályának főnöke. 1849 januárjában átáll a cs. kir. csapatokhoz. Életrajzát l. *Bona*, 1987. 366. p. és *Gelich I.* 336–337. p.

74 Csanády Mihály (1805–?), cs. kir. főhadnagy a 9. (Miklós) huszárezredben, 1848. okt. 3-tól alszázados, nov. 20-tól a pozsonyi katonai fiókruharaktár parancsnoka, 1849. januárjától kórházparancsnok, a cs. kir. hadbíróóság megfosztja rangjától, majd rehabilitálják. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 144–145. p.

36.

Pozsony, 1848. november 18.

Csány átiratai Görgeihez

a.)

Átküldetnek a kinevezési és más négy rendbeli iratok. Az /. alatti deszkekanyhók iránti javaslat nem tartatik célszerűnek. A // alatti Pozson városi kártételi panasz a fák s erdők rombolása iránt áttétetik intézkedés végett.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 224.

b.)

Kazinczy tervét, ha Tábornok úr is pártolja, a H[on]v[édelmi] B[izottmány]nak elküldendi.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 230.

c.)

Imrédy Lipót és Mérey⁷⁵ levelei elküldetnek.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 231.

d.)

Eisenhut hadnagy kinevezése megküldetik.

Kivonat. MOL Csány-ir. F. Ikv. No. 241/1.

---

75 Mérey Károly (1816–?), kamarai titkár, 1848. ápr. végétől a pénzügyminisztériumban dolgozik, 1848. nov.–dec. folyamán minisztériumi kiküldött a Felvidéken, önmaga által kinevezett biztos.

37.

Pozsony, 1848. november 19.

Görgei átiratai Csányhoz

a.)

Én Lukinich Mihály kormánybiztosnak⁷⁶ nemcsak egy bizonyítványt szolgáltatam [!] ki, mely szerint ő minden gondtól a pomogyi töltés elrontása iránt fölmentetik, de még hosszadalmasan fejtegettem is azon fölmentésének okát, hogy ti. Sréter Lajos őrnagy úr⁷⁷, ki Soprony megye fődezetére ki van küldve, és aki mellé Pribék mérnök úr rendeltetett a szükséges munka bevégezése végett, már gondoskodik a teendőről. — Mindamellett Lukinich kormánybiztos úr nem állott [!] maga alaptalan, helytelen nézete szerint intézkedni, a pomogyi töltés járhatlanná tétele iránt, anélkül, hogy csak értekezett volna vagy Pribék mérnök, vagy őrnagy Sréter úrral. — Ha már most túlnyomó erővel Soprony felé tódulna az ellenség, úgy, hogy Sréternek vissza kellene húzódnia, és ha az őrnagy úrnak jobbnak látszanék a pomogyi úton hátrálni, s ő annál fogva háta megett Kapuvárnál vezető győri utat bevágatja, biztosan számítván a pomogyi töltésre, és ha a mi derék huszárjaink aztán megakadnak az éretlenül bevágott töltésen, az ellenség pedig utánok nyomul, elzárván előttök a visszamenetet, akkor a mi szegény vitézeinknek nem marad egyéb hátra, mint bosszulatlanul meghalni, ha csak el nem akarják magokat fogatni és felmagasztaltatni. S mindennek egy szerencsétlen választás az oka, s ezen szerencsétlen választás Lukinich Mihály kormánybiztosé.

Figyelembe vévén a számíthatlan kárt, mely Lukinich Mihály kormánybiztosnak ezen hivatlan eljárásától hazánkra harámolhatnak [!], megkérem teljhatalmú Kir[ályi] Biztos urat aziránt, hogy hatalmánál fogva a nevezett kormánybiztos úrnak ártalmas működéseinek gátot vetni szíveskedjék.

Másolat. MOL Görgey-lt. Elnöki lev. No. 50. Iktatva MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 705., nov. 18-i dátummal.

---

76 Lukinich Mihály, Sopron megyei alszolgabíró, 1848-ban a kapuvári kerület képviselője, nov. közepétől dec. közepéig a megye kormánybiztosa. Nem követi az országgyűlést Debrecenbe, ezért a képviselőház megfosztja mandátumától.

77 Sréter Lajos (1811–1875), cs. kir. százados a 12. (Nádor) huszárezredben, 1848 októberében századával hazaszökik Csehországból, okt. 16-tól őrnagy, a feldunai hadsereg soproni különítményének vezetője, legmagasabb rangja honvéd ezredes. Életrajztj l. *Bona*, 1987. 296. p.

b.)

Az ide mellékelt kinevezést azon kéréssel van szerencsém t. h. k. biztos úrhoz átküldeni, hogy azt mint kerülhetetlenül szükségest, megerősíteni méltóztassék.

Eredeti tisztázat. MOL Csány-ir. IBA 661. „beiktattatott nov. 19-én 848. Pozson. 242. szám. Timon”. Másolat. MOL Tiszáninneri nőr. ker. ir. 6. fasc. Közlekedés. No. 19.

c.)

Egy iratot közöl helybenhagyás végett.

Kivonat. MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 649. „Helybenhagyással visszaküldetett”.

d.)

Roth Sándor⁷⁸ és Foltinyi Alajos kineveztetéseit aláírás végett átküldi.

Kivonat. MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 653.

e.)

Két iratot küld át azon megjegyzéssel, hogy a lovak számára tervezett deszkakunyhók építése már nem szükséges.

Kivonat. MOL Csány-ir. BA Ikv. No. 662.

---

78 Roth Sándor (1818–1860), Sopron megyei főjegyző, 1848. okt.-tól a megyei lovas nemzetőrség századosa, nov. 1-jétől honvéd főhadnagy, parancsőrtszjt Görgei mellett, 1849. jan. 1-jétől százados. Életrajzát l. *Bona*, 1988. 510–511. p.

Levéltári rövidítések jegyzéke

1848–49.	HL Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai
BA Ikv.	Csány-ir. Beadványok iktatókönyve
F. Ikv.	Csány-ir. Fogalmazványok iktatókönyve
KLI	Csány-ir. Komáromban lefoglalt iratok
NIBA	Csány-ir. Nem iktatott beadványok
NIF	Csány-ir. Nem iktatott fogalmazványok
Elnöki lev.	Görgey-lt. b/30. fasc. Görgey Arthur tbk. mint a feldunai m. kir. hadtest parancsnokának egyik elnöki levelezője. 1848. nov. 8.–1849. jan. 25.
Csány-ir.	MOL H 103 Csány László kormánybiztos iratai
Görgey-lt.	MOL P 295 A Görgey-család levéltára. Görgei Artúr gyűjtemény
IBA	Csány-ir. Iktatott beadványok
Hadparancs jkv.	Görgey-lt. b/35. fasc. Az 1848–49. magyar feldunai, utóbb VII. hadtest (Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti hadparancs jegyzőkönyve. Dispositions Protokoll
HM Ált.	MOL H 75 Hadügyminisztérium Általános iratok
Iktatókönyv.	Görgey-lt. b/31. fasc. Az 1848/9. magyar feldunai, utóbb VII-ik hadtest (Móga, Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti iktatókönyve [sic!]
MOL	Magyar Országos Levéltár (Budapest)
OHB	MOL H 2 Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és Kormányzóelnökség iratai
Tiszáninneni nőr. ker. ir.	MOL H 147 Vegyes iratok. 10. doboz. A tiszáninneni nemzetőri kerület iratai

Vegyes Csány-ir. 14. doboz. Vegyes iratok

Könyvészeti rövidítések

- Antal–Zétény* [Antal Lajos]–Zétény Győző: A szabadságharc honvédervosai. Bp., 1948.
- Barta*, 1952 *Barta István*: Kossuth és Csány. In: Századok, 86. (1952) 593–687. p.
- Bona*, 1987 *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. 2. kiad. Bp., 1987.
- Bona*, 1988 *Bona Gábor*: Kossuth Lajos kapitányai. Bp., 1988.
- Gelich I–III.* *Gelich Rikárd*: Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. I–III. köt. Bp., é. n.
- Görgey Artúr I–II.* *Görgey Artúr*: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. S. a. r.: Katona Tamás. I–II. köt. Bp., 1988.
- Görgey István I–III.* *Görgey István*: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. I–III. köt. Bp., 1885–1888.
- Hermann*, 1994 *Hermann Róbert*: Görgei Artúr és Kossuth Lajos levelezésének kiadatlan darabjai. In: Századok, 128. (1994) 922–999. p.
- Hermann: Csány* *Hermann Róbert*: Csány László, mint a feldunai hadtest kormánybiztosa (1848. szeptember 29.–1849. január 18.) In: *Molnár*, 1990. 133–219. p.
- HK Hadtörténelmi Közlemények
- Katona I.* Az aradi vértanúk. Szerk.: Katona Tamás. I. köt. Bp., 1979.

- KLÖM XIII–XIV. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I–II. Szerk.: Barta István. Bp., 1952–1953. (Kossuth Lajos összes munkái XIII–XIV.)
- KLÖM XV. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Szerk.: Barta István. Bp., 1955. (Kossuth Lajos összes munkái XV.)
- Molnár*, 1990 Kossuth kormánybiztosa, Csány László 1790–1849. Szerk.: Molnár András. Zalaegerszeg, 1990. (Zalai Gyűjtemény 30.)
- Pap* II. *Pap Dénes*: Okmánytár Magyarország függetlenségi harczának történetéhez 1848–1849. II. köt. Pest, 1869.
- Steier* *Steier Lajos*: Görgey és Kossuth. Bp., é. n.

HERMANN RÓBERT

GONDOLATOK A XIX. SZÁZAD KÖZEPI FORRÁSOK KIADÁSI MÓDJÁRÓL

A forráskiadási módszer megválasztása a forrásközleményeket gyártó történészek, levéltárosok és irodalomtörténészek állandó problémája. A jelenleg érvényes szabályozás, amely nagyjából a Benda Kálmán által a Magyar Országgyűlési Emlekek kiadására kidolgozott szabályzaton alapul, nem mindenben felel meg az olvashatóság és szakszerűség együttes követelményének.

1. A legkönnyebb és legnehezebb helyzetben az irodalomtörténészek vannak. A kritikai kiadások készítése során a betűhív, az eredeti központosítást és helyes (vagy helytelen) írást részesítik előnyben. Egy kéztől származó, zárt életmű esetében ez érthető is, annál is inkább, mert dokumentatív értéke van. Nyomon követhető belőle az illető személyiség helyesírásának változása, az újabb és újabb szabályozások hatása vagy hatástalansága. Ugyanezért fontos ez a másolatban fennmaradt alkotások esetében is. Itt ugyanis a másolatok „leszármazási táblája” állítható össze ezen a módon: melyik készülhetett a kézirat, melyik más másolatok vagy nyomtatott közlések alapján.

2. Más a helyzet a történeti személyiségek esetében. Az egyes iratok, levelek esetében a sajátkezűség ebben a korban még igen gyakori, ám az illetők hivatali működése során keletkezett iratok jelentős része csupán aláírásukat viselő magán, nyelvi megformálásuk írók munkája. Mivel ezek személyének elhatárolása meglehetősen nehézkes, s az esetek többségében tökéletesen fölösleges is (hacsak nem egy másik, kiemelkedő személyiség munkájáról van szó), a forrásokat közlő levéltáros vagy történész vagy kénytelen nyolc-líz féle helyesírási metódus figyelembevételével elkészíteni közleményét, vagy valamifajta egységesítésre törekszik. Annál is inkább, mert a hangzásalak különbsége a helyesírási különbözőségeknél többségénél megállapíthatatlan (pld. látja–láttya; letze–letzte).

3. Mik legyenek az egységesítés szabályai? A magyar szavaknál viszonylag könnyű helyzetben vagyunk. Itt szerintem a jelenleg érvényes helyesírási és központosítási gyakorlat a figyelembe veendő. A XIX. század ezen időszakában ugyanis már beszélhetünk nagyjából kialakult, egységes helyesírásról és központosításról;

az más kérdés, hogy a korszak aktív szereplői ezt nem mindig vették figyelembe. Ha szövegeiket vesszőkkel, pontosvesszőkkel stb. tagoljuk, nem hamisítjuk meg, csupán érthetővé tesszük azokat. Ha a szavakat a jelenlegi helyesírás szerint írjuk, nem erőszakoljuk meg a nyelvet, csupán érthetőbbé tesszük a szöveget.

4. Vannak persze egyéni elbírálást igénylő esetek. Ilyenek a tájnyelvi alakok (izenet, üdő), vagy pl. Szemere Bertalan „-bul, -bül” ragjai, vagy a hosszú magánhangzóejtésből származó betűkiesések (ótalom). Ezeket az eredeti alak szerint kell írni. Külön kérdés a „valljon, vallyon, vajon”, ahol nagyon nehéz megállapítani, hogy a szerzők egy, avagy két j-t ejtettek-e? Hasonlóan vitás eseteket képeznek az idegen szavak. Pl. a konstelláció minden további nélkül leírható jelenlegi alakjában, de pl. a circumstantia–circumstancia átírás már meggondolandó.

5. A számok írásánál jómagam az eredeti alakban való írás híve vagyok, azaz nem támogatom azt a gyakorlatot, amely a betűvel történő átírást követi. „1. 6 fontos üteg”, nem pedig „1./első hatfontos üteg”. Ezen az alapon ugyanis az X-ber átírható decemberre, az I-ső elsőre, noha ennek valóban van némi információs és korfestő értéke.

6. A nevek szerintem abban az alakban írandók, ahogy az illető személy használta (feltéve, ha ez megállapítható). Kivételt akkor tennék, ha a szövegben torzult alakban szerepel a név: Dembinski/Dembinczky, Damjanich/Demjánovics, Kazinczy/Kazinczky, Leiningen/Lejninger stb. Ezekben az esetekben a szövegben szereplő alakot tartom használandónak, egy jegyzettel vagy egy “sic!” jelzéssel. Gondot jelenthetnek természetesen a nem magyar nevek, de a leírt alak alapján itt is megállapítható, hogy az illető az eredeti, vagy a torzult névalakot használta-e. (Vindisgréc = Windisch-Grätz, Jellacsics = Jellačić, Slikk = Schlik).

7. Van természetesen egy olyan nyelvi szint, ahol az ilyesfajta modernizálás elkerülhető, sőt, talán kerülendő is (jobbágylevelek, naplók, visszaemlékezések). Ezek azok a források, amelyek olyan alacsony nyelvi szinten íródtak, hogy a „beleenyúlás” már nyelvileg hamisítja meg őket. Ilyeneknél jómagam is a betűhív közlés híve vagyok, bár a központosítás egyfajta modernizálását itt is fontosnak tartom (ti. azért, mert egy szöveg egyetlen, tagolatlan, hetvensoros mondatból áll, nem valószínű, hogy a szerző egy szuszra így mondta volna el).

8. Hasonlóan vélekedem az idegen nyelvű szövegekről is. E korszak német helyesírási gyakorlata kialakultabb és kiforrottabb volt, mint a magyar, s azért, mert

egy magyar pénzügyminisztériumi titkár vagy egy vezérkari tiszt nem ismerte a wieder és a wider közötti különbséget, nem kell teleírnunk lábjegyzettel és sic!-kel a szöveget. Hadtörténeti forrásoknál komoly gondot okozhat pl. az Armeec-Korps, Armeekorps, Armeec-Corps, Armeecorps, sőt Armeechor alakok váltakozása, teljes logikátlanságban. Itt is az egységes (a szövegben belül egységes) írásmód híve vagyok.

9. Mit tegyünk a máshonnan idézett szövegekkel? Jómagam itt is a következetes átírás híve vagyok, kivéve a neveket, ahol tartanám magam az illető közlő által használt alakhoz. (Pl. ha a könyvcímbe Görgey van, a szövegben nem idézhetek a kötetből Görgeit.)

10. Mi indokolja mindezt? Véleményem szerint nem árt, ha a forrásközleményeket és -kiadványokat nemcsak a közlő, a korrektor, illetve a közlő sasszemű ellenségei olvassák, hanem esetleg a nagyközönség is. Márpedig egy sic!-kel teleírt, központozás nélküli, a XIX. század helyesírási szokásaitól is messze rugaszkodó visszaemlékezés vagy mégoly érdekes jelentés sem számíthat olvasókra, ha az olvasónak nem csupán a tartalommal, de magával a nyelvi formával is meg kell küzdenie. A forráshely pontos megadása ugyanis lehetővé teszi, hogy ha valaki valamilyen oknál fogva az eredetire kíváncsi, utánanézzon. S megbízhatunk talán annyira egymásban, hogy ha valaki az unter-schreckenburgi, minden szökdővben február 29-én nyitvatartó Zuckerstein-levéltárból közöl kiadatlan Klauzál Gábor-leveleket, nem fog olyasmit beleírni a közlésbe, amely nem szerepel az eredetiben. Ha viszont beleír, ezen az sem segít, ha a levelek többi részét a bennük elporlott rovarok fossziliáinak helyét is pontosan feltüntetve közli szerény opusában/opuszában.

Kerkapoly Mór honvéd őrnagy emléklapja

Tartalom

Közlemények

Perger Zoltán:

Asbóth Sándor 1848–1849-ben 3

Fazekas Csaba:

Egy kisémbert a nagy napokban

Cseremiszkó Miklós levelei feleségének 1849-ből 37

Forrásközlés

Kenyeres István:

Aki miatt egy napot késett Budavár visszavétele 1849-ben

Zerdahelyi Ince hadbírósi ügye 65

Rácz Attila:

Lőszerhamisítás a nagyváradai hadianyaggyárban 1849-ben 91

Hermann Róbert:

Görgei Artúr és Csány László levelezése

I. közlemény 107

Műhely

Hermann Róbert:

Gondolatok a XIX. század közepi források kiadási módjáról 153

Szerzőink figyelmébe

1. A kéziratot számítógépen (IBM, lehetőleg WinWord 2.0-ás vagy 6.0-ás verzióban) elkészítve, lemezen kérjük benyújtani, mellékelve egy példányban a nyomtatott kéziratot is.
2. A lábjegyzetek folyamatosan számozva, önálló szöveggént a dolgozat végéhez csatolva készüljenek.
3. A kéziratban az évszázadokat — idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével — római számmal tüntessék fel.
4. A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk (csak a szerző nevét kurziváljuk, az összeállítókét és a címet nem!).
5. Optimális terjedelműnek (jegyzetapparátussal együtt) a 0.5-1.5 íves kéziratokat tekintjük (kb. 45 000 „n”).

Hivatkozások elkészítése a Fonsban megjelenő dolgozatokhoz

Részletesen: Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. p.

1. Hivatkozás a kiadvány egészére

- a) *Szerző(-k)*: Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)

2. Hivatkozás a kiadvány egy részére

- a) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője: A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- c) *A folyóiratcikk szerzője*: A cikk címe. In: A folyóirat címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[= szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -től -ig p.)

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. [= lásd], jz. vagy jegyz.